

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI**

**SİİRT İLİNDE MEDRESE OLGUSUNA SOSYOLOJİK BİR
YAKLAŞIM**

**Hazırlayan
Mehmet Halit AKDEMİR**

**Danışman
Prof. Dr. Abdulvahap TAŞTAN**

Yüksek Lisans Tezi

**Mayıs 2016
KAYSERİ**

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI**

**SİİRT İLİNDE MEDRESE OLGUSUNA SOSYOLOJİK BİR
YAKLAŞIM
(Yüksek Lisans Tezi)**

**Hazırlayan
Mehmet Halit AKDEMİR**

**Danışman
Prof. Dr. Abdulvahap TAŞTAN**

**Mayıs 2016
KAYSERİ**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Mehmet Halit AKDEMİR
İmza :

YÖNERGEYE UYGUNLUK

Siirt İlinde Medrese Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım adlı Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi'ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan
Mehmet Halit AKDEMİR

Danışman
Prof. Dr. Abdulvahap TAŞTAN

Felsefe ve Din Bilimleri ABD Başkanı
Prof. Dr. Abdulvahap TAŞTAN

Prof. Dr. Abdulvahab TAŞTAN danışmanlığında **Mehmet Halit AKDEMİR** tarafından hazırlanan “**Siirt İlinde Medrese Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Felsefe ve Din Bilimleri** Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

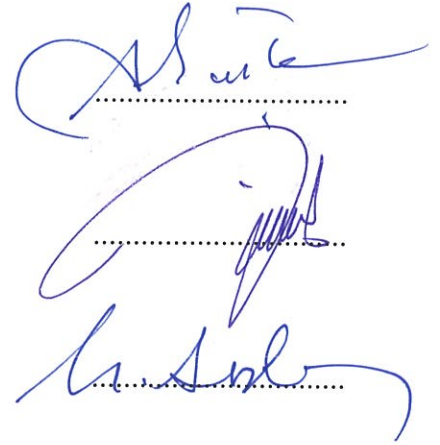
24./07/ 2016

JÜRİ:

Danışman : Prof. Dr. Abdulvahab TAŞTAN

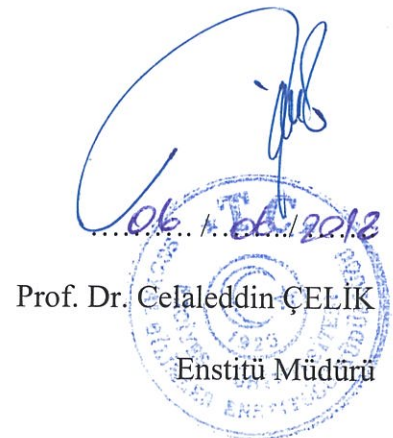
Üye : Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK

Üye : Prof. Dr. Mustafa ARSLAN

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 06/06/2016 tarih ve 12.....sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK
Enstitü Müdürü

KABUL VE ONAY

Prof. Dr. Abdulvahap TAŞTAN danışmanlığında **Mehmet Halit AKDEMİR** tarafından hazırlanan “**Siirt İlinde Medrese Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

..... / /
(Tez savunma sınav tarihi yazılacaktır.)

JÜRİ:

Danışman :

Üye :

Üye :

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... / /

.....
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

İslami eğitimin bir uzantısı olarak görülen medreseler, halen faaliyet gösterdiği yerlerde siyasi, sosyal ve kültürel alanda önemli işlevler görerek topluma yön vermektedir. Selçuklu ve Osmanlı'da eğitimin temelini teşkil eden medreselerin 16. yüzyıldan sonra gerilemeye başladığı kabul edilse de bu gerilemenin yapısal anlamda değil; iltimas, liyakatsizlik gibi bir takım aksaklıklardan kaynaklandığı görülmüştür. 19. yüzyıla gelindiğinde ise Batı'da cereyan eden Aydınlanma ve akabinde Sanayi devrimi sonucu modernizmin Osmanlı devletinde de etkisini göstermeye başlaması, geleneğe ait her şey sorgulanmasını ve yeni yöntem arayışlarını da beraberinde getirmiştir. Bu durumdan medreseler de etkilenmiş ve bir takım ıslahatlarla reforme edilmeye çalışılmıştır. Fakat bu reformlar da kısa zamanda başarılı olamamış ve neticede modern eğitimden yana tercih yapılarak medreseler kapatılmıştır.

Medreseler yasal olarak kapatılmasına rağmen Türkiye'nin doğusunda taşraya kayarak yaşam alanı bulmaya çalışmış ve günümüze kadar sosyolojik bir gerçek olarak varlığını sürdürebilmiştir. Kuşkusuz mevcut medreseler, gerek yapı olarak, gerek prestij olarak Osmanlı medreseleri değildir; ancak yine de toplumda belirleyici bir itibar kaynağı olarak da ortada durmaktadır. Bu itibarını sağlamada bölge medreselerindeki tarikat faktörünün etkisi göze çarpmaktadır. Zira bölgedeki tarikat faktörü medreselere yansımış, hem molla hem şeyh olan seydalar şahsında önemli bir toplumsal otorite yaratmıştır.

1990 sonrası yaşanan göçler sonucu kentleşmenin artması, modern eğitim kurumlarının bölgede yaygınlaşması ile birlikte bölge medreseleri de olumsuz etkilenmiş ve itibarını önemli ölçüde kaybetmiştir. Ancak bu itibar kaybına rağmen Siirt medreselerine olan ilginin azalmadığı; aksine son yıllarda gerek medrese sayısı gerek öğrenci sayısında artışın olduğu gözlenmektedir. Zamanın yıpratıcılığına ve onu var eden bir çok dayanaktan mahrum kalmasına rağmen hala önemli bir olgu olarak ortada duran bu sosyolojik gerçekliğin kanaatimizce sosyal bilimciler tarafından araştırılması gereği vardır.

Araştırmamız beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmada araştırmanın metoduna yer verilmiştir. Araştırmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesinden ibaret birinci bölümde, eğitime yönelik işlevsel yaklaşımlardan söz edilmiş, medresenin

fonksiyonları ve modernleşme bağlamında medrese konularına yer verilmiştir. İkinci bölümde ise medreselerin kuruluşundan günümüze kadar geçirdiği tarihsel süreç ve medreselerin gerilemesi meselesine yer verilmiş, daha sonra Doğu medreseleri ve son olarak konumuz olan Siirt medreseleri üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde araştırma süresince anket, görüşme ve gözlem tekniklerini kullanarak elde ettiğimiz bulgulara yer verilmiştir. Son bölüm ise araştırma sonucu ve bazı değerlendirmelerin yer aldığı sonuç ve tartışmaya ayrılmıştır.

Bu araştırmada bana yol gösteren danışman hocam Prof. Dr. Abdulvahap TAŞTAN'a, fikir ve katkılarını esirgemeyen Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK'e, ders döneminde bize emeği geçen Doç. Dr. İlkay ŞAHİN'eteşekkür ederim.

Tezin hazırlanması aşamasında her zaman görüş ve önerileriyle yardımcı olan çalışma arkadaşım Dr. Ahmet KESİCİ'ye, bana kaynak sağlamada yardımcı olan Yrd. Doç. Fadıl AYGAN'a, medreseleri ziyaretlerim konusunda yardımcı olan Yard. Doç. Hamit SEVGİLİ'ye, Siirt il müftülüğü personeline, görüşmeler için kapılarını açan misafirperver medrese hocalarıma, anket ve mülakat sorularına içtenlikle cevap veren tüm öğrencilere ve adını sayamadığım/saymayı unuttuğum emeği geçen herkese ayrı ayrı müteşekkirim.

Ayrıca kendisiyle mülakat yaptıktan kısa bir süre sonra ebedi aleme intikal eden, aynı zamanda dayım olan Molla Suat AKDEMİR'i saygıyla anıyor, Allah'tan rahmet diliyorum.

Son olarak her zaman olduğu gibi bu çalışmamda da yanımda olup destek veren aileme teşekkür ederim.

Mehmet Halit AKDEMİR

Kayseri, Mayıs 2016

ŞİİRT İLİNDE MEDRESE OLGUSUNA SOSYOLOJİK BİR YAKLAŞIM

Mehmet Halit AKDEMİR

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Mayıs 2016

Danışman: Prof. Dr. Abdulvahap TAŞTAN

ÖZET

Bu çalışmada günümüzde varlığını devam ettiren medrese olgusu, sosyolojik olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda Siirt medreselerinde eğitim alan öğrencilerin sosyo ekonomik durumları, medrese eğitimi seçme nedenleri, geleceğe yönelik beklentileri, medrese eğitimiyle ilgili düşünceleri ve sosyal yaşantıları araştırılmıştır.

Araştırmada anket, gözlem ve mülakat tekniklerinin kullanıldığı karma yöntem benimsenmiştir. Siirt ilinde bulunan 35 medresede okuyan 185 erkek, 26 kız olmak üzere toplam 211 öğrenciden araştırmacı tarafından geliştirilen anketle veri toplanmıştır. Medreselerde ders okutan 4 molla, 6 müderris ve eğitim alan 6 medrese öğrencisi ile mülakat yapılmıştır. Ayrıca medreseler ziyaret edilerek gözlemler yapılmıştır.

Araştırma neticesinde Siirt ilindeki medreselere ülkenin pekçok yerinden öğrenci geldiği, bu öğrencilerin önemli bir kısmının kırsal kesimden (köy, belde ve ilçelerden) geldiği tespit edilmiştir. Öğrencilerin daha çok düşük gelirli, dini yaşantıya özen gösteren ve medrese geleneği bulunan ailelerden geldiği görülmüştür.

Araştırmaya katılan öğrencilerin tamamının ilkokul ya da ilköğretim mezunu olduğu, ezici bir çoğunluğun aynı zamanda açık öğretim yoluyla öğrenimine devam ettiği tespit edilmiştir. Öğrenciler çoğunlukla örgün eğitimde başarılı olduklarını belirtse bile, müderris ve mollaların bir kısmı bu konuda aksi görüş ifade etmiştir. Ayrıca öğrencilerin büyük çoğunluğunun aile baskısıyla değil, aksine kendi istek ve iradesiyle medrese eğitimi tercih ettiği anlaşılmıştır.

Medrese eğitiminden memnun olduğu anlaşılan öğrencilerin büyük bir kısmı medrese eğitiminden sonra medrese hocası, imam, Kur'an kursu öğreticisi gibi kendi alanlarında görev almak istediği, ancak medreseden alınan icazetnamelerin resmi geçerliliği

olmamasından dolayı İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakültelerine ilgi gösterdiği tespit edilmiştir.

Araştırmada ulaşılan bazı sonuçlar şunlardır:

Medreselerin statüsü ile ilgili taleplere yönelik çözüm yolları aranabilir. Medrese ile diğer dini eğitim kurumları arasında tecrübelerden istifade etmek için karşılıklı işbirliği yapılabilir.

Anahtar Kelimeler: medrese; Siirt medreseleri; medrese eğitimi; dini eğitim, sosyal yapı, itibar göstergeleri

A SOCIOLOGICAL APPROACH TO THE FACT OF MADRASSAS IN SIIRT PROVINCE

Mehmet Halit AKDEMİR

Erciyes University Institute of Social Sciences

Postgraduate Thesis, April 2016

Advisor: Prof.Dr.Abdulvahap TASTAN

ABSTRACT

In this study, the madrasa's phenomenon of Siirt that continues to exist today was studied as a sociological perspective. It was investigated in this context; the education, socio economic status, causes of selecting of madrasa education, future expectations, social lives and thoughts of students in Siirt madrasas.

Using mixed methods of survey, observation and interview techniques have been adopted in the research. Collected data from a total 211 students, including 26 girls, 185 boys who study in 35 Siirt madrasas thorough developed questionnaire. It was conducted interviews with lecturing 4 mullahs, 6 instructors and studying 6 students of madrasa education. Also, an observations made by visiting madrasas.

As a result of this research, was understood that students of many parts of the provinces of country have participated in Siirt madrasas and a lot of these students came from the rural areas. More low -income and middle-income students, he found came from family care to the religious life, it has been the madrasa tradition.

All of the students participating in the research is the primary or elementary school, by a majority at the same time open education has been found to continue his education. Students often in formal education even reported they are successful, some of the instructors and mullahs have expressed opposite views on this issue. Also, students are not the majority of family pressure, unlike the madrasa education has been found to prefer his own will and desire.

The students appeared to be satisfied with the madrasah education a large part of the madrasah education after madrasa instructor, imam, the Quran course tutorial as they wanted to take part in their own area, but received the madrasas certificate official.

Therefore, the lack of validity of religious high schools to the faculties of theology has been identified as interested.

Some results of the research are as follows:

On demand solution for the status of madrasa path can be found. Madrasa can be done with the experience of other religious educational institutions to benefit from mutual cooperation.

Key Words: madrasah; Siirt madrasas; education; religious education, social structure, marks of prestige

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	i
YÖNERGEYE UYGUNLUK.....	ii
KABUL VE ONAY	iii
ÖNSÖZ.....	iv
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	viii
KISATLMALAR	xiv
TABLÖLAR LİSTESİ.....	xv
GİRİŞ	1
1. Konu.....	1
2. Amaç ve Önem.....	2
3. Araştırma Soruları.....	3
4. Sayıtlar	3
5. Kapsam ve Sınırlılıklar	3
6. Yöntem.....	4
6.1. Yöntem.....	4
6.2. Evren ve Örneklem	4
6.3. Anketin Uygulanma Süreci.....	7
6.4. Verilerin Toplanması ve Analizi.....	7
7. İlgili Literatür	7
I. BÖLÜM	9
KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE	9
1. Araştırmada Kullanılan Kavramlar	9
1.1. Mele:	9
1.2. Şeyh:	9
1.3. Seyda:.....	10
1.4. Müderris:.....	10
1.5. Faki’/Tâlib:	10
1.6. Mir:	11

1.7. Dor:	11
1.8. Ratıb/Tayin:	11
1.9. İcazetname:	12
1.10. Sarf-Nahiv:	12
1.11. Sıra Kitapları:	12
2. Medrese Olgusunun Kuramsal Çerçevesi	12
2.1. Fonksiyonel Yaklaşım	12
2.2. Medrese Kavramı.....	16
2.3. Medreselerin Fonksiyonları	16
2.4. Medrese ve Modernleşme	19
2.5. Medreselerde İcazet Geleneği.....	21
II. BÖLÜM	24
MEDRESE OLGUSU VE MEDRESELER	24
1. Medreselerin Doğuşu ve Tarihi Seyri	24
1.1. Medreselerden Önce İslami Eğitim Kurumları.....	24
1.2. İlk Medreseler ve Nizamiye Medreseleri.....	28
1.3. Osmanlılar Döneminde Medreseler	31
1.4. Medreselerin Gerilemesi.....	34
1.5. Cumhuriyet Döneminde Medreseler.....	37
2. Doğu Medreseleri.....	39
2.1. Doğu Medreselerinin İşleyişi ve Eğitim	41
2.2. Doğu Medreselerinin Toplumsal Etkileşimi.....	43
3. Siirt İlinde Medreseler.....	45
III. BÖLÜM	48
MEDRESE OLGUSUNA SOSYOLOJİK BİR YAKLAŞIM	48
(SİİRT İLİ ÖRNEĞİ)	48
1. Araştırma Yaptığımız Medreselerle İlgili Genel Bilgiler	48
2. Medrese Öğrencilerinin Demografik Yapısı	50
2.1. Öğrencilerin Yaş ve Cinsiyet Dağılımı.....	50
2.2. Medreseye Katıldıkları İl	51
2.3. Ailelerin İkamet Ettikleri Yerleşim Birimi	53
3. Öğrencilerin Eğitim Durumu	54
3.1. Öğrenim Durumları.....	54

3.2.	Medrese Eğitimindeki Durumları	57
4.	Öğrenci Ailelerinin Sosyo-Ekonomik Durumu	58
4.1.	Anne-Baba sağlık durumları	59
4.2.	Kardeş Sayıları.....	59
4.3.	Ailelerin Aylık Ortalama Gelir Durumları	60
4.4.	Anne ve Babanın Eğitim Durumu	62
4.5.	Anne ve Baba Mesleği	63
4.6.	Anne ve Babanın Dini Tutumu	64
4.7.	Medrese Eğitimi Alan Akraba Sayısı	64
5.	Öğrencilerin Medrese Eğitimi Seçme Nedenleri	65
5.1.	Medreseye Gitmede Etkili Olanlar	65
5.2.	Medresayı Seçme Nedenleri	66
5.3.	Öğrencilerin Medreseye Gitmemeleri Durumunda Yapacakları	68
5.4.	Kız ve Erkek Çocuklarını Ne Okutmak İstedikleri.....	69
6.	Öğrencilerin Medrese Eğitimiyle İlgili Düşünceleri.....	70
6.1.	Medrese Eğitiminden Memnuniyet Düzeyleri.....	70
6.2.	Medreselerle İlgili Düşünceleri	71
6.3.	Medreseler İçin Eksiklik Gördükleri	73
7.	Öğrencilerin Geleceğe Yönelik Beklenti ve Tutumları	75
7.1.	Ne Zamana Kadar Medrese Eğitimi Almayı Düşündükleri.....	75
7.2.	Medrese Eğitiminden Sonraki Okuma İstekleri.....	76
7.3.	Medrese Eğitiminde Edindikleri Bilgi ve Tecrübeleri Kullanmayı Düşündükleri Alanlar.....	77
7.4.	Medrese Eğitiminden Sonraki İş Planları	78
8.	Öğrencilerin Sosyal Yaşantıları ve Medrese Eğitiminin Bu Yaşantıya Yansıması	79
8.1.	Medresedeki Arkadaşlarla İlişkileri.....	79
8.2.	Medrese Hocaları İle İlgili Düşünceleri.....	80
8.3.	Öğrencilerin Boş Zamanlarını Değerlendirme Şekilleri	81
8.4.	Dersler Dışındaki Araştırma ve Öğrenme Faaliyetlerini Yapma Sıklıkları..	82
8.5.	Kitap Okuma Sıklıkları	84
8.6.	Medya Organlarını Takip Etme Sıklıkları	85
8.7.	Medreseye başladıktan sonra çevreden aldıkları tepkiler	86

8.8. Medrese eğitiminin yaşantılarına olan etkisi	87
SONUÇ VE TARTIŞMA.....	89
KAYNAKÇA	93
EKLER.....	99
ÖZ GEÇMİŞ.....	109

KISATLMALAR

A.Ü.	: Atatürk üniversitesi
bkz.	: Bakınız
B.Ü.	: Bingöl Üniversitesi
Çev.	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
D.Ü.	: Dicle Üniversitesi
ERÜ	: Erciyes Üniversitesi
İLİTAM	: İlahiyat Tamamlama
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
s.	: Sayfa
U.Ü.	: Uludağ Üniversitesi
vd.	: Ve devamı

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Araştırmamızın Evren ve Örneklemi	6
Tablo 2. Araştırma Yaptığımız Medreseler	48
Tablo3. Ankete Katılan Öğrencilerin Yaş ve Cinsiyet Dağılımı	51
Tablo 4. Öğrencilerin Geldikleri İl.....	51
Tablo 5. Öğrencilerin Geldikleri İlın Cinsiyet Değişkeni Açısından Dağılımı	52
Tablo 6. Öğrenci Ailelerinin İkamet Ettiği Yerleşim Birimi	53
Tablo 7. Öğrencilerin İkamet Ettiği Yerleşim Biriminin Geldikleri İle Göre Dağılımı	53
Tablo 8. Öğrencilerin Mezun Oldukları Okul Türü	54
Tablo 9. Öğrencilerin Mezun Oldukları Okuldaki Başarı Durumları	55
Tablo 10. Öğrencilerin Şu An Okuduğu Okul	56
Tablo 11. Öğrencilerin Medresedeki Yılları	57
Tablo 12. Öğrencilerin Medresedeki Aşamaları	58
Tablo 13. Öğrencilerin Anne-Baba Sağlık Durumu	59
Tablo 14. Öğrencilerin Kardeş Sayıları	59
Tablo 15. Öğrenci Ailelerinin Aylık Ortalama Gelirleri.....	60
Tablo 16. Ailelerin İkamet Ettiği İl Değişkenine Göre Gelim Durumları	61
Tablo 17. Öğrenci Ailelerinin Eğitim Durumu	62
Tablo 18. Öğrencilerin Anne-Baba Meslekleri.....	63
Tablo 19. Öğrenci Anne-Babalarının Dini Tutumu	64
Tablo 20. Öğrenci Akrabalarından Medrese Eğitimi Alan Sayısı	64
Tablo 21. Medrese Eğitimi Seçmede Etkili Olan Kişiler.....	65
Tablo 22. Öğrencilerin Medrese Eğitimi Seçmelerinde Etkili Olan Nedenler	66
Tablo 23. Öğrencilerin Medreseyi Seçmeseydiniz Ne Yapardınız Sorusuna Verdikleri Cevaplar	68
Tablo 24. İlerde Çocuklarını Ne Okutmak İstedikleri	69
Tablo 25.Cinsiyet Değişkeni Açısından İlerde Çocuklarını Ne Okutmak İstedikleri.....	69
Tablo 26. Medrese Eğitiminden Memnuniyet Durumu	70
Tablo 27. Öğrencilerin Medreselerle İlgili Önermelere Katılıp Katılmama Durumu	72
Tablo 28. Öğrencilerin Medrese Eğitiminde Eksik Buldukları Hususlar	73
Tablo 29. Öğrencilerin Ne Zamana Kadar Medrese Eğitimi Almayı Düşündükleri	75
Tablo 30. Medreseden Sonra Üniversite Okumak İsteyip İstemedikleri	76
Tablo 31. Öğrencilerin Medrese Eğitiminden Sonra Bilgi ve Deneyimlerini Kullanmak İstedikleri Alanlar.....	77
Tablo 32. Öğrencilerin Medrese Eğitiminden Sonra Yapmak İstedikleri İş.....	78
Tablo 33. Öğrencilerin Medresedeki Arkadaşlarıyla İlişkisi	79
Tablo 34. Öğrencilerin Medrese Hocalarıyla İlgili Algıları	80
Tablo 35. Öğrencilerin Medresede Boş Vakitlerini Değerlendirme Yolları.....	81
Tablo 36. Öğrencilerin Medrese Dışındaki Yaşamlarında Boş Vakitlerini Değerlendirme Yolları	82
Tablo 37. Öğrencilerin Dersler Dışında Araştırma Faaliyetlerini Yapma Sıklığı	83
Tablo 38. Öğrencilerin Okudukları Kitap Türleri	84

Tablo 39. Öğrencilerin Takip Ettikleri Medya.....	85
Tablo 40. Çevrenin Medreseye Başladıktan Sonra Öğrenciye Olan Tepkisi.....	86
Tablo 41. Medrese Öğrencilerin Davranışlarına Etkisi.....	87

GİRİŞ

1. Konu

Henüz çok genç bir bilim sayılan Din Sosyolojisi; dini inançlar, düşünceler, kavramlar, güçler ve şahsiyetlerin içinde doğdukları sosyal ve kültürel şartları ve bunların sebep oldukları değişimleri araştırır.¹ Bunu yaparken Genel Sosyoloji’de olduğu gibi toplumsal olguların gözlemlenmesi anlamındaki “vasıflama” ile işe koyulmaktadır.²

Bu noktadan hareketle ele aldığımız konu Siirt il genelindeki medrese olgusudur. Bilindiği gibi medrese olgusu ta islam tarihinin ilk yıllarına kadar uzanmakla beraber, Nizam’ül Mülk zamanında kurumsal anlamda önemli bir merhale kaydetmiş, Osmanlı döneminde ise en ihtişamlı dönemini yaşamıştır. Osmanlı’nın daha ilk yıllarından duraklamaya başladığı düşünülen medreseler başlarda bir takım aksaklıklar bağlamında eleştirilse de özellikle Tanzimat sürecinden sonra başlayan batılılaşma tartışmalarından kendisi de yapısal olarak nasibini almış, çağdaş eğitimin lehine olarak hararetle bir şekilde eleştirilmiştir. Neticede tercihini batılılaşmadan yana kullanan kurucu kadro Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile birlikte medreseleri kapattı. Ancak buna rağmen medreseler bilhassa Türkiye’nin doğusunda fiili olarak yok olmadı, aksine fonksiyonel olarak bir takım misyonları gerçekleştiren önemli bir kurum olarak varlığını bugüne dek sürdürebildi.

Bizim burada yaptığımız iş yukarıda zikrettiğimiz vasıflama yönteminin bir çeşidi olan dolaylı gözlem yoluyla medresenin Siirt ilindeki tarihi serüvenini kronolojik

¹ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul 2014, s.62

² Günay, *Din Sosyolojisi*, s.72

olarak ele almak değil, aksine bu olgunun günümüze olan sosyolojik yansımalarını uygulamalı olarak araştırmaktır. Bunu yaparken medreseyi hem  ğrenci, hem hoca, hem de toplum katmanını bağlamında ele almaya çalışacağız. Bu üç katman temelinde araştıracağımız medreseyle ilgili şu sorulara cevap aramaya çalışacağız:

- 1)  ğrencilerin medreseye yönelme sebebi nedir?
- 2) Medrese  ğrencilerinin beklentileri nelerdir?
- 3) Medrese  ğrencilerinin sosyo-ekonomik durumu nedir?
- 4) Medrese hocalarının beklenti ve tutumları nedir?
- 5) Medreselerdeki işleyişin unsurları nelerdir?
- 6) Medreseleri ayakta tutan faktörler nelerdir?
- 7) Medreselerin fonksiyonları nelerdir?
- 8) Medreselerin bölgedeki prestiji ve etkinliği ne düzeydedir?

2. Amaç ve önem

Din eğitiminde İmam Hatip ve İlahiyat gibi alternatiflere ve yasal statünün kazandırdığı devlet imk nlarından mahrum olmalarına rağmen halen doğuda geleneksel eğitimi sürdüren medreseler hiç de azımsanmayacak sayıda  ğrenci almaktadır. Medrese kurumunun ülkede tartişılması yeni bir mevzu değildir. Ancak bir-iki asırdır medrese ile ilgili süregelen tartişmalar daha çok batı tipi okulların ideal olduğu  n kabulünden hareketle medresenin modern eğitim kurumlarıyla kıyası noktasında yapılmıştır. Bugün bile medrese ile ilgili çalışmaların birçoğunda bu konu ya kaldığı yerden tartişılmaya devam edilmekte; ya da medreselerde okunan dersler, ders kitapları, yöntem ve işleyiş bağlamında ele alınmakta, medresenin sosyal konumuna çok fazla değinilmemektedir. Hâlbuki bugün sözünü ettiğimiz mevcut medreseler yüzyıl önce tartişması yapılan medreselerden birçok yönden farklı olduğu gibi medreselerin eğitimi konumuz açısında bizi çok ilgilendirmemektedir de. Bizce tüm bunlardan önemli olan aradan geçen zamana rağmen medrese denen olgunun bölgede hala devam etmesini, dini eğitimde hala en önemli meşruiyet merkezlerinden biri olarak görülmesini sağlayan sebep ve koşulların irdelenmesidir. Ayrıca bu bölgenin kendine has yapısal özellikleri, dinamikleri, itibar kaynaklarını, bölge insanının dini eğilimleriyle ilgili fikir sahibi olma açısından da önemlidir.

3. Araştırma Soruları

Araştırmamızda cevap aradığımız sorular şunlardır:

- 1) Medreseye giden öğrenciler çoğunlukla kırsal kesim ve düşük gelirli ve öğrenim seviyesi düşük ailelerden mi oluşmaktadır?
- 2) Medreseye giden öğrencilerin çoğu örgün eğitimde başarılı olamamış kişilerden mi oluşmaktadır?
- 3) Öğrenciler dindar ailelerden mi gelmektedir?
- 4) Öğrenciler medrese geleneği olan ailelerden mi gelmektedir?
- 5) Öğrenciler kendi iradelerinden ziyade aile ve çevrelerinin baskı ve yönlendirmesiyle mi medrese eğitimini tercih etmektedir?
- 6) Medreseye Sünni inancı devam ettiren bir rol mü yüklenmektedir?
- 7) Medrese öğrencileri teknoloji ve güncel gelişmelerden habersiz mi yetiştirilmektedir?
- 8) Öğrencilere tek yönlü bir eğitim mi verilmektedir?
- 9) Medrese eğitimi samimi ve birincil ilişkilerin bulunduğu bir ortam mıdır?
- 10) Medrese halen toplumda meşrulaştırma görevi gören bir itibar kaynağı mıdır?

4. Sayıtlar

Araştırmamızla ilgili sayıtlar şu şekilde sıralanabilir:

- 1) Araştırmada kullanılan yöntem ve teknikler araştırmanın amacına uygundur.
- 2) Anket ve mülakata katılan kişiler samimi davranıp doğru cevaplar vermiştir.
- 3) Araştırma yapılan örneklem araştırmanın evrenini temsil etmektedir.

5. Kapsam ve Sınırlılıklar

Araştırmamız Siirt ilinde evren olarak tespit edilen 35 medreseden örneklem olarak seçilen 19 medreseden 211 öğrenci, 4 molla ve 6 müderris üzerinde uygulanmıştır. Araştırma Ocak-Ekim 2015 tarihi aralığında uygulandığı için kapsam bu zaman dilimiyle sınırlıdır. Bu sınırlılıklardan dolayı araştırma bulguları başka mekanlara ve başka zamanlara genellenemeyebilir.

6. Yöntem

6.1.Yöntem

Bir araştırmanın yapılmasında kullanılacak yöntem ve teknikler araştırmanın seyrini belirleyeceğinden dolayı çok önemli olup, araştırmanın konusuna ve amacına uygun olmalıdır.³

Araştırmamızda veri toplamada birden fazla teknik kullandık. Bu tekniklerden biri de ankettir. Anket sosyal bilimlerde sahada çok sık kullanılan bir teknik olmasına rağmen bazı sınırlılıkları vardır. Bu nedenle hem anketin güvenilirlik derecesini yükselten hem daha detaylı bilgiler sunacak olan mülakat tekniğini de kullandık. Mülakat; kaynak kişinin ilgi, görüş, tutum ve davranışlarını ortaya çıkarmak üzere mülakatçı ile kaynak kişi arasında serbest bilgi değişimine olanak sağlayan bir tekniktir.⁴

Ayrıca araştırma süresince değişik çeşitleri olan ve sosyal bilimlerde uzun bir geçmişe sahip olan gözlem tekniği⁵ kullanılmıştır.

Bu nedenle araştırmanız hem nicel hem nitel araştırma tekniklerini içerdiği için karma desendir.

6.2.Evren ve Örneklem

Evren, bilgi elde etmek amacıyla üzerinde gözlem yapılan objelerin tümüdür.⁶ Kimi zaman evrenin tamamı üzerinde çalışmak mümkün değildir. Bu nedenle evrenin tamamı üzerinde çalışmak yerine onu temsil edebilecek örneklem üzerinde çalışılır. Örneklem, araştırma evreninden bu evreni tüm olarak temsil edebilecek nitelikte bir kesitin alınması ve sonuçlarının araştırmanın tümüne genellenmesidir.⁷

³ Aysel Aziz, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*, Nobel Yayınları, Ankara 2013, s.73

⁴ Balcı, *Sosyal Bilimlerde Araştırma, Yöntem, Teknik ve İlkeler*, Pegem Yayıncılık, Ankara 2004, s.159

⁵ Keith F. Punch, *Sosyal Araştırmalara Giriş, "Nicel ve Nitel Yaklaşımlar"*, Çev. Dursun Bayrak ve diğerleri, Siyasal Kitabevi, Ankara 2011, s.174

⁶ Aziz, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*, s.23

⁷ Aziz, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*, s.49

Araştırma evrenimiz Siirt il sınırları içerisinde tespit ettiğimiz medrese eğitimi veren 35 medrese ve bu medreselerin molla, müderris ve öğrencileridir. Örneklemimiz ise bu evrenden seçtiğimiz 19 medrese, 211 medrese öğrencisi, 4 molla, 6 müderristir.

Örneklem olarak aldığımız 211 öğrenci, araştırma evreninin (2328 öğrenci) % 9'unu oluşturuyor.

Örneklemimizi oluştururken örneklem olarak seçtiğimiz her medresenin öğrenci sayısını o medresenin toplam sayısının % 10'una denkleştirmeye çalıştığımızdan dolayı örnekleme yöntemimizin kümeleme yöntemi olduğu söylenebilir.⁸ Ancak bazı medreselerde bu oran % 10'un çok üzerinde ya da çok altında oldu.

Örneklemi oluşturan medreseleri seçerken şunlara özen gösterdik:

Olumsuz koşullardan dolayı gidemediğimiz Pervari ilçesi ve medrese tespit edemediğimiz Eruh ilçesi haricinde Siirt ilinin her ilçesinden medrese almaya seçtik.

İlin tek kız medresesi olan Arifin Medresesini örnekleme kattık.

Anket uyguladığımız öğrencileri rastgele seçtik.

⁸ Aziz, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*, s.53

Tablo 1. Araştırmamızın Evren ve Örneklemi

Kurs Adı	Yerleşim Yeri	Evren			Örneklem		
		Kız	Erkek	Toplam	Kız	Erkek	Toplam
Suffe Erkek Yatılı	Kurtalan	---	80	80	---	6	6
Güleçler Köyü Şeyh Müşerref	Pervari	---	60	60	---	---	---
Basret Erkek Yatılı	İl Merkezi	---	50	50	---	5	5
Doluharman Köyü	İl Merkezi	---	40	40	---	---	---
Veysel Karani Erkek Yatılı	Baykan	---	25	25	---	---	---
Seyda Molla Halil	İl Merkezi	---	40	40	---	6	6
Zokayd Erkek	Kurtalan	---	20	20	---	12	12
Zokayd Şeyh Fudayl	Kurtalan	---	30	30	---	---	---
Allame Molla Halil	Kurtalan	---	20	20	---	---	---
Şeyh Muhammed Verkanisi	Baykan	---	25	25	---	---	---
Hüsamiye Yatılı	İl Merkezi	---	99	99	---	10	10
Yağcılar Köyü Sisemiye	Şirvan	---	25	25	---	3	3
Tillo Erkek	Tillo	---	440	440	---	42	42
Şeyh Abdurrahman Şavuri	İl Merkezi	---	50	50	---	3	3
Uluköy Hz Hamza Haşimiye	Kurtalan	---	40	40	---	---	---
Arifin Kız Kuran Kursu	İl Merkezi	60	---	60	26	---	26
Hz İsmail Fakirullah	Tillo	---	60	60	---	---	---
Molla Recep	Kurtalan	---	99	99	---	23	23
Selahaddini Eyyubi Erkek	İl Merkezi	---	40	40	---	---	---
Karakaya Köyü Erkek	Baykan	---	20	20	---	---	---
Ziyaret Beldesi M.Muhyiddin	Baykan	---	90	90	---	20	20
Şeyh Hüseyin Basreti	İl Merkezi	---	40	40	---	4	4
Özçelebi Erkek	İl Merkezi	---	20	20	---	5	5
Bölüktepe Köyü	Kurtalan	---	75	75	---	---	---
Safa Erkek	İl Merkezi	---	100	100	---	10	10
Eğridere Mezrası Erkek	Baykan	---	60	60	---	---	---
Gözpınar Beldesi	Kurtalan	---	60	60	---	---	---
Hacı Abdullah Erkek	İl Merkezi	---	60	60	---	---	---
El-Fahr	İl Merkezi	---	80	80	---	8	8
Gökdoğan Köyü Kasım Ceylan	Kurtalan	---	30	30	---	---	---
Şeyh Musa Hamzevi	İl Merkezi	---	60	60	---	6	6
Memduhiye Erkek	Tillo	---	130	130	---	12	12
Tosunbağı Köyü	Kurtalan	---	70	70	---	---	---
Hakimiye Erkek	İl Merkezi	---	70	70	---	4	4
Kazimiye Erkek	İl Merkezi	---	60	60	---	6	6
TOPLAM		60	2268	2328	26	185	211

6.3. Anketin Uygulanma Süreci

Araştırmaya başlanırken ilkin medrese öğrencilerine uygulanmak üzere probleme uygun anket sorusu hazırlamak için 40’a yakın öğrenci ile yüz yüze ve toplu olarak görüşüldü.

Bu görüşmeler neticesinde ortaya çıkan taslak sorular üzerinde çalışıldıktan sonra uzman görüşleri doğrultusunda belirlenen 47 soru eksiklikleri tespit için 5 öğrenci üzerinde uygulandı. Uygulama sonucunda problemin teşhisine hizmet etmediği tespit edilen sorular da elenip 38 soru olarak 20 öğrenciye tekrar pilot olarak uygulandı. Son şeklini kazanan anket 20 medrese öğrencisi üzerinde uygulandı. Araştırma öncesinde öğrencilerin tereddütlerinin ve endişelerinin giderilmesi için araştırma ile ilgili bilgi verilerek ankete katılıma ikna edildi.

Anket verilerinin analizi yapıldıktan sonra hem dikkat çeken verilerle ilgili daha detaylı bilgiler elde etmek, hem de anketle elde edemediğimiz verilere ulaşmak için öğrenci, müderris ve mollalara uygulanmak üzere ayrı ayrı mülakat soruları hazırlanarak uygulandı.

6.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Veriler anket, mülakat ve gözlem teknikleri ile elde edilmiştir. Anket sonuçlarının analizinde SPSS 17.0 kullanılmış, yorumlanması mülakat ve gözlem tekniğinden elde edilen verilerle birlikte yapılmıştır.

7. İlgili Literatür

Araştırmamıza başlamadan önce medreselerle ilgili yazılmış eserleri taradık. Medreselerin tarihi bağlamında bize kaynak teşkil eden eserlerden en önemlileri Ahmet Çelebi’nin “İslam’da Eğitim Öğretim Tarihi”, Ziya Kazıcı’nın “Osmanlı’da Eğitim Öğretim”, İsmail Hakkı Uzunçarşılı’nın “Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı”, Hüseyin “Atay’ın Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi” ve Yahya Akyüz’ün “Türk Eğitim Tarihi” adlı kitabı oldu. Bu eserlerin yanı sıra medreselerle ilgili yazılmış makalelere baktık. Bunlara örnek olarak Yaşar Sarıkaya’nın “Osmanlı Medreselerinin Gerilemesi Meselesi”, yine Yaşar Sarıkaya’nın “Osmanlı Medreselerinin Gerilemesi Meselesi”,

Zeki Salih Zengin'in "Kurtuluş Savaşı Döneminde ve Cumhuriyet'in Başlarında Türkiye'de Medreseler ve Din Eğitimi", Ersoy Taşdemirci'nin "Medreselerin Doğuş Kaynakları ve İlk Zamanları"nı verebiliriz. Bu makalelerden bir kısmı medreselerin gerilemesi sorunundan hareketle eleştirel değerlendirmeler yapmaktadır. Siirt ilinin de yer aldığı Güneydoğu bölge medreseleriyle ilgili telif edilmiş pek bir eser bulunmamakta, bölgedeki medreselerin geçmişiyle ilgili bilgiler genellikle şifahi kaynaklara dayanmaktadır. Bunun iki önemli istisnası medresedeki anılarını kitaplaştıran Sadrettin Öztoprak'ın "Şark Medreselerinde Bir Ömür" ve Halil Çiçek'in "Şark Medreselerinin Serancamı" isimli kitaplarıdır. Son yıllarda bölge genelinde tertip edilen sempozyumlarda medrese konusu bölge medreseleri bağlamında ele alınmış ve ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir. Bunlardan 2007 tarihli Uluslararası Siirt Sempozyumu, Muş 2012'de yapılan Medrese Geleneği ve Modernleşme Bağlamında Medreseler Sempozyumu ve son olarak Bingöl 2013'te yapılan Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslami İlimler Uluslararası Sempozyumlarında sunulan tebliğler bölge genelindeki medreselerle ilgili bizim için çok önemli kaynak sunmuştur. Tüm bunların yanı sıra YÖK'ün tez veritabanı TEZMER taranarak konumuzla ilgili Yüksek Lisans ve Doktora tezleri incelenmiştir. Bunlardan yazılmış tezler çoğunlukla medreselerin sosyolojik konumuyla ilgili olmaktan uzak olup, medreselerin tarihi seyriyle ilgili ya da medreselerde okutulan dersler ve öğretim metotlarını konu alan tezlerden ibarettir. Örneğin Şerife Özkan'ın "Medrese Tabirinin İlk Defa Ortaya Çıkışı, Selçuklular Zamanında Medreselerin Kuruluş Sebepleri ve Medrese Eğitimi", Kayhan Bayram'ın Tillo Örneğinde "Klasik Medreselerin Kurumsal Yapısı", Ahmet Ulusoy'un "Kuruluşundan 17. Yüzyıla Kadar Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri", Adem Köseoğlu'nun "Medrese Eğitiminden Modern Eğitime Geçişte Halka Yöneliş", Zeki Salih Zengin'in "2. Meşrutiyet Döneminde Medreselerin İslahı Hareketleri ve Din Eğitimi", Mehmet Köroğlu'nun "Nizamiye Medreselerinin İcra Ettiği Fonksiyon ve Etkilediği Coğrafya" Yüksek Lisans tezleri bunlardan bir kaçıdır. Tez konumuzla benzer olması açısından Sabahattin Bala'nın "Mardin Yöresi Örneğinde Bir Eğitim Kurumu Olarak Şark Medreseleri" Yüksek Lisans tezini ve onun tez danışmanı Davut Işıkdogan'ın "Mardin Örneği Güneydoğu Medreselerinde Eğitim Öğretim Faaliyetleri" makalesini inceleyerek bulgularını araştırmamızın bulgularıyla kıyasladık.

I. BÖLÜM

KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. Araştırmada Kullanılan Kavramlar

1.1. Mele:

Türkçe ve Farsçada kullanılan “Molla” kelimesinin Kürtçe versiyonu olup, din hizmetlerini icra edenlere verilen unvandır.⁹ Nadir olarak Molla Cami’nin “El-Fevaidü’Diyaiye” adlı eserini okuyan kimseler için kullanılmaktadır.¹⁰ Bölgede “mela”, “mele” şeklinde değişik kullanımları mevcuttur. “mele” unvanının halk arasında yaygın bir kullanımı olup, hem cami görevlileri, hem de medrese eğitimi almış kişiler için kullanılmaktadır.

1.2. Şeyh:

Tarikat mensubu mollalara verilen isimdir. Ancak bölgede “şeyh” unvanının tarikat mensubu ailelerin tümü için kullanıldığı genel bir kullanımı da vardır. Şeyhler, bölgenin geleneksel toplum yapısında statüsü en yüksek kişiler olup, prestijleri hayli yüksek kişilerdir.

⁹ Mehmet Yalar, “Seyda, Mela ve Feqilerin Bölgenin Dini ve Kültürel Hayatındaki Yeri”, *A.Ü. Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Sempozyum Tebliğleri*, Cilt 1, Muş 2012, s.464

¹⁰ Edip Çağmar, “Siirt ve Çevresindeki Medreselerde Eğitim”, *Uluslararası Siirt Sempozyumu Bildirileri*, Birleşik Matbaa, İzmir 2007, s.673

1.3. Seyda:

Kürtçeye özgü bir ifade olan “seyda” kelimesinin etimolojik olarak Arapça “efendi” anlamındaki “seyyid” ve Farsça hitap formunda “efendim!” ve “büyüğüm!” anlamındaki “seyyida” kullanımından Kürtçe teleffuza uygun olarak bugünkü “seyda” şekline kavuştuğu ihtimali bulunmaktadır.¹¹ Medreselerde hiyerarşik olarak ün üstte olan hocaya “seyda” denilmektedir. Medresede ders vermediği halde ilmi durumu iyi medrese mezunlarına da “seyda” unvanı kullanılmaktadır. Seydalar, öğrenciye ders vermenin yanı sıra, onların işlerini sağlama, ibadet ve ahlak açısından olgunlaşmalarıyla ilgilenirler.¹² Medrese öğrencileri saygının bir ifadesi olarak tüm hocalarından bahsederken genellikle isimlerini kullanmazlar, “seyda” unvanını kullanırlar.

“Seyda” kelimesi bölgenin en saygın unvanlarından olup, şeyhlerin şeyhlik unvanlarının da önüne eklenerek “seyda-ı şeyh” şeklinde kullanılmakta, hatta zaman zaman şeyhliğin de önüne geçecek şekilde sahibiyle özdeşleşerek yüceltici bir lakap halini almaktadır.¹³

1.4. Müderris:

Medresede ders veren hocalara verilen isimdir. Geleneksel kullanımın aksine derece olarak baş müderris diyebileceğimiz seyda’nın altında olup ders veren hocalara denir. Görevleri sadece ders vermek olan müderrislerin günümüzde kimileri kadrolu imamlardan kimileri ise ücret karşılığı ders veren Kur’an Kursu öğreticilerinden oluşmaktadır.

1.5. Faki’/Tâlb:

Medreselerde Molla Cami’nin “El-Fevaidu’Diyaiye” adlı eseri okumamış öğrencilere “faki’”, ya da “talıp” denmektedir. Bunun sebebi söz konusu kitabın medrese eğitiminde

¹¹ Yalar, “*Seyda, Mela ve Feqilerin Bölgenin Dini ve Kültürel Hayatındaki Yeri*”, s.459

¹² Çağmar, “*Siirt ve Çevresindeki Medreselerde Eğitim*”, s.673

¹³ Yalar, “*Seyda, Mela ve Feqilerin Bölgenin Dini ve Kültürel Hayatındaki Yeri*”, s.460

önemli bir eşik kabul edilmesidir.¹⁴ Bu unvanlardan bölgede yaygın olarak “faki” unvanı kullanılmakta ve özellikle halk arasında seviyesine bakılmaksızın bütün öğrenciler için kullanılmaktadır. Kimi kullanımlarda da “talip”in Molla Cami’nin kitabını okuyanlar için, “faqi”nin ise daha alt sıradakiler için verilen unvan olduğu anlaşılmaktadır.¹⁵ Çok yaygın kullanımı olmayan bir diğer karşılığı olan “suhte” bazı yerlerde halk arasında Kur’an-ı Kerim, Mevlid ya da kaside türü eserler okuyan çocuklara ya da medreseye yeni başlayan kimselere verilen isimdir.¹⁶

1.6. Mir:

Medrese hocası tarafından öğrenim durumu diğerlerine nazaran yüksek olan öğrenciler arasından seçtiği, medresenin eğitim-öğretim ve disiplin gibi birçok işten sorumlu kişilere verilen isimdir.¹⁷ Bir nevi öğrenci temsilcisi olan “mirler” medresenin gündelik işlerinde seydaya yardımcı olmakta, yeni başlayan öğrencilerle ilgilenmekte, sorunlarını çözmeye çalışmakta, bunu da yapamıyorsa üstüne bildirmektedir.

1.7. Dor:

Medreselerde, medresenin temizlik, düzen gibi gündelik işlerinin sırayla yapıldığı nöbetçilik sistemidir. Özellikle medrese imkânlarının yetersiz olduğu yer ve zamanlarda “dor” sistemi öğrencilere büyük fedakârlıklar yüklemiştir. Genellikle “talip” denilen kişiler -yukarıda bahsettik- bu işten müstesna tutulur.¹⁸

1.8. Ratıb/Tayin:

Medresenin maddi imkânsızlıklar yaşadığı yıllarda öğrencilerin yemekleri medrese çevresindeki halk tarafından temin edilmekteydi. İşte bir ailenin verdiği her bir öğün yemeğe “ratıp” ya da “tayin” adı verilirdi. Genellikle sabah ve akşam olmak üzere 2

¹⁴ Çağmar, “Siirt ve Çevresindeki Medreselerde Eğitim”, s.674

¹⁵ Sadrettin Öztoprak, *Şark Medreselerinde Bir Ömür*, Beyan Yayınları, İstanbul 2003, s.50

¹⁶ Çağmar, “Siirt ve Çevresindeki Medreselerde Eğitim”, s.674

¹⁷ M. Halil Çiçek, *Şark Medreselerinin Serencamı*, Beyan Yayınları, İstanbul 2009, s.45

¹⁸ Çiçek, *Şark Medreselerinin Serencamı*, s.45

öğün alınan yemeği/ratıbı öğrenci ratıbı veren ailenin evine gidip almak suretiyle temin ediyordu.¹⁹

1.9. İcazetname:

Medrese eğitimini tamamlayanlara verilen belgeye verilen isimdir. Günümüzde herhangi bir yasal vasfı bulunmayan icazetnameler, öğrencinin hocasından başlamak üzere silsile ile Hz. Muhammed'e kadar dayandırılır. İcazetname alan kişiye de “mü'caz” adı verilmektedir. İlerde bahsi geçecektir.

1.10. Sarf-Nahiv:

Arapça dil bilgisi ve gramerinin anlatıldığı derslere verilen isimdir. “Sarf” kelime çekimi, “Nahiv” ise cümlelerin yapısıyla ilgili ilimdir. Her iki ilim Arapça dilini öğrenmeye dönük olduğundan medrese eğitiminin bel kemiğini oluşturur.

1.11. Sıra Kitapları:

Medrese eğitiminde Sarf, Nahiv, Mantık, İstiare, Vadı', İlm'ul Kelam adı verilen derslerinden oluşan ve eğitimin esasını oluşturan müfredat kitaplarıdır. Bu kitaplar genellikle bütün medreselerde aynı olup, öğrencilerin tamamı okumak zorundadır.

2. Medrese Olgusunun Kuramsal Çerçevesi

2.1. Fonksiyonel Yaklaşım

Eğitim, bireylerin kendi yaşantıları yoluyla ve kasıtlı olarak istenilen davranışları kazandırma süreci olarak tanımlanmaktadır.²⁰ Geniş anlamda eğitim, bireylerin içinde yaşadıkları toplumun bilgi ve değerlerini kendilerinden sonraki kuşaklara aktardıkları bir süreçtir.²¹ İnsanın bütün yaşamını kapsayan bu sürece her birey özellikle erişkinlik çağına kadar bir şekilde dâhil olmakta ve bu nedenle kişinin gelecekteki yaşantısına yön

¹⁹ Çiçek, *Şark Medreselerinin Serencamı*, s.40

²⁰ Selahattin Ertürk, *Eğitimde Program Geliştirme*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 1994, s.12

²¹ Enver Özkalp, *Sosyolojiye Giriş*, Ekin Yayınevi, Bursa 2009, s.174

vermektedir.²² Eğitimin fonksiyonlarına geçmeden önce eğitim kurumuna fonksiyonel olarak yaklaşan kuramların arka planına kısaca bahsetmekte yarar vardır.

Modern Sosyolojinin kurucusu sayılan Auguste Comte, toplumun sosyal statik ve sosyal dinamik adını verdiği iki yönünün olduğunu varsayar. Ona göre statik toplumun mevcut sosyal yapısı ve koşullarını, dinamik ise toplumun değişen koşullarını ifade eder. Sosyal statik yani düzen, toplumun elemanları arasındaki uyum ve dayanışmaya bağlıdır. Comte'un iş bölümüne dayalı organizmacı anlayışı fonksiyonalistler tarafından kullanılmıştır.²³ Durkheim, Spencer gibi sosyologlar Comte'un bu teorisinden ilham almak suretiyle toplumla organizma arasında benzeşim kurarak toplumu anlamaya çalışmış, fonksiyonalizmin öncülüğünü yapmıştır. Toplumsal olguları fonksiyon kavramıyla açıklamaya çalışan fonksiyonalistler, toplumu salt bireylerin toplamı olarak görmeyip, aynı zamanda bireylerin karşılıklı ilişkilerinin fonksiyonel bağıntı ve dayanışma içinde örgütlenmiş biçimi veya yapısı olarak görmektedirler.²⁴ Fonksiyonalistlerden Talcott Parsons, sistem kavramı üzerinde yoğunlaşmış ve toplumu da sosyal sistem olarak görmüştür. Parsons'a göre sosyal sistem birbiriyle fonksiyonel olarak bağıntılı ekonomi, eğitim, din, aile, hukuk, gibi kurumlardan oluşmaktadır. Fonksiyonalist teoriye göre bir sistem olarak toplumun en önemli fonksiyonu da bütünleşmedir (integration).²⁵ Herhangi bir toplumsal grubun ya da sistemin varlığını devam ettirebilmesi sistemi meydana getiren kısımların grubun istikrarı ve bütünlüğüne katkı sağlayacak şekilde birbiriyle bir harmoni içerisinde olmasına bağlı olup, grubun devamı bütünleşme derecesi ile ilgilidir.²⁶

İşlevselci yaklaşımda sistemin bütünlüğü ve düzenin devamının esas sorun olduğu düşünüldüğünde bu kuram açısından eğitimin, toplumsal düzenin sağlanmasında hayli önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Eğitimin işlevleriyle ilgili en fazla dile getirilen işlevlerden biri bireylerin sosyalleştirilmesidir. Durkheim ve Parsons gibi sosyologlar eğitimin bu önemli işlevi üzerinde durmuşlardır. Örneğin Durkheim, bu işlevlerden en önemlisi olarak toplumsal düzenin sağlanması ve korunması için toplumun değer ve normlarının yeni kuşaklara

²² Özkalp, *Sosyolojiye Giriş*, s.173

²³ Sezgin Kızılçelik, *Sosyoloji Teorileri 2*, Yunus Emre Yayınları, Konya 1994, s.45-46

²⁴ Kızılçelik, *Sosyoloji Teorileri 2*, s.102

²⁵ Kızılçelik, *Sosyoloji Teorileri 2*, s.106

²⁶ Günay, *Din Sosyolojisi*, s.343

öğretilmesi ve çocukların toplumun ihtiyaçlarına göre sosyalleştirilmesi olarak görmektedir.²⁷

Sosyalleştirme bireyin içinde bulunduğu toplumun alışkanlık, değer ve inançlarını öğrenmesi ve uygulaması sürecidir. Böylece sosyalleştirme bireyin doğuştan kazandığı biyolojik kaynaklı içgüdülerinin toplumun hakim değer ve yargı kalıpları içerisine yerleştirmesine yardımcı olmaktadır.²⁸

Eğitimin kültürel birikimi yeni kuşaklara aktararak sürekliliği sağlaması gibi bir işlevi bulunmaktadır. Bu işlevini dil, bilgi ve deneyim araçları vasıtasıyla gerçekleştirir. İlkel toplumlarda değişim yavaş olduğu için bu işlev geniş aile içerisinde ve deneyimle sağlanır. Oysa değişimin hızlı olduğu modern toplumda ise başka kurumlarla bu denge sağlanmaktadır.²⁹

Eğitim ve toplum birbirini tamamlayan iki kavramdır. Toplumun varlığını sürdürmesi eğitimle sağlandığı gibi eğitimin varlığı da topluma bağlıdır. Bu nedenle eğitim bütün toplumların ayrılmaz bir parçası olup, toplum ve eğitim birbirinden ayrılmaz bir bütündür. Hatta eğitimin işlevini sürdürdüğü toplumun özelliklerini yansıttığı söylenebilir.³⁰

Toplumlar mevcut düzenleri koruma eğilimi gösterdiği için yeniliğe karşı bir direnç söz konusudur. Eğitim, toplumların alışkanlıklarını üyelerine kazandırarak toplumsal düzeni sürdürme işlevinden dolayı toplumların bu eğilimine hizmet etmektedir. Ancak buna rağmen yetiştirdiği elemanlarla ve asgari uyumsuzluklarla dolaylı olarak toplumsal değişmeyi tetikleme işlevi de görmektedir.³¹

Eğitimin yukarıdaki açık işlevlerinin yanısıra ayrıca siyasi işlev, ekonomik işlev gibi açık işlevler ve eş seçme, tanıdık sağlama, statü kazandırma, çocuk bakıcılığı, istihdam sağlama, çocukları ekonomik sömürden koruma gibi daha birçok gizli işlevleri de bulunmaktadır.³²

²⁷ Mustafa Talas, Mehmet Özbaş, Asiye Toker Gökçe vd., *Eğitim Sosyolojisi*, Lisans Yayıncılık, İstanbul 2013, s.14

²⁸ Özkalp, *Sosyolojiye Giriş*, s.174

²⁹ Mahmut Tezcan, *Eğitim Sosyolojisi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1985, s.66

³⁰ A. Kadir Aslan, "Eğitimin Toplumsal Temelleri", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 5, 2001, s.27-28

³¹ Tezcan, *Eğitim Sosyolojisi*, s.67

³² Tezcan, *Eğitim Sosyolojisi*, s.75-77

Eğitim toplumsal kurumlarla ilişkisinin iki yönlü olduğu söylenebilir. Bir yandan toplumsal kurumları biçimlendirmekte; ama aynı zamanda toplumsal kurumlar tarafından biçimlenmektedir.³³

Eğitimin yerine getirdiği toplumsallaşma işlevi ilk olarak informal bir şekilde çocuğun ailesiyle, ardından akranları ve kitle iletişim araçları vasıtasıyla sağlanmaktadır. Daha standart eğitimin verildiği formal eğitim kurumları olan okullar vasıtasıyla toplumsallaşma daha standart bir hal almakta böylece daha homojen bir toplum meydana gelmesi sağlanmaktadır. Bu tip eğitim özellikle 19. Yüzyılın yarısından sonra sanayi devrimi ile birlikte yaygınlaşmış, formal eğitim kurumları devletin de denetimine girerek bireyleri sanayi toplumuna hazırlama işlevinin vazgeçilmez aracı olmuşlardır. Böylece kitlesel bir nitelik kazanan eğitimin sanayi toplumunda en önemli amacı bireyleri mevcut sisteme itaat eden, ekonomik sisteme hizmet edecek nitelikli bireyler yetiştirmek olmuştur.³⁴

Modernleşmeyle birlikte bilgiye ulaşmanın yolları değişmiş, bilgi akılcılığa dayalı hale gelmiş, bilim pozitif bilimlerden ibaret kabul edilerek deney ve gözlem doğru bilginin ölçütü kabul edilmiş, bunun sonucunda geleneklere ve dine dayalı bilgi eski önemini yitirmeye başlamıştır.³⁵

Fransız devrimi sonrası milliyetçilik eğilimlerinin artması eğitim kurumlarına da yansımış, milliyetçilik ideolojisi, devletin eğitimi düzeni ve ulus bilincini korumak için bir araç olarak kullanması sonucunu doğurmuş, okul müfredatları ulusal amaçları ifade edecek şekilde düzenlenmiştir.³⁶ Türkiye’de de benzer bir süreç yaşanmış, bilhassa Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte kurucu kadro tek elde topladığı eğitimi ulus bilincini yerleştirmek ve yeni ideolojiyi benimsetmek için bir araç olarak kullanmıştır.

³³ Aslan, “Eğitimin Toplumsal Temelleri”, s.25

³⁴ Talas, *Eğitim Sosyolojisi*, s.15-19

³⁵ Talas, *Eğitim Sosyolojisi*, s.19

³⁶ Talas, *Eğitim Sosyolojisi*, s.20

2.2. Medrese Kavramı

İslam tarihinde eğitim ve öğretim kurumlarının genel adı³⁷ olan medrese, kavram olarak Arapça kökenli olup, dini dersler okutulan yer ve ders gören talebenin içinde yatıp kalktıkları bina anlamlarına gelmektedir.³⁸

İslam tarihinde ilk medresenin nerede kurulduğu ile ilgili bir görüş birliği bulunmamaktadır. Bunun sebebi günümüze kadar eğitim öğretim fonksiyonunu yitirmeyen camilerin medreselerle iç içe olması ve dini eğitim mefhumunun geniş olmasıdır. Bu iki sebep medrese ile dini eğitim verilen başka yerler arasında net bir sınır tayinini zorlaştırmıştır.

Kuşkusuz medreselerin ortaya çıkmasında yeni vahyedilen Kur'an'ın okunup anlaşılması en önemli etken olmuştur. Zira Hz. Muhammed zamanında İbn Erkam'ın evinde başlayan Kur'an'ı okuyup anlatma çabası, ilerleyen yıllarda İslamiyet'in ulaştığı mekânlarda da devam etmiş, bu amaca matuf olarak eğitim öğretim müesseseleri kurulmuştur. Ancak ilerde medrese adı altında kurumsallaşacak olan bu müesseseler, kurulduğu coğrafyalarda din eğitimi işlevinin de ötesinde siyasi, sosyal, kültürel bir takım işlevler görmüştür.

Diğer kurumlar gibi medreseler de içinde bulunduğu yer ve zamanın özelliklerini taşımıştır. Dini eğitim kurumları olan medreseler, geleneksel eğitimin tutulduğu zamanlarda belirleyici olmuş, modern değerlerin kabul gördüğü zamanlarda da kendisine sırt çevrilmiştir.

2.3. Medreselerin Fonksiyonları

İslam dini yayıldıktan sonra yeni dinin müntesiplerine anlatılması gereğinden dolayı bu işin yapılması için bir yer bulma zarurietiyi hasıl olmuştu. Bu ihtiyaç Erkam b. Ebi Erkam'ın evinde karşılanmıştı.³⁹

İslamın ilk yıllarında henüz evlerde ve gizli olarak yapılan bu eğitim Medine'ye hicretten sonra Mescid-i Nebevi'nin inşasıyla yeni bir boyut kazanmış ve böylece İslami

³⁷ Nebi Bozkurt, "Medrese", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 28, 2003, s. 323

³⁸ Ferit Devellioğlu, "Medrese", *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2013, s.693

³⁹ Hüseyin Atay, *Osmanlılar'da Yüksek Din Eğitimi*, Dergah Yayınları, İstanbul 1983, s.24

eğitim uzun süre mescitlerde yapılmaya başlanmıştı. Bu anlamda mescitler önemli bir işlev görmüş, Tıp dahil olmak üzere her türlü ilmin okutulduğu mekânlar olmuştur.

Mescitlerde ders halkalarının artması, ilimlerin çeşitlenmesi gibi nedenlerle eğitim faaliyetine tahsis edilmiş medreselerin kurulması sonucunu doğurdu. Böylece mescitlerin işlevi medreselere devredilmiş oldu.⁴⁰ Nizam-ül Mülk medresesiyle kurumsal nitelik kazanan medreseler islam coğrafyasında yaygınlaşmış günümüze kadar çok önemli işlevler görmüştür.

Kurulduğu günden bu yana medreselerin gördüğü en önemli işlevin inanç birliği sağlama olduğu söylenebilir. Zira medreselerin zuhur ettiği ilk yıllarda devlet adamlarının desteğiyle kurulup gelişmesinde Sünni mezhebini koruma amacının harekete geçirici güç olduğu görülmektedir. Irak, Suriye ve Mısır, medreseler zuhur etmeden önce Şii mezhebine mensup Büveyhi ve Fatımi hanedanları hâkimiyeti altındaydı. Bu hanedanlar Ehl-i Sünnetin batıl kabul edilen Şii inancının propaganda merkezi durumundaydı. 1055 yılında Selçukluların Irak'ı fethettikten sonra batıl ve din dışı kabul ettikleri inanışları halkın zihninden izale etmenin yolunun ilmi yaymaktan geçtiğini düşünerek medreseler kurdular. Böylece dini doğru bir şekilde öğrenenler iyi ile kötüyü, hak ile batılı ayırt edebileceklerdi.⁴¹ Selçuklulardan sonra Osmanlı devletinde de medreselerin Sünni itikadı çizgisinde geliştiği görülmektedir.⁴² Medreselerin inanç birliği sağlama noktasında işlevi sadece Sünni karşıtı mezheplerle mücadele şeklinde tezahür etmemiş, aynı zamanda Sünniliğin içindeki mezhepler arasında da bir rekabeti doğurmuştur. Bu rekabette genel olarak Maturidi ve Eş'ari mezhebi ön planda olmuştur.⁴³

Medreselerin kurulmasında fethedilen yerleri manen de fethetme düşüncesinin etkili olduğu görülmektedir. Zira müslüman devletlerin fethettikleri şehirleri kültürel olarak da fethetmek için ilk olarak cami ve medrese kurma politika ve çabalarını ilk Osmanlı padişahları da yürütmüştür. Örneğin Orhan Gazi, İznik'i fethettikten hemen sonra

⁴⁰ Ahmet Çelebi, *İslamda Eğitim-Öğretim Tarihi*, Damla Yayınevi, İstanbul 2013, s.81

⁴¹ Çelebi, *İslamda Eğitim-Öğretim Tarihi*, s.83-84

⁴² Ekmeleddin İhsanoğlu, "Kuruluş Döneminde Osmanlılar'da Medrese Eğitimi", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, Cilt 2, İstanbul 1998, s. 234

⁴³ Cağfer Karadaş, "Nizamiye Medreseleri ve Gazzâlî", *A.Ü. Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Sempozyum Tebliğleri*, Cilt 1, Muş 2012, s. 548

burada bir medrese yaptırmıştır. Fatih devri öncesi sadece 1331-1451 yılları arasında 82 medresenin kurulması bu çabaların göstergesidir.⁴⁴

Medreseler Selçuklular ve Osmanlılar döneminde devletin ihtiyaç duyduğu devlet adamlarının yetiştirildiği kurumlar olmuştur. Çünkü medreseler devletin ihtiyaç duyduğu profile sahip, düşünce birliği olan insanlar yetiştiriyordu. Bu nedenle Selçuklular açtıkları medreselerde sadece din adamı yetiştirmek amacı gütmemişler, aynı zamanda devletin adli ve idari kademelerinde çalışacak bürokrat yetiştirmeyi de amaçlamışlar.⁴⁵

Nizamiye medreseleri, zamanın yükseköğretim kurumları olup, medreselerde okutulan dersler Kur'an, Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelam, Arap ve Fars Edebiyatı, Nahiv, Sarf, Hitabet, Felsefe gibi dini ilimlerin yanı sıra Tıp, Riyaziye, Hesap, Hendese, Tabiiyat gibi pozitif ilimlerden oluşuyordu. Bunlardan Tıp ilmi daha çok Bimâristan ya da Darüşşifa denilen hastanelerde öğretiliyordu.⁴⁶

Osmanlı devletinde başlıca öğretim kurumları Sıbyan mektepleri, Enderun mektepleri ve medreselerdi.⁴⁷ Medreseler dönemin genel eğitim kurumları olup son zamanlara kadar devletin ihtiyaç duyduğu adli, idari ve eğitim kadroların birçoğunun yetiştirildiği kurumlar olmuş, devletin orta ile yükseköğretim kurumlarına tekabül ediyordu.⁴⁸ Ayrıca bu medreselerin dışında ihtisas medreseleri; Hadis, Tıp gibi alanlarda eleman yetiştirmekteydi.⁴⁹

Sahn-ı Seman ve Süleymaniye medreseleriyle kurumsal anlamda en gelişmiş formuna kavuşan Osmanlı medreseleri; eğitimin standartlaşmasını ve merkezileşmesini sağlamış, böylece yetiştirdiği din adamı, ilim erbabı ve devlet memurları vasıtasıyla geniş alanlarda kurulu sınırlarındaki fertlerinin dini, sosyal, siyasi, kültürel açıdan uyumlu yetişmesinde çok önemli rol oynamıştır.

Merkezi yönetimden uzak doğudaki medreseler, yüzyıllar boyunca yetiştirdiği şeyh, molla ve öğrencilerle bölgenin en önemli toplumsal dinamizmlerinden birini oluşturdu.

⁴⁴ İhsanoğlu, "Kuruluş Döneminde Osmanlılar'da Medrese Eğitimi", s.237

⁴⁵ Mehmet Köroğlu, "Nizamiye Medreselerinin İcra Ettiği Fonksiyon ve Etkilediği Coğrafya", Celal Bayar Üniversitesi SBE, Ankara 2006 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s.102

⁴⁶ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Akademi Yayınevi, Ankara 2011, s.43

⁴⁷ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.107

⁴⁸ Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2014, s.95

⁴⁹ Kazıcı, *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, s.117

Aynı zamanda tarikat mensubiyeti de bulunan medreseler, bunun sonucu olarak toplumu eğitmenin yanı sıra topluma hükmederek merkezi yönetimin idari alandaki boşluğunu doldurmuş; bir çok sosyal alanda önemli işlevler gördü. Bölge toplumunun eğitilmesinde tek otorite olan medreseler, din alimlerinin yetiştirildiği yegâne kurumlar olup, bu kurumlardan yetişmeyen imamlar toplum tarafından kabul görmemiştir. Yine bölgedeki medreseler uzun zaman boyunca adaleti tesis etme fonksiyonu görmüş, halkın yaşadığı uyuşmazlıklarda şeyhe başvurma geleneği vasıtasıyla devlet mahkemelerini aratmamıştır.⁵⁰

2.4. Medrese ve Modernleşme

Modernlik, Giddens tarafından “on yedinci yüzyılda Avrupa’da başlayan ve sonraları neredeyse bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimi” şeklinde tarif edilmektedir.⁵¹ Modernizmin “insanın kendisini geleneklerin, toplumunun ve inançlarının etkisinden kurtararak, yalnız tabii aklına dayanmakla evreni ve hayatı açıklaması”⁵² olarak tanımlanan aydınlanma akımıyla yakın münasebeti bulunmaktadır. Modernliğin gelişimi üzerinde ulus-devlet anlayışı ve sistematik kapitalist üretim faktörleri etkili olsa da⁵³ modernliğin dönüştürücü etkisi küresel çapta ve bütün batı değerlerinin dünya görüşü olarak benimsenmesi şeklinde tezahür etmiştir. Sonuçta 16. yüzyıldan sonra Batı’nın gelişme hızına ayak uyduramayan kültürler için “Batılılaşmak” tek seçenek olarak kalıyordu.⁵⁴

Batı’nın Osmanlı devleti karşısındaki üstünlüğü ilk olarak 17. yüzyıl sonundaki Karlofça yenilgisiyle fark edilmiş, ancak dini temele dayanan gerginlik bu üstünlüğün bir müddet daha görmezden gelinmesine neden oluyordu. Ordunun başarısızlığını Batı’nın teknik üstünlüğüne dayandıran bir kısım devlet adamına rağmen, uzun yıllar sürecek olan “gâvur icadı” itirazını dillendiren dirençten dolayı başarılı bir sonuç alınmasına engel olacaktı.⁵⁵

⁵⁰ Çiçek, *Şark Medreselerinin Serencamı*, s.143-144

⁵¹ Anthony Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, Çev. Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2004, s.11

⁵² Süleyman Hayri Bolay, *Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999, s.33

⁵³ Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, s.174

⁵⁴ Hilmi Ziya Ülken, *Çağdaş Düşünce Tarihi*, Kültür Yayınları, İstanbul 2013, s.4

⁵⁵ Ülken, *Çağdaş Düşünce Tarihi*, s.5

Askeri alandaki mağlubiyetlerden dolayı ilk yenileşme hareketleri yine bu alanda yapılmış, eğitim alanındaki girişimler ise 18. yüzyıl sonlarına doğru Batı kültürünün Matematik, Fizik alanındaki ilerlemelerin farkedilmesi sonucu gerçekleşmeye başlamıştır.⁵⁶

Tanzimat'ın özellikle 1856 sonrası ikinci evresinde Batılılaşma ruhunun devletten halka geçmesi ve kitlelerce benimsenmesi sonucu Batılılaşma gayretleri, sosyal hayatın her alanında etkisini göstermeye başlamış, adeta her alandaki eski ile yeninin mücadelesi ikincisinin lehine sonuçlanmıştır.⁵⁷

Bu mücadeleler yaşanırken medreseler; devletin ilköğretim ve yüksekokul eğitimini veren temel eğitim kurumlarını teşkil ediyordu; ama Tıp eğitiminin verildiği ilk asırlardan uzak bir vasıfta olup büyük ölçüde dini eğitim veren kurumlar niteliğindeydi.⁵⁸ Aslında hem Selçuklu hem de Osmanlı eğitim sistemi medreseler üzerine kurulmuş, devletin kamu elemanları medreseler tarafından yetiştiriliyor, devletin siyasal kararlarına ulemanın verdiği fetva yoluyla meşruiyet sağlıyor, yetiştirdiği ulema yoluyla yargı sistemini tesis ediyor, gerek toplum gerek devlet tarafından büyük itibar görüyordu.⁵⁹ Şimdi ise medreseye dayalı eğitim sistemi çağın ihtiyaçlarına cevap vermekten uzak, ilmi gelişmeleri takip etmekten aciz ve çökmeye yüz tutmuştu. İlmiye mensupları ise eski ilmi niteliklerini kaybettikleri gibi eğitim sistemini düzeltmek gibi bir misyon da üstlenmiş değillerdi.⁶⁰ Aynı yıllarda Batı'da Astronomi, Mekanik alanında büyük buluşlar gerçekleşirken,⁶¹ Osmanlı medreselerinde okutulan Matematik ve Tıp dersleri bile okutulan ilkel kitaplardan ibaretti.⁶²

Bu sorun bir yandan medreselerin idari, ilmi ve ders programlarıyla ilgili köklü reformlar yapılması sonucunu doğururken⁶³ bir yandan da ilkokul, ortaokul ve üniversite düzeyinde modern eğitim kurumları açılmaktaydı.⁶⁴

⁵⁶ Ülken, *Çağdaş Düşünce Tarihi*, s.16

⁵⁷ Ülken, *Çağdaş Düşünce Tarihi*, s.46

⁵⁸ İbrahim Hakkı İmamoğlu, "Medreselerden Mekteplere: Hedef-İçerik ve Paradigma Sorgulamaları", *A.Ü. Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Sempozyum Tebliğleri*, Cilt 1, Muş 2012, s.192

⁵⁹ Suat Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1996, s.117

⁶⁰ Ejder Okumuş, *Türkiye'nin Laikleşme Serüveninde Tanzimat*, İnsan Yayınları, İstanbul 1999, s.336

⁶¹ Ülken, *Çağdaş Düşünce Tarihi*, s.43

⁶² Ülken, *Çağdaş Düşünce Tarihi*, s.43

⁶³ Zeki Salih Zengin, *2.Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002, s.168

Batı tipi okulların açılmasıyla birlikte eğitimde bir ikililik problemi doğacak⁶⁵ ve kaçınılmaz olarak medreseler de eleştirilmeye başlanacak böylece Tanzimat’la başlayan modernizm tahakkümünden medreseler de nasibini alacaktı. Zaten Batı’da bunlar yaşanırken modernizm Osmanlı Devletinde de dünya görüşü olarak benimsenmeye ve eğitimde farklı talepler dillendirilmeye başlanmış, medreseleri ayakta tutan sosyolojik gerçekler bir bir değişmeye başlamıştı.

Birçok işlevini yitiren bir eğitim kurumunun her alanda Batıcılığı ilke olarak benimseyen yeni ideolojide varlığını sürdürmesi beklenemezdi. Ve zaten bu ideolojinin modern eğitimi ulus bilincini oluşturmada araç olarak kullanma tercihinin dolayısı yasal zemininden de mahrum bırakılacaktı.

2.5. Medreselerde İcazet Geleneği

İzin vermek, müsaade etmek anlamlarına gelen “icazet”, hocanın talebesine okuttuğu dersin kendisinden okutulduğunu göstermek üzere verdiği belgeye verilen isimdir.⁶⁶ Belgeyi alan kişiye de “mü’caz” denir.

İslam tarihinin ilk yıllarında Hadis ilmi ve onun nakli konusunda hocaların talebelerine vermeye başladığı “şahadetnâme” ya da “icazetnameler” zamanla diğer ilimler için de tatbik edilmeye başlandı.⁶⁷ Osmanlı medreselerinde verilen “cazetnameler” talebenin adıyla başlayarak, hocası, hocasının ismiyle tarihin derinliklerine dalarak Hz. Muhammed, hatta Allah’a kadar devam ederdi. Böylelikle ilmin kaynağının Allah olduğu belirtilmiş oluyordu.⁶⁸ İcazetname yoluyla müderris olmaya ehliyetli olduğunu göstermesi, müderrisin hangi ulema silsilesinden geldiğini ve bu silsilede hangi âlimlerin bulunduğunu göstermesi açısından icazetnameler çok önemli görülmüştür.⁶⁹

İcazetnamelerin muhtevası genel olarak şunlardan ibaret olmuştur:⁷⁰

1. Allah’a övgü

⁶⁴ Okumuş, *Türkiye’nin Laikleşme Serüveninde Tanzimat*, s.337-339

⁶⁵ Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi*, s.118

⁶⁶ Atay, *Osmanlılar’da Yüksek Din Eğitimi*, s.101

⁶⁷ Çelebi, *İslamda Eğitim-Öğretim Tarihi*, s.211

⁶⁸ Atay, *Osmanlılar’da Yüksek Din Eğitimi*, s.102

⁶⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, s.83

⁷⁰ Atay, *Osmanlılar’da Yüksek Din Eğitimi*, s.102

2. Hz. Muhammed ve ashabına övgü
3. Bilgeye övgü
4. İcazetin önemi
5. Talebe ve hocasının isimleri
6. Okutulan kitaplar ve ilimlerin adları
7. Tüm hocaların silsilesi
8. Müderris, öğrencisinden kendisini unutmaması, Allah'tan ona bağış dilemesini rica eder
9. Öğrenciye tavsiyeler
10. En sonunda imza ve icazetnamenin tarihi yer alır.

Tanzimat ve 2. Meşrutiyet sonrası epistemolojik algının değişmesi icazetnamelere yansımış, örneğin 2. Meşrutiyet sonrası yeni medrese sistematığında yetişen Tefsirci Mustafa Hayri Efendi'nin 1922 tarihli icazetnamesinde klasik icazetnamelerde olduğu gibi silsilenin Hz. Muhammed'e ya da Allah'a kadar dayanmadığı sadece kendisine ders veren hocaların isimlerinin yer aldığı görülmektedir.⁷¹ Cumhuriyet sonrası Doğu medreselerinde verilen icazetnamelerin yine Meşrutiyet öncesi klasik icazetnameler gibi Hz. Muhammed ve Allah'a dayandırıldığı görülmektedir.⁷² Örnek olarak yukarıda telifiyle birlikte sözünü ettiğimiz Molla Sadreddin Öztoprak'ın icazetnamesine bakıldığında bu gelenek görülmektedir.⁷³

Yüzyıllar boyunca devam eden icazet geleneği günümüzde İran ve Arabistan gibi İslam dünyasının bazı bölgelerinin yanı sıra, ülkemizde Doğu medreselerinde de geleneksel şekliyle hala devam etmektedir.⁷⁴

Bölgede çok önem verilen icazetnameler için çevreden çok sayıda kişinin davet edildiği görkemli törenler yapılır. Bu törenlerde cübbe, sarık giydirilen “mü'cazlar”, seydarlarının önünde sıra halinde oturtulur. Protokol ve ilmi konuşmalardan sonra icazet

⁷¹ Ahmet İnan, “Modernleşme Sürecinde Medrese Epistemolojisindeki Dönüşümün İcazetlere Yansıması”, *A.Ü. Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Sempozyum Tebliğleri*, Cilt 2, Muş 2012, s. 35

⁷² İnan, “Modernleşme Sürecinde Medrese Epistemolojisindeki Dönüşümün İcazetlere Yansıması”, s.35

⁷³ Öztoprak, *Şark Medreselerinde Bir Ömür*, s.169-173

⁷⁴ Übeydullah Pilatin, “Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Faaliyet Gösteren Geleneksel Eğitim Kurumları (Medreseler) Üzerine Bir Araştırma (Batman, Diyarbakır ve Siirt Örneği)”, Fırat Üniversitesi SBE, Elazığ 2011 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s.36

silsilesi okunarak yeni “mü’cazlar” da silsileye dâhil edilir.⁷⁵ Molla Sadrettin Öztoprak’ın anılarında icazetname töreni şu şekilde anlatılmaktadır:

Medrese tahsilini ikmal eden taliplere büyük müderris tarafından her öğrencinin gıpta ile bakıp adeta o günü iple çektiği bir törenle şimdiki üniversite diplomasına tekabül eden “icazetname”leri verilirdi. Bu icazetname törenine medresenin tüm talebeleri ve köy halkının yanı sıra civar köylerdeki müderris ve talebeler de davet edilir ve köy halkının imkanları ölçüsünde ziyafetler sunulur, dualar ve tekbirlerle mezun öğrenciye sarık ve cübbesi giydirilirdi.⁷⁶

Yazılı bir belge olarak verilen “icazetnameler”, Siirt çevresinde Siirtli Molla Halil’de birleşir.⁷⁷

Resmi olarak bir şey ifade etmeyen icazetnameler ilmi ehliyet ve toplumsal meşruiyet anlamında ciddi bir ehemmiyete sahiptir. İcazet alanlardan belli toplumsal rol ve sorumluluk beklenmektedir.⁷⁸

⁷⁵ İmran Çelik, “Geleneği Olan Medreseler ve Tarihi Kökenleri (Tillo ve Nurşin Örnekleri)”, *A.Ü. Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Sempozyum Tebliğleri*, Cilt 2, Muş 2012, s.118

⁷⁶ Öztoprak, *Şark Medreselerinde Bir Ömür*, s.169-173

⁷⁷ Muhammed Sadık Hamidi, “Doğu ve Güneydoğu Medreseleri’nin Mahiyeti ve Ders Müfredatı’nın Islah Önerisi”, *A.Ü. Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Sempozyum Tebliğleri*, Cilt 1, Muş 2012 s.319

⁷⁸ Kayhan Bayram, “Klasik Medreselerin Kurumsal Yapısı: Tillo Medresesi Örneği”, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, Isparta 2014 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s.116

II. BÖLÜM

MEDRESE OLGUSU VE MEDRESELER

1. Medreselerin Doğuşu ve Tarihi Seyri

1.1. Medreselerden Önce İslami Eğitim Kurumları

ilk emri “oku”⁷⁹ olan İslam, bir rivayete göre sadece 17 kişinin⁸⁰ okuma yazma bildiği bir ortamda zuhur etti. Zuhur ettiği ortamda darb-ı mesel, şiir ve hikâyeler önemli bir yer teşkil ediyordu.⁸¹ Ancak bunlar herhangi bir ilmi literatürün varlığından değil, sadece insanların seyahat ve ticaret esnasında duydukları hikmetli sözler ya da hayatları boyunca edindikleri tecrübelerden ibaretti.⁸² Hâlbuki aynı emri veren Kur’an, “*Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?*”⁸³, “*Allah'a karşı ancak kulları içinden âlim olanlar derin saygı duyarlar.*”⁸⁴ ayetleriyle; Kur’an’ın kendisine vahyedildiği Hz. Muhammed de “*İlim öğrenmek, kadın-erkek her müslümana farzdır*”, “*Beşikten mezara kadar ilim öğrenmeye çalışınız*” gibi hadislerle ilimi teşvik ediyordu. Bu, müslümanların ilim aşkı ve geleneği kazanmalarını sağladı.⁸⁵ Kısa bir zaman içerisinde ilim öğrenme çabası müslümanlar arasında oldukça yaygınlaştı. Müslümanların bu çabasında Kur’an’ı okuyup, anlamak ve anlatmak Kur’anı ve peygamberin hadislerini kaybolmaktan kurtarmak için kaydetmek gibi faktörler motive edici bir güç oldu.

İlk okuma yazma öğretimi yapılan müesseseler “küttab” adı verilen mekteplerdi. Bu mekteplerde Kur’an eğitiminden bağımsız olarak sadece okuma yazma eğitimi

⁷⁹ Kur’an-ı Kerim, Alak Suresi, Ayet 1

⁸⁰ Çelebi, *İslamda Eğitim-Öğretim Tarihi*, s.23

⁸¹ Necip Taylan, *İlim-Din*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1979, s.243

⁸² Atay, *Osmanlılar’da Yüksek Din Eğitimi*, s.16

⁸³ Kur’an-ı Kerim, Zümer Suresi, Ayet 9

⁸⁴ Kur’an-ı Kerim, Fatır Suresi, Ayet 28

⁸⁵ Atay, *Osmanlılar’da Yüksek Din Eğitimi*, s.16

veriliyordu. Bu eğitim vazifesini gayrimüslimler, Hristiyan ve Yahudiler icra ediyordu.⁸⁶ Çünkü zaten az sayıdaki okuma yazma bilen müslümanı peygamberimizin yanında vahiy kâtipliği gibi daha önemli işler bekliyordu.⁸⁷ Bedir savaşıdan sonra Mekkeli esirlerin müslüman çocuklara okuma yazma öğretme karşılığı serbest bırakılmaları da⁸⁸ bu durumu destekler mahiyettedir.

Kur'an eğitiminin bu mekteplerde mi yapıldığı ya da İslamiyet'in ilk zamanlarından bir müddet sonra mı ortaya çıktığı tartışılan bir konudur. Ahmet Çelebi, her iki ihtimali tartıştıktan sonra Kur'an eğitiminin islamiyetin ilk zamanlarında mevcut olmadığı, bir müddet sonra ortaya çıktığı kanaatine ulaşmaktadır.⁸⁹ Bilinen nokta her iki tür eğitimin de resmi muallimler tarafından değil, daha çok ebeveynler ve hususi muallimler tarafından evlerde icra edildiğidir. Zaten zamanla okuma yazma eğitimi verilen yerlerde aynı zamanda Kur'an eğitimi verilmesi de yaygınlaşınca "küttab" ismi her iki tür eğitimin müşterek adı oldu.⁹⁰

Ancak İslam, müntesipleri arasında yayıldıktan sonra bu öğretimin yapılması için bir yerin tayin edilmesi gerekiyordu. Bu maksada binaen İslam medeniyetinde ilk toplu eğitimin yapıldığı yer Erkam b. Erkam'ın evidir. Müşriklerin baskı ve tazyiklerinden dolayı Hz. Muhammed, birkaç yıl boyunca kendisine inananları burada kabul eder, dini konularda aydınlatırdı.⁹¹

Medine'ye hicretten sonra ilim öğrenmek için müslümanların yeni mekânı Mescid-i Nebevi olmuştur. Mescid-i Nebevi; namazın kılındığı salon, Hz. Peygamber'in ailesine ayrılan birkaç oda ve "Suffe" adı verilen okul için kullanılan bölüm olmak üzere üç bölümden oluşuyordu.⁹² İşte bu son bölümde "Ashab-ı Suffe" adı verilen ve sayısı 400'ü bulabilen talebe, zamanının büyük kısmını öğrenim görerek geçiriyordu. Ve üstelik bu eğitim sadece erkeklere hasredilmemiş, bayanlara da bir gün tahsis edilmişti.⁹³

⁸⁶ İsmet Kayaoğlu, *İslam Kurumları Tarihi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1985, s.122

⁸⁷ Çelebi, *İslamda Eğitim-Öğretim Tarihi*, s.24

⁸⁸ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, Çev. Mehmet Yazgan, Beyan Yayınları, İstanbul 2014, s.635

⁸⁹ Çelebi, *İslamda Eğitim-Öğretim Tarihi*, s.27-34

⁹⁰ Çelebi, *İslamda Eğitim-Öğretim Tarihi*, s.27

⁹¹ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s.95

⁹² Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s.634

⁹³ Ahmet Önkal ve Nebi Bozkurt, "Cami", Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt 7, 1993, s. 46-56

Hız. Muhammed'den sonra da cami ve mescitler İslami eğitim hususundaki işlevini sürdürerek medreselerin doğuş kaynağını teşkil etti.⁹⁴ Cami ve mescitler İslam eğitim tarihinde o kadar etkin oldu ki sadece dini ilimlerin tahsil edildiği yerle kalmayıp, Tıp ilmi dâhil her türlü ilmin okutulduğu, hatta Müslüman olmayanların bile eğitim almak için uğradığı mekânlar oldu.⁹⁵

İslam coğrafyasının genişlemesiyle birlikte Müslümanlar fethettikleri her yere mescitler inşa ettiler. Bu mescitlerin neredeyse her birinde ilim halkaları oluşturarak onları adeta ilim yuvası haline getirdiler. Örneğin Hicri 21 yılında Amr b. El-As tarafından yapılan Amr Cami'nde 40 kadar ders halkası bulunduğu tarih kitaplarında kaydedilir.⁹⁶

Ancak zamanın ilerlemesiyle birlikte camilerdeki tedrisata ilginin artması ders halkalarının da artışını sağladı. Bu artışa paralel olarak ders esnasındaki gürültü, kalabalık gibi etkenler hem tedrisatın hem de ibadetin bir arada yapılması güçlüğüne ortaya çıkarıyordu. Ayrıca başta Kur'an ve Hadis gibi sadece temel bilgilerin öğretildiği halde, zamanın ilerlemesiyle birlikte okutulan derslerde de çeşitlilik oldu. Cami, örneğin karşılıklı münakaşa esasına dayanan Kelam ilminin öğretilmesi için pek de uygun bir ortam görülüyordu. Bu ve bunun gibi sebepler artık dini eğitim için müstakil mekânların inşa edilmesi zarureti doğurdu.⁹⁷

Medreseler ortaya çıkmadan önce kitapçı dükkânları, ulema evleri ve saraylar İslami eğitimlerin tedrisinde önemli roller oynamıştır.⁹⁸ Özellikle İslam kültür ve medeniyetinin altın çağını yaşadığı ilk asırlarda himayelerinde büyüyüp geliştiği ilmi faaliyetlerde Emevi ve bilhassa Abbasi halifelerinin katkısı büyüktür.

Emeviler döneminde müslümanların fetihler sonucu başka milletlerle karşılaşmaları neticesinde ilk örnekleri verilen tercüme hareketleri, Abbasiler döneminde katlanmış ve sadece tercümeyle kalmamış, pozitif bilimler dâhil değişik bilimlerde birçok eser yazılmıştır.⁹⁹

⁹⁴ Ersoy Taşdemirci, "Medreselerin Doğuş Kaynakları ve İlk Zamanları", *ERÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 2, 1989, s.269

⁹⁵ Atay, *Osmanlılar'da Yüksek Din Eğitimi*, s.26

⁹⁶ Çelebi, *İslamda Eğitim-Öğretim Tarihi*, s.78

⁹⁷ Çelebi, *İslamda Eğitim-Öğretim Tarihi*, s.81

⁹⁸ Çelebi, *İslamda Eğitim-Öğretim Tarihi*, s.35-45

⁹⁹ Hakkı Dursun Yıldız, "Abbasiler", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 1, 1988, s. 44

Birçok Abbasi halifesi; sarayında ilmi şahsiyetleri toplamış, ilmi faaliyetlere bizzat katılmış, ilmi ve kültürel ilerlemenin öncüsü olmuştur. Örneğin kendisi de gayet kültürlü ve bilgili olan Harun Reşid'in çevresinde kültürün her dalında otorite isimler bulunuyordu. Onun meclisinde şairler, fakihler, edipler ve sanatkârlar arasında münazara ve müsabakalar düzenlenirdi.¹⁰⁰ Endülüs'te Kurtuba halifesi 2. Hakem ilimle o kadar iç içeydi ki, Kurtuba'da 400 bin hacimli bir kütüphane kurmuş ve bu kütüphanedeki kitapları tek tek incelemiştir.¹⁰¹

Kuşkusuz ilmi faaliyetlerin evlerden ve saraydan taşarak halkla buluşturulması noktasında Abbasi halifesi Harun Reşid ve onun oğlu Me'mun için hususi vurgu yapmak gerekir. Bilhassa Me'mun, rasyonel arayışı yönüyle modern dönemde de tanıdık, popüler bir isim olmuştur. Aristo, Eflatun, Hipokrat gibi antik klasiklerin tercüme edildiği "Beyt'ül Hikme" akademisini kurma yoluyla cazibe merkezi yaratmış, Ortaçağ İslam bilim ve felsefesi çalışmalarında çok önemli bir isim olmuştur.¹⁰²

Cundişapur Akademisi örnek alınarak kurulan¹⁰³ Beyt'ül Hikme; bir nevi vakıf olup, İslam âlemindeki ilk ünlü umumi kütüphanesiydi. Bu kütüphanede birçok mütercim değişik coğrafyalardan getirilen Yunanca, Hintçe, Farsça eserler tercüme etti.¹⁰⁴ Adı medrese olmamasına rağmen Hüseyin Atay, "Beyt'ül Hikme"nin ilk medrese olduğunu söyler.¹⁰⁵

Müslümanların bütün bu gayretleri, örneğin bu eserlerin tercüme çabaları, herhangi bir faydaya matuf değil, manevi olarak duyulan ihtiyaçtan kaynaklanıyordu; çünkü vahiy, yani bilgi kaynaklı bir din, nesneleri açıklama iddiasındaki bilimlere ilgisiz kalamazdı. Bu açıdan müslümanların bu tutumu Kur'an'ın ruhuna tamamen uygundu.¹⁰⁶

¹⁰⁰ Çelebi, *İslamda Eğitim-Öğretim Tarihi*, s.54

¹⁰¹ Thomas Patrick Hughes, *Dictionary of Islam*, Waterloo Place, London 1895, s.296

¹⁰² Tayep El Hibri, "Harun Al-Rashid and the Narrative of The Abbasid Caliphate", *Einterpreting Islamic Historiography*, Cambridge University Press, Melbourne 1999, s.95

¹⁰³ Yıldız, "Abbasiler", s.40

¹⁰⁴ Çelebi, *İslamda Eğitim-Öğretim Tarihi*, s.140

¹⁰⁵ Atay, *Osmanlılar'da Yüksek Din Eğitimi*, s.30

¹⁰⁶ Seyyid Hüseyin Nasr, *Modern Dünyada Geleneksel İslam*, Çev. Sara Büyükduru, İnsan Yayınları, İstanbul 2012, s.132

1.2. İlk Medreseler ve Nizamiye Medreseleri

Tarihte ilk medresenin tam olarak ne zaman, nerde kurulduğıyla ilgili farklı görüşler mevcuttur.¹⁰⁷ Medreselerin çoğunlukla Nizâm'ül Mülk'le ortaya çıktığı şeklinde yaygın bir kanaat bulunmaktadır. Ancak Sübkî ve Makrîzî gibi âlimler bu görüşe karşı çıkarak Nizâm'ül Mülk'ten öncesinde Nişabur'da 4 medresenin kurulduğunu söylerler.¹⁰⁸ Ersoy Taşdemirci, medreselerin kuruluşunun bölgeden bölgeye değişik zamana tekabül ettiğini söyledikten sonra ilk medreselerin Karahanlılar tarafından kurulduğunu, Gazneliler ve Samanoğulları tarafından geliştirildiğini söyleyerek kuruluşlarında Budist-Türk manastırlarının etkisinin olduğunu açıklamaya çalışırken,¹⁰⁹ bir başka görüş ise ilk medresenin Samanoğulları tarafından Buhara'da kurulduğı şeklindedir.¹¹⁰ Daha önce değindiğimiz gibi “Beyt'ül Hikme”yi ilk medrese kabul edenler de bulunmaktadır.¹¹¹

İlk medrese hangisi olursa olsun neticede İslam tarihinde medresenin bir anda ortaya çıkmamış, aksine birçok aşamadan geçerek esas şeklini almıştır. Dolayısıyla ilk medresenin hangisi olduğundan çok, zikredilen eğitim kurumlarının kendinden önceki kurumlardan farkı ve kendinden sonrakilere de katkısı önemlidir. Bu noktada Nizâm'ül Mülk'ün kurduğı Nizamiye medreseleri farklı bir konuma sahip olsa bile kendinden öncekilerin etkisi ve katkısı da yadsınamaz.¹¹²

İlk medresenin nerde ve ne zaman kurulduğı ile ilgili tartışmalar bir yana şunu çok rahatlıkla söyleyebiliriz. İlki 1067'de Bağdat'ta inşa edilen, daha sonra Merv, Herat, Belh, Basra, Isfahan, Amul, Musul, Rey ve Cizre'de açılan¹¹³ Nizamiye medreseleri, özellikle Selçuklular ve Beylikler döneminde vücut bulduğı islam coğrafyasına eğitim ve kültürel anlamda damgasını vurmuştur.

Nizamiye Medreselerinin yaygın olarak ilk medrese kabul edilmeye lâyık ayırıcı özelliğı hiç durmadan aralıksız bir eğitime sahip olması, eğitimin bütün İslam coğrafyasına yayılması, eğitimin parasız olması, hocalara ücret tahsis edilmesi gibi

¹⁰⁷ Taşdemirci, “Medreselerin Doğuş Kaynakları ve İlk Zamanları”, s.269

¹⁰⁸ Çelebi, *İslamda Eğitim-Öğretim Tarihi*, s.295

¹⁰⁹ Taşdemirci, “Medreselerin Doğuş Kaynakları ve İlk Zamanları”, s.271-273

¹¹⁰ Şakir Gözütok, “Medreselerin Ortaya Çıkışı ve İlk Medreseler”, *A.Ü. Medrese Geleneğı ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Sempozyum Tebliğleri*, Cilt 1, Muş 2012, s. 210

¹¹¹ İlk medresenin hangisi olduğuna ilgili görüşler için bkz. Koroğlu, s.26-38

¹¹² Koroğlu, “Nizamiye Medreselerinin İcra Ettiğı Fonksiyon ve Etkilediğı Coğrafya”, s.36

¹¹³ Bozkurt, “Medrese”, s. 327

teknik vasıflara haiz olmasıdır.¹¹⁴ Böylelikle medreseler, örgün eğitim anlayışını yerleşik hale getiren bu özellikleriyle sistematik yapısına kavuşmuş ve kendinden sonra gelen medreseler için de bir emsal teşkil etmiştir.¹¹⁵

Bu medreselerin en önemlisi ve önde gelenleri 1067 yılında Bağdat'ta yapılmış olan Bağdat Nizamiyesidir. Bu medreselere Selçuklu veziri Nizâm'ül Mülk'e nispetle Nizamiye medreseleri denmiştir. Bunun sebebi çok yönlü kabiliyeti, üstün kişiliği ve üstün siyasi dehasıyla devletin idaresinde çok etkin olmasıdır. Kuşkusuz bunda ona bu fırsatı sunan Selçuklu hükümdarları Alparslan ve Melikşah'ın payı da büyüktür.¹¹⁶

Selçuklular döneminde yaygınlaşan bu medreseler sonraki dönemlerde de bu çığır üzerine devam etmiş, Nurettin Mahmut Zengi, Selahaddin Eyyubi gibi devlet adamlarının da desteğiyle sayıları artarak İslam coğrafyasının en ücra köşelerine kadar yayılmıştır. Bu durumu Makdisi şöyle anlatır:

*“Nizâm'ül Mülk'ün medreseleri bütün dünyada meşhurdur. Bu medreselerin bulunmadığı hiçbir belde yoktur. Hatta hiç kimsenin uğramadığı, yeryüzünün sapa bir köşesi olan Ceziretü İbn Ömer'e (Cizre) varıncaya kadar!.. Oraya bile büyücek güzel bir medrese yaptırmıştır ki, bugün Râdiyüddin Medresesi diye tanınır.”*¹¹⁷

Medreselerin kurulup yaygınlaşması nedeniyle ilgili en fazla dile getirilen görüş medreselerin kuruluşunun Şii ve Fatımilerin mezhep propagandalarına karşı koyma yoluyla Sünni mezhebini koruyup yayma düşüncesine dayandırıldığı görüştür.¹¹⁸

Fatımi halifesi El-Hâkim bi-Emrillah'ın, Harun Reşid'in Bağdat'ta inşa ettirdiği “Beyt'ül Hikme”nin şöhretini azaltmayı hedefleyerek¹¹⁹ Kahire'de kurduğu “Dâr'ul Hikme”, başta bütün mezheplere açık görünse de zamanla Sünni karşıtı propagandaların merkezi haline dönüştü. Ve çok geçmeden bu mekânlar İskenderiye, Halep, Kudüs, Şam Trablusşamd'da da kuruldu.¹²⁰

Gittikçe yaygınlaşan Şii propagandalarının etkisi ancak Sünni eğitim kurumlarıyla kırılabildi. Bu maksatla Alparslan'dan başlamak üzere devlet idarecileri medreseler

¹¹⁴ Çelebi, *İslamda Eğitim-Öğretim Tarihi*, s.296

¹¹⁵ Karadağ, “Nizamiye Medreseleri ve Gazzâlî”, s. 554

¹¹⁶ Çelebi, *İslamda Eğitim-Öğretim Tarihi*, 298-299

¹¹⁷ Çelebi, *İslamda Eğitim-Öğretim Tarihi*, s.84-85

¹¹⁸ Gözütok, “Medreselerin Ortaya Çıkışı ve İlk Medreseler”, s.204-205

¹¹⁹ Çelebi, *İslamda Eğitim-Öğretim Tarihi*, s.147

¹²⁰ Kazıcı, *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, s.37

açtırarak Sünni inancını yaygınlaştırmaya çalıştı. Bu medreselerde Sünni mezhepler arasında denge gözetilmeye çalışılmışsa da düşünce alanında Hanbelilerin itirazına rağmen Eş'arilik ve Mâtürîdilik standart eğitimin bir parçası olmuştur.¹²¹

Şii propaganda ile mücadele anlamında daha önce adını zikrettiğimiz Nurettin Mahmut Zengi ve Selahaddin Eyyubi'nin gayretleri de kayda değerdir. Nurettin Mahmut, ilmi hayatı canlandırmak ve Bâtınîliğe karşı Sünni akideyi güçlendirmek için Şam ve Halep'te birçok medrese açarak hoca ve talebelerin geçimi için vakıflar açtı. Âlimlere olan ilgisinden dolayı İslam coğrafyasının birçok muhitinden âlimler, Şam'a akın etti.¹²²

Şii Fatımi devletine son verip Mısır, Suriye ve Filistin'e hâkim olan Selahaddin Eyyubi de Nurettin'i takip etti. Eğitim ve öğretime çok önem veren Selahaddin Eyyubi'nin Nizâm'ül Mülk'ten sonra en fazla medrese kuran kişi olduğu kabul edilmektedir.¹²³

Selçuklulardan sonra beylikler döneminde de medreseler kurulmaya devam etse de en parlak dönemlerini Selçuklular zamanında yaşamışlardır. Bunun sebebi olarak yukarıda zikredilen Şii inancına karşı koyma amacına ek olarak memur yetiştirme ihtiyacı, fethedilen bölgeleri manen de fethetme ve Oğuz topluluklarının inançlarını pekiştirme gibi amaçlar da ilave edilebilir.¹²⁴

Nizamiye Medreseleri'nde eğitim içeriğinin müderrise bağlı olduğu hoca eksenli bir yapı söz konusudur.¹²⁵ Bu nedenle müderris tayininde çok titiz davranılmış, müderrisin mezhebi yanında şahsi kişiliği de göz önünde bulundurulmuştur. Bu durumu Bağdat'taki medreseye Ebu İshak Eş-Şirazi'nin ilk müderrisliğe ikna edilme çabası örneğinde de görüyoruz.¹²⁶

Bu medreseler zamanın yükseköğretim kurumları olup, medreselerde okutulan dersler Kur'an, Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelam, Arap ve Fars Edebiyatı, Nahiv, Sarf, Hitabet, Felsefe gibi dini ilimlerin yanı sıra Tıp, Riyaziye, Hesap, Hendese, Tabiiyat gibi pozitif ilimlerden oluşuyordu. Bunlardan Tıp ilmi daha çok Bimâristan ya da Darüşşifa denilen hastanelerde öğretiliyordu.¹²⁷

¹²¹ Karadaş, "Nizamiye Medreseleri ve Gazzâlî", s.548

¹²² Ramazan Şeşen, *Salahaddin Eyyubi ve Devri*, İsar Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s.413

¹²³ Kazıcı, *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, s.43

¹²⁴ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.43

¹²⁵ Taşdemirci, "Medreselerin Doğuş Kaynakları ve İlk Zamanları", s.274

¹²⁶ Karadaş, "Nizamiye Medreseleri ve Gazzâlî", s.547

¹²⁷ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.43

İslam dünyasında medreselerin ayakta durmasında eğitim kurumlarının akıbetini devlet idarecilerinin insafına bırakmama düşüncesiyle kurulan vakıfların payı büyüktür. Vakıflar yoluyla medreseler devamlı gelir sağlıyor böylece eğitim kadrosu ve çalışanlarının geçimi kendiliğinden sağlanıyordu. Bu anlamdaki vakfa sahip ilk medrese Bağdat Nizamiye Medresesi'dir.¹²⁸

Selçuklular döneminde devletin çabalarıyla filizlenip altın çağını yaşayan Nizamiye Medreseleri, örgün eğitim yapısıyla modern anlamdaki eğitim kurumlarına benzer bir hüviyetle günümüze dek asırlara kök salarak bütün İslam coğrafyasına yayılmış, Osmanlı eğitim sisteminin de temelini oluşturmuştur.

1.3. Osmanlılar Döneminde Medreseler

Sünni inancı muhafaza düşüncesinin Nizamiye medreselerinin kurumsal temelini teşkil ettiği medreseler yine Sünni inancı çizgisinde Mısır, Suriye, İran ve Türkistan'dan gelen âlimlerin katkısıyla oluşan Selçuklu medrese geleneğinin devamı olarak¹²⁹ Osmanlı devleti yönetim düzeninin temelini teşkil etti.

Osmanlı padişahlarının devletin kuruluşundan önceki müslüman idarecilerden tevarüs ettiği ilmi alaka Osmanlı yönetiminin ilmi faaliyetlere yönelik bakışını şekillendirdi. Bu durumun sonucu olarak Osmanlı devleti, İslam coğrafyasının dört bir yanından gelen ilim erbabına bağrını açtı. Böylece zaten İslam dünyasında bir geleneğe dönüşen ilmi seyahatler Osmanlı'da da sürdü ve sonuçta devletin merkezi İstanbul, kısa sürede İslam dünyasının da ilim merkezine dönüştü.¹³⁰

Müslüman devletlerin fethettikleri şehirleri kültürel olarak da fethetmek için ilk olarak cami ve medrese kurma politika ve çabalarını ilk Osmanlı padişahlarının da yürüttüğü görülüyor. Örneğin Orhan Gazi, İznik'i fethettikten hemen sonra burada bir medrese yaptırmıştır. Fatih devri öncesi sadece 1331-1451 yılları arasında 82 medresenin kurulması bu çabaların göstergesidir.¹³¹

¹²⁸ Ziya Kazıcı, *İslami ve Sosyal Açıdan Vakıflar*, Marifet Yayınları, İstanbul 1985, s.126

¹²⁹ İhsanoğlu, "Kuruluş Döneminde Osmanlılar'da Medrese Eğitimi", s. 234

¹³⁰ Kazıcı, *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, s.84

¹³¹ İhsanoğlu, "Kuruluş Döneminde Osmanlılar'da Medrese Eğitimi", s.237

Osmanlılar'da ilk medrese yukarıda sözünü ettiğimiz İznik Medresesi olup, ilk müderris olarak yüksek tahsilini Mısır'da tamamlayan Şerefüddin Davud-i Kayserî tayin edilmiştir. 1331'de kurulan bu medrese, Bursa'daki Sultan Medresesi kuruluncaya kadar birinci sınıf medrese olma statüsünü korudu. Sultan Medresesi de bu özelliğini bir müddet koruduktan sonra 1447'de yapımı tamamlanan Edirne'nin 3 şerefeli medresesi bu payeyi aldı ve bu medrese uzun bir müddet bu önemini korudu.¹³²

Fatih devrine kadarki ilk bir buçuk asır Osmanlı medreseleri Selçuklu medreseleri istikametinde gelişmiştir. Çünkü henüz herhangi bir teşkilatlanma olmadığı gibi bu dönem medreselerinin kesin bilgiler olmasa bile içerik olarak Selçuklu medreseleriyle aynı ya da benzer olduğu tahmin ediliyor.¹³³ Şu hususu da belirtmekte yarar görüyoruz. Zaten yeni yeni olgunlaşmaya başlayan Osmanlı Medreseleri Osmanlı muhiti dışındaki İslam dünyasından gelen ilim erbabı ile sırtlanmakta olduğundan dolayı kurumsal yeni bir kimlik kazanması ancak Fatih'in açtığı medreselerle kendi müderrislerini yetiştirmeye başlamasıyla gerçekleşecektir.

Kuşkusuz ilk bir buçuk asır içerisinde öncekinin devamı niteliğinde olan Osmanlı medreselerinin klasik kimliğini kazanmasında Fatih Sultan Mehmet dönemi bir dönüm noktasıdır. Fatih, fethin hemen akabinde İstanbul'daki sekiz kiliseyi medreseye dönüştürdükten sonra bununla yetinmedi. Bir cami, her iki yanında yüksek eğitim için 4'er medrese, bu medreselerin arkasına da bu medreselere öğrenci yetiştirmek üzere nispeten küçük 8 medrese daha inşa ettirdi. Ayrıca bunların yanında "Darüşşifa" adı verilen hastane, Kur'an okunmak için muallimhane, yemekhane, imarethane ve kütüphane de inşa edildi. İlk sekiz medreseye "Sahn-ı Seman", onlara öğrenci yetiştiren diğer sekiz medreseye ise "Tetimme" adı verildi.¹³⁴

Bu medrese kampüsü yapıldıktan sonra medreselere derece ve sınıflarına göre yeni bir teşkilat düzeni getirildi. Buna göre medreseler aşağıdan yukarıya doğru şu şekilde sıralandı.¹³⁵

1- Haşiye-i Tecrid (20-25 akçe)

2- Miftah (30-35 akçe)

¹³² Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, s.4-5

¹³³ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.61-62

¹³⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, s.9-10

¹³⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, s.17

3- Telvih (40 akçe)

4- Hâric (50 akçe)

5- Dâhil (50 akçe)

6- Sahn-ı Seman (50 akçe)

Osmanlının klasik medreseleri büyük ölçüde Fatih'in kurduğu bu teşkilatla şekillenmiştir. Bununla birlikte Fatih'ten yaklaşık bir asır sonra Osmanlı devletinin en parlak dönemi olan Kanuni Sultan Süleyman döneminde Mimar Sinan'a yaptırılan Süleymaniye Külliyesi ile birlikte medreseler de en prestijli dönemini yakalamıştır. Kanuni ayrıca Fatih'in medrese derecelerine “İbtidai altmışlı”, “Hareketi altmışlı”, “Musılai Süleymaniye”, “Süleymaniye” ve “Dâr’ul Hadis” medreselerini de ekleyerek yeni bir derece düzeni getiriyordu. “Dâr’ul Hadis” medreseleri gibi “Dâr’ul Hadis” müderrisleri de en yüksek mertebeye sahip olmuştur.¹³⁶

Görüldüğü gibi medreseler müderrisin aldığı yevmiyeye göre derecelendirilmiş, bir kısmı da okunan kitapla isimlendirilmiştir. “Telvih” ve “Haric” medreseleri Osmanlı’dan önceki Selçuklu ve Anadolu beylikleri hükümdar ve ailelerinin yaptırdığı medreselerdir. Öğrencilerin eğitimi bu aşamalarla ilerlediği gibi müderrislerin de terfileri bu şekilde gerçekleşirdi. Söz gelimi “Hâric”deki bir müderris terfi ettiğinde “Dâhil” medreselerine ataması yapılırdı.¹³⁷

Bu dönemde de Selçuklu eğitiminde olduğu gibi müderris eksenli bir medrese eğitimi söz konusudur. Zaten derslerin seçimi de müderrislerin tercihiyle bağlıydı.¹³⁸ Osmanlı medreselerinde sınıf sistemi yerine belli kitapların okunmasıyla ilerleme sağlanıyordu. Örneğin medrese tahsiline başlayan biri Kelam’dan “Haşiye-i Tecrid” kitabını okuduktan sonra bir sonraki kitaba geçerdi. Bir sonraki derecede de örneğin Kelam’dan bu kez daha ağır bir kitap okurdu. Fatih döneminde okutulan derslerin başlıcaları Arapça, Tefsir, Hadis, İslam Hukuku, Kelam, Akaid ve Mantık gibi nakli olan İslami ilimler ve ona yardımcı ilimlerden oluşuyordu.¹³⁹ Kanuni, bunlara ek olarak Matematik

¹³⁶ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.101

¹³⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, s.65

¹³⁸ Mefail Hızlı, “Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler”, *U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 17, Sayı 1, 2008, s.28

¹³⁹ Hızlı, “Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler”, s.33-39

ve Tıp birimlerini de ekledi.¹⁴⁰ Bu yenilikten dolayı Kanuni medreselerinin müspet ilimler açısından Fatih medreselerinden daha ilerde olduğu yaygın kanaatin aksine Hüseyin Atay, bu medreselerde de nakli ilimlerin aynı ağırlıkta olduğunu ve dolayısıyla önceki medreselerle aynı seviyede olduğunu ileri sürer.¹⁴¹

Osmanlı medreseleri birkaç ihtisas medresesi dışında dönemin genel eğitim kurumları olup son zamanlara kadar devlet memurlarının yetiştirildiği yegâne kurumlardı. Ve devletin orta ile yüksek öğretim kurumlarına tekabül ediyordu. Bu nedenle medreselere kaydolabilmek için Sıbyan ya da mahalle mektebi denilen bugünün ilköğretim muadili olan mektepleri bitirmek gerekiyordu.¹⁴² Medreselere sadece erkekler kaydolabiliyor, burslu ve yatılı olarak medreselerin imarethanelerinde barınabiliyordu.¹⁴³

Selçuklularda olduğu gibi Osmanlılarda da bu gibi hizmetlerin yerine getirilmesini sağlayan asıl ve tek kaynak vakıflar olup devlet tarafından eğitim ve kültürel faaliyetler için herhangi bir kaynak tahsis edilmemiştir. Hatta vakıf kurucuları öğretimin muhtevasını da belirlemiş bunu vakfiyelerinde yazmıştır. Devlet ise bu konuda müdahil olmadan ziyade denetleyici konumda olmuştur. Bu metot aynı zamanda eğitim faaliyetlerini devlete yük olmaktan çıkardığı gibi, medreseleri siyasi ya da mali sorunların etkisinden kurtarıyordu.¹⁴⁴

Özellikle 19. yüzyılda sık görülen bir durum mekân yetersizliğinden dolayı medrese eğitiminin camilerde yapılması olmuştur. Adeta gelenek halini alan bu durum, medrese dışındaki katılımlara da açık olduğu için bir nevi yaygın eğitim niteliği kazanmıştı. Camide ders veren müderrislere “dersiam” denirdi.¹⁴⁵

1.4. Medreselerin Gerilemesi

Osmanlı devletinde çok önemli fonksiyonları taşıyan medreseler olgunluğuna ulaştığı 16. asırdan sonra duraklamaya başladığı kabul edilir.¹⁴⁶ Zira örnek olarak 16. asırdan sonra kaleme alınan eserlerin sayısında önemli bir düşüşün olduğuna bakılırsa bir

¹⁴⁰ Kazıcı, *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, s.99

¹⁴¹ Atay, *Osmanlılar'da Yüksek Din Eğitimi*, s.89

¹⁴² Kazıcı, *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, s.95

¹⁴³ Şanal, “Osmanlı Devleti'nde Medreselere Ders Programları”, s.151

¹⁴⁴ Veli Sırım, “Selçuklular ve Osmanlı Döneminde Medreselerin Mali Kaynakları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 7, Sayı 31, s.396-399

¹⁴⁵ Murat Akgündüz, *19. Asır Osmanlı Medreseleri*, Beyan Yayınları, İstanbul 2012, s.64-70

¹⁴⁶ İhsanoğlu, “Kuruluş Döneminde Osmanlılar'da Medrese Eğitimi”, s.248

durağanlığın olduğu anlaşılabilir.¹⁴⁷ Ancak bu dönemdeki aksaklıklarla ilgili dile getirilen sorunların yapısal olmakdan çok iltimas, liyakat gibi müderrislerin atanmasıyla ilgili olduğu görülmektedir. Ancak Osmanlının son dönemlerinde bir yandan her alandaki gerilemenin sonucu olarak ekonomik sorunlar, bir yandan özellikle Tanzimat sonrası Batılılaşma hareketleriyle birlikte kurulan eğitim kurumlarının getirdiği ikililik sonucu medreselerle ilgili eleştiriler daha keskin dile getirilmeye, toplumun her kesiminde bu kurumların yapısıyla ilgili kafa yormaya sevk etmiştir.

Aslında 16. yüzyıldan sonra Osmanlı kültür hayatının genel bir durağanlığa girdiği söylenebilir. Önceki asırlardaki ilmi canlılık sürdürülemedi, Batı'nın yeni keşiflerinden uzak kalınmış, önceki eserlerin haşiyeye ve tercümeleriyle yetinilmiştir. İlmi alandaki bu kapalılık felsefede de kapalılık sonucunu doğurmuş, felsefeye karşı mücadelesiyle bilinen Gazali Kelâmı tutulmaya başlamıştır.¹⁴⁸

Medreselerin bozulma nedeni ile ilgili en fazla dillendirilen görüşlerden biri Matematik, Geometri gibi riyaziyat denilen akli ilimlerin medrese programındaki eski ağırlığını yitirmesidir.¹⁴⁹ Hâlbuki daha önce değindiğimiz gibi kurulduğu günden beri medrese eğitiminin aslını Kuran, Hadis, İslam Hukuku gibi nakli ilimler olmuştur. Arapça, Dil Bilgisi gibi ilimler birincilerin anlaşılmasına yönelik destekleyici ilimler olmuştur. Bu nedenle de bu tür ilimlere alet ilimleri denmiştir. Zaten medreseler bilimsel eğitim yapan kurumlar olmaktan ziyade esas gayesi devletin kadrolarını beslemek olmuştur. Zaman zaman akli ilimlerin okutulduğu görülse bile bu durum istisnaî olmuştur.¹⁵⁰ Hüseyin Atay'ın dediği gibi en ihtişamlı dönemlerini yaşayan Süleymaniye medreselerinde bile “Darut-Tıp” ve “Darul-Hadis” dışında Riyaziyat, Tabiat gibi akli ilimlerin okutulduğu bir medrese olmamıştır.¹⁵¹

Uzun yıllar devletin din görevlilerinin yanı sıra diğer hizmet kadrolarını da yetiştirme fonksiyonunu yerine getiren medreseler, Tanzimat sonrası Batı tarzı eğitim kurumlarının açılmasıyla birlikte bu fonksiyonunu yitirince sadece din görevlisi

¹⁴⁷ Zeki Salih Zengin, Osmanlı Medreselerindeki Gerilemenin Sebep ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme, *Vakıflar Dergisi*, Sayı 26, 1997, s.403

¹⁴⁸ Ülken, *Çağdaş Düşünce Tarihi*, s.37-38

¹⁴⁹ Yaşar Sarıkaya, “Osmanlı Medreselerinin Gerilemesi Meselesi: Eleştirel Bir Değerlendirme Denemesi”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3, 1999, s.24

¹⁵⁰ Yakup Civelek, “Klasik Bir Kurumun Modern Dünyada Var Olabilirliği”, *A.Ü. Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Sempozyum Tebliğleri*, Cilt 1, Muş 2012, s. 173

¹⁵¹ Atay, *Osmanlılar'da Yüksek Din Eğitimi*, s.89

yetiştiren kurumlara dönüşerek bir nevi günümüz İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakültelerine benzer bir yapıya bürünmüştür. İlk zamanların aksine son dönemlerdeki ıslahat gayretlerinin de bu amaca matuf olduğu görülmektedir.¹⁵²

Medreselerin bozulmasıyla ilgili en sık dile getirilen görüşlerden biri de mülâzemet sisteminin bozulmasıdır. Osmanlı medreselerinde medrese eğitimini tamamlayan öğrenci icazet (diploma) aldıktan sonra kadı ya da müderris olmak istiyorsa deftere kaydolarak sıra beklerdi. Mülâzemet denilen bu uygulama zamanla bozularak nüfuzu olan insanlar kayırılırdı. Böylece müderrislikte liyakat ilkesinin ihmal edilmesiyle medreseler ehil olmayan insanların eline düştü.¹⁵³ İşte bu sorun 16. asırdan 19. asra kadar bozulmanın esas sebebi sayılmış ve yapılmaya çalışılan ıslahatların neredeyse tamamı bu alanda olmuştur.¹⁵⁴

Ancak sosyal, siyasal ve ekonomik buhranların yaşandığı son asırda her alan olduğu gibi bu alan da tartışılmış, öteden beri yapılan basit birkaç reformla sorunun geçirilemeyeceği anlaşılmıştır. Bilhassa çağdaş eğitim kurumlarının açılmasıyla birlikte oluşmaya başlayan iki farklı dünya görüşü daha radikal eleştirilerin yapılmasına ortam yaratmıştır. Bu süreçte medreseler sadece yöneticiler ve kurumlar üzerine kafa yoranlar değil, bu camianın mümessilleri olan medreseliler tarafından da eleştirilmeye başlanmıştır. Örneğin zamanın dergisi “Sebilürreşad”a gönderilen iki mektupta medrese talebelerinin söylediklerine bakalım:

Biz bu kadar isnat ve ithamların ağır yükü altında çiğnenirken defî çaresine bakmaz da yine lakayt hareket eder bütün gün kıymetli vakitlerimizi dedikodu ile geçirir medeniyet-i haziranın icab ettiği çeşitli fenlerden habersiz olarak vakit geçirmekte ısrar edeceksek şüphe etmeyelim ki yıkılışımız yakındır.

Elimizde bulunan Akaid kitabı zamanımızda mevcut olan maddiyyun ve tabiiyyuna karşı tertip edilmemiş, birkaç yüz sene önce mevcut olan Mutezile, Sofistaiye gibi mezahibe karşı tertip edilmiştir. Zamanımızda bulunan ulemayı kiramın en birinci olarak uhdelerine terettüp eden vazife-i maddiyyun ve tabiiyyun gibi mezheplerin kitaplarını

¹⁵² Zengin, Osmanlı Medreselerindeki Gerilemenin Sebep ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme, s.166

¹⁵³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, s.55-58

¹⁵⁴ Atay, Osmanlılar'da Yüksek Din Eğitimi, s.184

*mütalaa edip onları ilzam edecek suretle bir Akaid kitabı tertip ederek dinimizin meziyetlerini hasma anlatmak talebe-i ulumun programını da tatil ve ıslah etmektir.*¹⁵⁵

Görüldüğü gibi medrese talebeleri de eleştirilerini işleyişle değil okutulan öğretim metoduyla ilgili yapmakta, medreselerin kendi kaderine bırakılmamaları, bir şeylerin yapılması gerektiğinin farkındalar. Tabii ki bu hususta bütün kesimlerin bu yönde düşündüklerini söylemek mümkün değildir. Eski sistemin daha iyi olduğunu savunanlar olduğu gibi medreselerin ıslahı yerine hepten ortadan kaldırılmaları gerektiği şeklinde görüş belirten de yok değildir.¹⁵⁶

İlk zamanlardaki işleyişe yönelik ıslahat çabaları 2. Meşrutiyet döneminde yapısal alanda yoğunlaşmış, özellikle medreselerin ihtisaslaşmasına önem verilmiş¹⁵⁷, modern eğitim kurumları her geçen gün yaygınlaşırken medreselerin de çağa uyum sağlayabilmesi için bir dizi ıslahat çalışması yapılmıştır. Bu dönemde yapılan ıslahat çalışmaları “Medaris-i İlmiye Nizamnamesi”, “Islah-ı Medaris Nizamnamesi” ve “Darü’l Hilafeti’l Aliye Medresesi ile Taşra Medreseleri Nizamnamesi”ni çıkarmak olmuştur.¹⁵⁸

Bu kanunlarla tüm ülkedeki medreselerin tek bir çatı altında teşkilatlanarak birliğin sağlanması, geleneksel yapısından kurtarılarak modern kurumlara uyumlu hale getirilmesi öngörülmüşse de uygulamada hedeflenen gayeye ulaşılamamış, ıslahatlar İstanbul ve birkaç merkezi aşamamıştır.¹⁵⁹

1.5. Cumhuriyet Döneminde Medreseler

Tanzimat’tan sonra yeni eğitim kurumlarının açılmasıyla birçok fonksiyonunu yitiren medreseler kendi içinde sıkışıp kalmış, bu nedenle hiç olmazsa toplumun ihtiyaç duyduğu din adamı yetiştirmesi için gayret sarf edilmiştir. “Medaris-i İlmiye Nizamnamesi”nin bu amaca matuf olarak çıkarıldığı anlaşılmaktadır.¹⁶⁰

¹⁵⁵ Atay, *Osmanlılar’da Yüksek Din Eğitimi*, s.219

¹⁵⁶ Atay, *Osmanlılar’da Yüksek Din Eğitimi*, s.295

¹⁵⁷ Mustafa Şanal, “Osmanlı Devleti’nde Medreselere Ders Programları, Öğretim Metodu, Ölçme ve Değerlendirme, Öğretimde İhtisaslaşma Bakımından Genel Bir Bakış”, *ERÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 14, 2003, s.162

¹⁵⁸ Zengin, *Osmanlı Medreselerindeki Gerilemenin Sebep ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme*, s.97

¹⁵⁹ Zengin, *Osmanlı Medreselerindeki Gerilemenin Sebep ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme*, s.100

¹⁶⁰ Atay, *Osmanlılar’da Yüksek Din Eğitimi*, s.329

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş yıllarına gelindiğinde Tanzimat'tan beri gittikçe daha belirgin hale gelen eğitim ikililiği birbirine zıt dünya görüşüne sahip insanlar yetiştiriyor ve farklı dünya görüşüne sahip bu insanlar arasındaki karşıtlık husumete kadar varıyor, birbirlerini dinsiz ya da yobazlıkla itham ediyordu.¹⁶¹

Sonuçta 1924 yılına geldiğinde her alanda Batılılaşmayı prensip edinen Cumhuriyetin kurucuları karşısında dayanma gücü kalmayan medreseler Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile doğrudan kapatılma ifadesi yer almasa da fiili olarak kapatılmıştır. O sırada mevcut 479 medrese kapatılmış, 16 bin medrese öğrencisi de ortaokul ve liselere aktarılmış, hocalarının din dersi hocası olabilecekleri belirtilmiştir.¹⁶²

Ancak ne yazık ki Tevhid-i Tedrisat kanunu ile öğretim birliği sağlama düşüncesi uygulamada başarılı olamamış, müslüman halkın dini ihtiyaçlarını yok sayma, hatta onları dini gelenek ve yaşantılarından uzaklaştırmayı amaçlama şeklinde tezahür etmiştir. Bu kanuna göre din uzmanları için Darül Fünun'da açılan bir İlahiyat Fakültesi ve 29 imam hatip okulunun kapanmaya mahkûm bırakılması kısa bir süre sonra da ilk, orta ve lise programlarından din dersinin de kaldırılması bu tezahürün bir yansımasıdır.¹⁶³

Toplumun her yönüyle Batılılaştırılmak istenmesi gayretlerinin bir sonucu olarak kapatılıp yasaklanan medreseler, 1950'li yıllara kadar özellikle Doğu Karadeniz ve Doğu illerinde olmak üzere Anadolu'nun değişik yerlerinde faaliyetlerini illegal olarak sürdürmüştür. Doğu illeri dışındaki medreseler hocaların vefatı, merkezi yönetimin amansız baskıları, modernleşme ve büyük kentlere olan göçler sonucu yaşam koşullarını yitirerek ortadan kalkma aşamasına gelmiştir. Diğer bölgelere nazaran modernleşmenin daha geç yaşandığı Doğu illerinde ise medreseler günümüze kadar irili ufaklı olarak varlığını sürdürmeyi başarmıştır.¹⁶⁴

Tek partili yönetim boyunca merkezi yönetimin amansız baskısıyla karşılaşan medreseler, çok partili dönemle birlikte muhalefet kültürünün yerleşmeye başlamasıyla

¹⁶¹ Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*, s.118-119

¹⁶² Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.330

¹⁶³ Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*, s.121-122

¹⁶⁴ Müfid Yüksel, "Medresetü'z-Zehra Projesini Bugünden Okumak", *A.Ü. Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Sempozyum Tebliğleri*, Cilt 2, Muş 2012, s.207-208

birlikte bir nebze rahatlamışsa da baskılar sona ermemiş, uzun yıllar rejim karşıtı yuvalar olarak görülmüştür.¹⁶⁵

2. Doğu Medreseleri

Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgelerindeki medreseler çoğunlukla “Şark Medreseleri” olarak anılmaktadır. Okutulan kitaplar, ders verme yöntemleri gibi birçok konuda “Şark Medreseleri” ile Osmanlı dönemindeki medreseler arasında benzerlikler vardır.¹⁶⁶ Hatta Osmanlı döneminde medresede okunan birçok kitap bugün bile doğudaki medreselerde okunmaktadır. Bu açıdan doğu medreseleri Osmanlı medreselerinin bir devamı olarak görülebilir. Ancak tüm bunlara rağmen farklılıkların olmadığı anlamı da çıkmamalıdır. Zira doğu medreseleri gerek kuruluş şekli itibariyle gerekse de devlet yönetimiyle ilişkisi bakımından klasik Osmanlı medreselerinden farklı bir çizgi seyretmiştir. Belli başlı kentlerde yoğunlaşan Osmanlı medreseleri merkezden uzak bölgeye ulaşmamış, asırlardır bölge medreseleri yerel yönetimlerin çabaları sonucu kurulmuş ve ayakta kalmıştır. Medreseler yasal olarak kapatılmasına rağmen bölge medreselerinin varlığını devam ettirmesi bunu göstermektedir. Çünkü zaten halkın kurduğu, halkın finanse ettiği medreseler yine halkın gayretleriyle zor da olsa ayakta kalabildi. Ayrıca önemli olan bir husus da şu ki, illegal olmasına rağmen medreselerin varlığını sürdürmesinde medreselerin sanıldığığının aksine rejim için tehlike arz etmediğinin, hatta toplumda büyük kabul gören bu yapıların önemli işlevlerinin bilincinde olan yerel yönetimlerin bu kurumları görmezden geldiğidir.¹⁶⁷

Bölgedeki medreselerin tarihinin en azından Nizam’ül Mülk’ün devrine kadar uzandığı Ahmed Çelebi’nin Makdisi’ye isnat ettiği sözlerden anlaşılmaktadır. Zira Makdisi, söz konusu ifadesinde Nizam’ül Mülk’ün Şırnak’ta da “Radiyyüddin Medresesi” adında büyücek ve güzel bir medrese inşa ettiğini söyler.¹⁶⁸ Ancak günümüze ulaşan yapısı itibariyle ilk medreselerin Osmanlıların bölgeye nüfuz ettiği 16. asırda açıldığı görülmektedir.¹⁶⁹

¹⁶⁵ Übeydullah Pilatin, “Medreselerin Muhafazakârlık ve Modernizm Bağlamında Değerlendirilmesi”, *B.Ü. Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslami İlimler Uluslararası Sempozyumu Tebliğleri*, Cilt 2, Bingöl 2013, s.697-699

¹⁶⁶ Pilatin, “Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Faaliyet Gösteren Geleneksel Eğitim Kurumları”, s.30

¹⁶⁷ Pilatin, “Medreselerin Muhafazakârlık ve Modernizm Bağlamında Değerlendirilmesi”, s.698

¹⁶⁸ Çelebi, *İslamda Eğitim-Öğretim Tarihi*, s.85

¹⁶⁹ Çiçek, *Şark Medreselerinin Serencamı*, s.191

Bölgedeki medreselerin üç aşamadan geçtiği söylenebilir: Birinci aşama bölgenin müslümanlaşmasından Osmanlı devletinin gerilemesine kadar olan ve devlet adamlarının desteğinin olduğu dönem; ikinci aşama Osmanlı devletinin zayıfladıktan sonra medreselerin devlet merkezlerine kaydırıldığı ve dolayısıyla devlet desteğinin azaldığı dönem; son aşama da medreselerin yasal olarak kapatıldığı Cumhuriyet sonrası dönemdir. Devlet desteğinin azalmasıyla birlikte bölge medreselerinin yeni bir mekan arayışı doğrultusunda kentlerden kırsal alana kaydığı müşahade edilmiştir. Bunun sonucu olarak medresenin çağdaş ilim dünyasıyla ve akademik çevreyle iletişim yolları kapanmış, kendini geliştirme şartları yok olmuş, böylece biraz daha ayakta kalabilmenin mücadelesini vermiştir.¹⁷⁰

Devletin yönetim ve denetimiyle eğitim veren Osmanlı medreselerine karşılık bölge medreseleri gönüllülük esasına göre halkın desteğiyle kurulmuş, işleyiş ve organizasyonu da yine toplumun desteği ve onayıyla sağlanmıştır.¹⁷¹ Sivil eğitimin bu iki temel özelliği,¹⁷² bölge medreselerinin karakteristiğini belirleyen en önemli iki yönünü teşkil etmiştir.

Medreselerin gayri resmi bu niteliğine bağlı olarak bürokratik engellerin yokluğu medreselerin çok daha rahat açılmasını ve bölgede daha fazla yaygınlaşmasını sağlamıştır. Çünkü medrese geleneğinden gelen Halil Çiçek'in dediği gibi medrese kurulması için hoca, öğrenci, masrafları karşılayacak bir sponsor ve eğitim faaliyetinin görüleceği bir mekânın olması yeterli olmuştur. Öğrenci kaydı için de öğrencinin ders alacağı bir hoca bulması, hocanın da öğrenciyi kabul etmesi yeterli olmuştur.¹⁷³ Medrese anılarını “Şark Medreselerinde Bir Ömür” adıyla kitaplaştıran Sadrettin Öztoprak, asırlarca Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde hemen hemen her köy ve ilçede irili ufaklı bulunan bu yapılara “hücre” dendiğini ve bu yapıların hem ilköğretim, hem ortaöğretim hem de yükseköğretimin yerini aldığını söyler.¹⁷⁴

Bölge medreseleri Cumhuriyet sonrası yapısıyla Said Nursi ve Molla Halil gibi âlimler yetiştirmesine rağmen söz konusu medreseler daha çok insan yetiştirmeye odaklandığı

¹⁷⁰ Çiçek, *Şark Medreselerinin Serencamı*, s.32-35

¹⁷¹ Çiçek, *Şark Medreselerinin Serencamı*, s.106

¹⁷² İmamoğlu, “Medreselerden Mekteplere: Hedef-İçerik ve Paradigma Sorgulamaları”, s.190

¹⁷³ Çiçek, *Şark Medreselerinin Serencamı*, s.35

¹⁷⁴ Öztoprak, *Şark Medreselerinde Bir Ömür*, s.42

için ilmi eser telifinde sınırlı kalınmış.¹⁷⁵ Bu da bölge âlimlerinin dışa açılmasını ve diğer bölgelerce tanınmasını engellemiştir.¹⁷⁶

2.1. Doğu Medreselerinin İşleyişi ve Eğitim

Doğu medreselerinin tamamında eğitimin yapısı ve işleyişi neredeyse aynıdır. Genel itibariyle dil bilimleri, dini ilimler, Münazara, Felsefe ve Mantık derslerinin okutulduğu¹⁷⁷ bu medreselerde öğretim yönteminin esasını müzakere, mütalaa, takrir ve metin ezberi teşkil eder.¹⁷⁸ Ezber medrese eğitiminin en önemli sacayağını oluşturmaktadır.

Doğu medreselerinin neredeyse tamamında eğitimin içeriğini esas olarak İslami ilimler ile onların anlaşılmasına yardımcı olan “alet ilimleri” teşkil eder.

Modern eğitimin aksine sınıf geçme sistemi yerine ders geçme sistemi geçerli olup, eğitim belli kitapların okunması yoluyla gerçekleşmektedir. Derslerin okutulması, geleneksel kitapların okutulması ve bazılarının ayrıca ezberletilmesi şeklinde gerçekleşir. Bazı derslerin okutulması zorunlu olup bazılarında ise gönüllülük esastır. Sıra kitapları denilen zorunlu kitapların çoğunluğunu Sarf, Nahiv, Münazara, Mantık, Belâgat gibi alet ilimleri oluşturmaktadır. Tefsir, Hadis, Fıkıh, Siyer ve Tasavvuf gibi İslami ilimler ise gönüllü olarak okutulan derslerdendir.¹⁷⁹ Belki de Doğu medreselerinin en iyi öğrettiği ders olan Arapça ayrı bir öneme sahip olup eğitim sürecinin büyük kısmında okutulmaya özen gösterilmektedir. 1950’li yıllar öncesinde bu medreselerde Hadis Usulü, Astronomi, Felsefe ve Matematik derslerinin de okutulduğu söylenmektedir.¹⁸⁰ Bütün bunlara rağmen dil biliminin medrese eğitiminin gövdesini oluşturduğu söylenebilir.

¹⁷⁵ Çiçek, *Şark Medreselerinin Serencamı*, s.137

¹⁷⁶ M. Halil Çiçek, “Yakın Dönemde Cizre Medreseleri”, *Hız. Nuh’tan Günümüze Cizre Sempozyumu Tebliğleri*, İstanbul 1999, s.133

¹⁷⁷ Çiçek, *Şark Medreselerinin Serencamı*, s.46

¹⁷⁸ Mehmet Yalar, “Şark Medreselerine Analitik ve Eleştirel Bir Bakış”, *B.Ü. Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslami İlimler Uluslararası Sempozyumu Tebliğleri*, Cilt 1, Bingöl 2013, s.91

¹⁷⁹ Çağmar, “Siirt ve Çevresindeki Medreselerde Eğitim”, s.681

¹⁸⁰ Çiçek, *Şark Medreselerinin Serencamı*, s.46

Doğu medreseleri klasik medreselerde olduğu gibi ders odaklı olduğu için öğrencinin kişisel şartlarına göre öğretim süresi de 5 ile 10 yıl arasında değişebilmektedir.¹⁸¹ Bu açıdan kesin bir süre tayin edilemediği ancak ilkinde Kur'an okumayla başlanıldığı 7 aşamadan söz edilebilir.¹⁸² Kuran eğitiminden sonra bu süreç Arapça temel eğitimiyle başlar; sonrasında ileri gramer eğitimiyle devam eder; sonlara doğru Mantık, Beyan gibi ilimlerle ilerletildikten sonra son olarak Tefsir, Hadis, Kelam gibi Temel İslami ilimleriyle taçlandırılması yoluyla tamamlanır. Eğitimin tamamlanması "icazetname" adı verilen diplomanın verilmesiyle belgelendirilir.

Medreseler illegal yapılarından dolayı devletten herhangi bir mali destek görememekte, ihtiyaçları hayırsever halk tarafından karşılanmaktadır. Kapatıldığı günden bu yana yasak ve baskılar altında Doğu'nun hemen her köşesinde varlık mücadelesi veren bu kurumlar İslam âlimi yetiştirdiğine inanan halkın gayretleri sayesinde ayakta kalabilmiştir. Bölge halkının bu gayretini diri tutan, ilim yolunda olanlara yardımcı olmanın Allah katında büyük sevap olduğu inancıdır.¹⁸³ Gerek medreselerin kuruluşu, gerek medreselerin işleyişine devam etmesi, gerekse de medrese hocaları ve öğrencilerinin iâşesi bazısı kıt imkânlarla yaşamasına rağmen bölge halkının bu inancının eyleme dönüşmesiyle gerçekleşebilmiştir. Zaten çoğu derme çatma binalarda kurulan ve kıt kanaat geçinen bu medreseler için çok fazla bir bütçe de gerekmemiştir.¹⁸⁴

Medreselerin eğitim kadrosunda en yüksek unvana sahip müderrislere "seyda" adı verilmektedir. Seydalar medreselerin çoğu zaman sahibi de olup, "icazetname" de verebilen kişilerdir. Kimi seydalar aynı zamanda tarikat şeyhleri olduğu için onlara "seyda-ı şeyh" denilmektedir. Bu kişiler bölgede büyük etki alanına sahip kişilerdir. Bunlardan bir kısmı "seyda", "seydaoğlu", "seydagil" şeklindeki soy isimleriyle etkinlikleri daha geniş alana genişletilmiştir.¹⁸⁵

Öğrenci sayısının fazla olduğu büyük medreselerde seydadan sonra gelen hocalara "müderris" adı verilmektedir. Müderrislerin işi sadece ders vermek olup, medrese

¹⁸¹ Adnan Memduhoğlu, "Geçmişten Günümüze Tillo Medreseleri", *A.Ü. Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Sempozyum Tebliğleri*, Cilt 2, Muş 2012, S.138

¹⁸² Çiçek, *Şark Medreselerinin Serencamı*, s.100

¹⁸³ Çiçek, *Şark Medreselerinin Serencamı*, s.118

¹⁸⁴ Doğu Medreselerinde yaşanan zor koşullar için bkz. Öztoprak

¹⁸⁵ Yalar, "Seyda, Mela ve Feqilerin Bölgenin Dini ve Kültürel Hayatındaki Yeri", s.460

eğitiminin en önemli kadrosunu teşkil ederler.¹⁸⁶ Medresenin bütün işlerini idare etmek ve medrese sorunlarıyla ilgili müderrislere yardımcı olmak için görevlendirilen, ders seviyesi diğerlerine nazaran yüksek öğrencilere “mir” denmektedir. Hiyerarşik olarak mirlerden sonra “tâlib” ve “faki” gelmektedir. Bu son unvanın kullanımı yaygın olup medrese eğitimi alan kişilere bölgede genellikle faki’ denmektedir. Bunun yerine sınırlı olarak kimi yerlerde “suhte” kullanımı da mevcuttur.¹⁸⁷

Kısıtlı imkânlarla medrese eğitiminin gerçekleştiği bölgede yakın geçmişe kadar yiyecek; “ratıb” ya da “tayin” denilen ailelerin her gün için taahhüt ettiği öğün yemeği vermesi yoluyla temin ediliyor, medresenin temizlik gibi hizmetleri “dor” adı verilen nöbetçilik sistemiyle yapılıyordu.¹⁸⁸ Ancak son dönemde müstakil binalara kavuştuktan ve Diyanet çatısı altında Kur’an Kursu vasfı kazandıktan sonra medreselerdeki olanaklar artmış; birçoğu yemekhane, kütüphane, kadrolu personel gibi kurumsal olanaklara sahip olarak söz konusu sorunlardan kurtulmuştur.

2.2. Doğu Medreselerinin Toplumsal Etkileşimi

Sürekli iç sürtüşmelerin yaşandığı aşirete dayalı emirliklerin 19. asrın başlarında tasfiyesinden sonra merkezi otoritenin bölgedeki zafiyetini Nakşîlik tarikatı doldurarak yeni bir aristokrasiyi oluşturdu.¹⁸⁹ Mevlana Halid’in karizmatik kişiliği, dönemin sosyal özellikleri ve Nakşi tarikatının icazet konusundaki özerk yapısından dolayı bölgede hızla yayıldı.¹⁹⁰ Bölgenin yerel aşiret sisteminin yapısal özelliklerinden yararlanan Nakşi şeyhleri kabile sistemiyle uyumlu yeni bir organizasyon tesis etti. Bu organizasyonda şeyhler hem dini hem dünyevi otoriteyi varislerine kazandırdı.¹⁹¹

Bölgeyi Nakşibendîlikle tanıştıran Nakşi lideri Mevlana Halid’in ulema geleneğinden olması, Nakşibendi tarikatının medreseyle buluşarak büyük bir etki alanı kazanması sonucunu doğurdu. Böylece bir yandan medresedeki eğitimi molla statüsüyle gerçekleştiren şeyhler, bir yandan da kendilerine manevi itibar sağlayan tarikat

¹⁸⁶ Çağmar, “Siirt ve Çevresindeki Medreselerde Eğitim”, s.673

¹⁸⁷ Çağmar, “Siirt ve Çevresindeki Medreselerde Eğitim”, s.674

¹⁸⁸ Çiçek, *Şark Medreselerinin Serencamı*, s.40-45

¹⁸⁹ Necdet Subaşı, *Öteki Türkiye’de Din ve Modernleşme*, Vadi Yayınları, Ankara 2003, s.50-51

¹⁹⁰ Martin Van Bruinessen, *Ağa, Şeyh ve Devlet*, Çev. Banu Yalkut, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s.334-338

¹⁹¹ Subaşı, *Öteki Türkiye’de Din ve Modernleşme*, s.50-51

yapılanmasını da gerçekleştirdi. Bu iki güç onların toplumdaki önderlik ve rehberliklerinin meşruiyetini pekiştiren yegâne prestij kaynağı oldu.¹⁹²

Bölgede medrese ile tarikat arasında günümüzde de uyumlu bir bütünlük söz konusudur. Birçok mollanın aynı zamanda “şeyh” olduğu, medreselerin aynı zamanda tekke görevi gördüğü¹⁹³ şeyhler -bölgedeki deyimiyle seydalar- saygınlığı ve sosyal fonksiyonu en üst düzeyde olan kişilerdir.¹⁹⁴

Şeyh/seydaların yetişme kaynağı olan medreseler, şeyhlerin yanı sıra yetiştirdiği “molla/mele” ordusu ve “feqi”lerle bölgenin en büyük dinamizm kaynağı olarak toplumu sadece dini alanda eğitmekle kalmadı, aynı zamanda topluma yön verdi. Medresenin bu etkisinin gerilere gidildikçe çok daha bariz yaşandığı görülmektedir. Merkezi yönetimin idari alanlardaki boşluklarını sosyal kurumlarla kurduğu ilişki ağları vasıtasıyla eğitimden adalete, ekonomiden kültüre her alanda en büyük aktör oldu.

Kuşkusuz bu alanların başında eğitim gelmektedir. Din adamlarını yetiştirmenin yanı sıra gerek kültürel gerek dini anlamda toplumu eğitime işlevini üstlenen medreseler; tek otorite kabul edilip, medresenin yetiştirdiği kişi portre model insan olarak görülmüştür.¹⁹⁵ Yakın zaman öncesine kadar medreseler, din âlimlerinin yetiştirildiği düşünülen yegâne kurumlar olup, medrese dışında İmam Hatip Liseleri ya da İlahiyat Fakülteleri’nde yetişmiş olanlara karşı direnç gösterilerek onlara ilimsiz gözüyle bakılmış, güven duyulmamıştır.¹⁹⁶ Hatta Diyanet’in atadığı imamları çalıştırmamışlardır.¹⁹⁷ Ancak 1960’lardan sonra Diyanet hizmetlerinde çalışabilmek için İlahiyat ya da İmam Hatip mezunu olma şartı getirilmesiyle resmi kadrolara medrese yolu kapanmış, bunun sonucu olarak medreseye ilgi azalmış,¹⁹⁸ devlet kadrolarında istihdam edilebilmek için medreseliler de resmi eğitim kurumlarına yönelmeye başlamıştır.

¹⁹² Subaşı, *Öteki Türkiye’de Din ve Modernleşme*, s.69-76

¹⁹³ Bülent Akot, “Nurşin Medresesinin Yetiştirdiği Mutasavvıflar”, *B.Ü. Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslami İlimler Uluslararası Sempozyumu Tebliğleri*, Cilt 2, Bingöl 2013, s.206-207

¹⁹⁴ Yalar, “Seyda, Mela ve Feqilerin Bölgenin Dini ve Kültürel Hayatındaki Yeri”, s.462

¹⁹⁵ Çiçek, *Şark Medreselerinin Serencamı*, s.134

¹⁹⁶ Subaşı, *Öteki Türkiye’de Din ve Modernleşme*, s.73

¹⁹⁷ Müfid Yüksel, *Kürdistan’da Değişim Süreci*, Sor Yayıncılık, Ankara 1993, s.51

¹⁹⁸ Yüksel, *Kürdistan’da Değişim Süreci*, s.67

Bölge medreseleri gerek kurucu iradeleriyle gerekse de müderrisleri itibariyle Şafii mezhebine ve Nakşi tarikatına bağlı olup, bunun dışına çıkılması söz konusu değildir.¹⁹⁹ Ders olarak da Şafii fıkhi ve Eş'ari akaidi okutulmaktadır. Bölge toplumunda Şafii mezhebinin hâkim kılınmasında ve inanç birliği sağlama noktasında medreseler önemli işlev görmektedir. Ancak medreselerin Şafii mezhebine ve Nakşi tarikatına bu sıkı bağlılığı çözüm arayışına ve yeniliğe engel teşkil etmiştir.²⁰⁰

Medreseler, bölgede adaletin ve toplumsal düzenin tesisi açısından büyük bir fonksiyon icra etmiştir. Bir nevi mahkeme görevi gören “divanlar”, anlaşmazlık durumlarında İslami hükümlere göre kararlar vererek tarafları razı etmiştir. Hatta tarafların karar veren âlimden kuşku duyulduğu durumlarda modern hukuktaki istinaf mahkemelerine benzer şekilde daha büyük âlimlere gidilmiştir. Bürokratik hiçbir işlemin gerekmediği bu yollarla birçok anlaşmazlık çok kısa zamanda çözülmüş, kan davalarının önüne geçilmiştir. Bölge halkının âlimlerin kararlarına rıza göstermesi âlimlerin Şer'i hükümlere göre karar vereceği inancı ve bu kararların dini emir olarak telakki edilmesinden dolayı olmuştur.²⁰¹

Bölge halkının dini yaşantısında büyük rol oynayan medreseler, bölgenin modernleşmesiyle birlikte büyük darbe yemiştir.²⁰²

3. Siirt İlinde Medreseler

Günümüzde Siirt'te medrese denince kuşkusuz en önce akla İsmail Fakirullah ve Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın da yetiştiği Tillo ilçesi gelmektedir. Bölgenin fethinden bu yana Tillo ve civarında birçok medrese devlet tarafından maddi, manevi desteklenerek faaliyet göstermiş ve bu medreseler adeta bölge için ilim irfan yuvası olmuştur. Bediüzzaman Said Nursi, Siirtli Molla Halil, Molla Muhammed Zıvingi, Şeyh Fethullah Verkanisi, Mevlana Halid-i Bağdadi, Şeyh Abdurrahman Şaviri, Şeyh Müşerref, Molla Sadreddin Yüksel gibi birçok islam âlimi bu ilim diyarında medrese eğitimi görmese bile bir şekilde Tillo ile ilmi alakaları olmuştur.²⁰³ İsmail Fakirullah ve talebesi İbrahim Hakkı'nın yanı sıra Şeyh Hamza Kebir, Sultan Memduh, Şeyh

¹⁹⁹ Yalar, “Şark Medreselerine Analitik ve Eleştirel Bir Bakış”, s.89

²⁰⁰ Yalar, “Şark Medreselerine Analitik ve Eleştirel Bir Bakış”, s.90

²⁰¹ Çiçek, *Şark Medreselerinin Serencamı*, s.143-144

²⁰² Yüksel, *Kürdistan'da Değişim Süreci*, s.114

²⁰³ Memduhoğlu, “Geçmişten Günümüze Tillo Medreseleri”, s.137

Mücahid gibi mutasavvıflara beşik olduğu için Tillo, bugün “Evliya diyarı” olarak bilinmektedir.

Siirt ilindeki medreselerin tarihiyle ilgili eldeki bilgiler yazılı olmaktan çok, çoğu şifahi bilgilere dayanmaktadır. Bu nedenle medreselerin tarihi seyriyle ilgili net bir bilgiye sahip değiliz. Ancak 19. yüzyılın sonlarında henüz Bitlis sancağı olan Siirt merkezinde 33 medrese ve bu medresede okuyan 229 öğrencinin olduğu Osmanlı devlet istatistiklerinden anlaşılmaktadır.²⁰⁴

Özellikle İsmail Fakirullah'ın (ö.1734) yaşadığı zamandan sonra meşhur olmaya başladığı düşünülür²⁰⁵ Tillo medreseleri günümüze kadar faaliyet göstermiş, kurumsal anlamda ün kazanmıştır.

Medreselerin kapanmasından sonra günümüze doğru geline süreçte Norşin ve Ohin medreseleriyle birlikte büyük çaba gösteren bir diğer yer ise Zokayd Medreseleridir. Siirt'in meşhur âlimlerinden biri olan Molla Halil'in (1754-183) torunu Şeyh Abdulkahhar, Norşin'in Nakşi şeyhlerinden Şeyh Abdurrahman Et-Taği'nin (ö.1886) emriyle irşad maksadıyla Siirt'in Bağtepe köyünden Zokayd/Kayabağlar'a gelip yerleşir. Molla Abdulkahhar tarafından Zokayd'da cami bitişiğinde açılan medrese zamanla gelişerek bölgenin en önemli medreseleri arasında yerini buldu.²⁰⁶ Medreselere yönelik baskının had safhaya vardığı en çetin zamanda bile bu medrese yer altında da olsa eğitim faaliyetlerini devam ettirmiş, günümüze kadar varlığını sürdürebilmiştir.²⁰⁷ Zokayd Medresesi bugün de kurucusunun torunları tarafından eğitim vermeye devam etmektedir.

Ancak Zokayd'ın medrese konusundaki şöhreti bugün Tillo'ya kaptırılmıştır. Günümüzde 440 öğrenci kapasiteli başında Molla Burhaneddin'in²⁰⁸ bulunduğu Mücahidiye Medresesi, 130 öğrenci kapasiteli Memduhiye Medresesi ve 60 öğrenci kapasiteli İsmail Fakirullah medresesi ile Tillo, bölgenin hatta ülkenin medrese

²⁰⁴ Mehmet Ali Yaşar, “19. Yüzyılda Siirt'te Eğitim”, *İbrahim Hakkı ve Siirt Uleması Sempozyumu Bildirileri*, Beyan Yayınları, İstanbul 2008, s.46

²⁰⁵ Çağmar, “Siirt ve Çevresindeki Medreselerde Eğitim”, s.669

²⁰⁶ Abid Sevgili, “Şeyh Mahmud Ez-Zokaydi ve Ed-Da' ve Ed-Deva' Adlı Eseri”, D.Ü. SBE, Diyarbakır 2011 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s.6

²⁰⁷ Sevgili, “Şeyh Mahmud Ez-Zokaydi ve Ed-Da' ve Ed-Deva' Adlı Eseri”, s.4

²⁰⁸ Molla Burhaneddin, sahabe Halid bin Velid'in ve medreseye adını da veren Şeyh Mücahid'in soyundan gelmektedir. Nakşibendî tarikatına mensup olup, Norşin şeyhlerinden Şeyh Maşuk'tan icazete alarak kendisine halife tayin edilmiştir. Mücahidiye Medresesi Molla Burhanaddin Medresesi olarak bilinmektedir.

eğitiminin verildiği en önemli merkezlerinden birini oluşturmakta, ülkenin neredeyse her bölgesinden öğrenci çekmektedir. Bunlardan özellikle 1958 yılında kurulan Mücahidiye Medresesi, işleyişi ve fiziksel donanımıyla kurumsal anlamda önemli aşama kaydetmiştir.

Medreselerde Nakşi tarikatı ve Şafii mezhebi ana damarı oluşturmakta, istisnai olarak Kadirilik tarikatı var olsa bile, tarikat üyelerini daha çok il dışından gelenler oluşturmaktadır. Aynı şekilde medreselerin Hanefi öğrenci ve hocaları il dışından gelenler oluşturmaktadır.

Siirt'te verilen eğitime bakıldığında bölgede eğitim veren diğer medreselerle paralellik olduğu görülmektedir. Geçmişte Tillo medreselerinde Fen, Tıp ve Astronomi gibi derslerin okutulduğu sıklıkla dile getirilse bile bu konuda doğrulanmış bir bilgi mevcut değildir. Bu şekildeki iddialar, bu ilimlerin üzerinde sık duran Marifetname müellifi İbrahim Hakkı'ya dayandırıldığı ihtimal dâhilindedir.

III. BÖLÜM

MEDRESE OLGUSUNA SOSYOLOJİK BİR YAKLAŞIM

(SİİRT İLİ ÖRNEĞİ)

1. Araştırma Yaptığımız Medreselerle İlgili Genel Bilgiler

Tablo 2. Araştırma Yaptığımız Medreseler²⁰⁹

Kurs Adı	Öğr. Kap.	İlçe	Oda Sayısı	Sınıf Sayısı	Kat Sayısı	Mülkiyet Türü	Yapı Durumu	Açılış Yılı
SUFFE ERKEK YATILI	95	Kurtalan	29	6	4	Şahıs	Müstakil	2015
BASRET ERKEK YATILI	60	İl Merkezi	10	4	3	Şahıs	Müştemilat	2012
SEYDA MOLLA HALİL	40	İl Merkezi	6	4	1	Cami Müşt.	Müştemilat	2007
ZOKAYD ERKEK	80	Kurtalan	24	4	4	Şahıs	Müstakil	2013
HÜSAMİYE YATILI	99	İl Merkezi	12	6	3	Şahıs	Müstakil	2012
YAĞCILAR SİSEMİYE	60	Şirvan	4	3	1	Şahıs	Müstakil	2012
TİLLO ERKEK	480	Tillo	60	19	4	Şahıs	Müstakil	1997
Ş. A.RAHMAN ŞAVURİ	50	İl Merkezi	6	5	4	Cami Müşt.	Müştemilat	2012
ARİFİN KIZ	200	İl Merkezi	12	8	4	Özel Vakıf	Müstakil	2012
MOLLA RECEP	99	Kurtalan	40	7	5	Şahıs	Müstakil	2011
ZİYARET M. MUHYİDDİN	99	Baykan	6	4	1	Şahıs	Müstakil	2008
ŞEYH HÜSEYİN BASRETİ	150	İl Merkezi	9	8	4	Şahıs	Müstakil	2007
ÖZÇELEBİ ERKEK	60	İl Merkezi	11	3	3	Şahıs	Müstakil	2007
SAFA ERKEK	130	İl Merkezi	25	9	5	Şahıs	Müstakil	2006
EL-FAHR	150	İl Merkezi	10	6	2	Şahıs	Müstakil	2003
ŞEYH MUSA HAMZEVİ	95	İl Merkezi	30	6	5	Dernek	Müştemilat	2001
MEMDUHİYE ERKEK	180	Tillo	35	7	5	Şahıs	Müştemilat	1998
HAKİMİYE ERKEK	70	İl Merkezi	6	2	3	Şahıs	Müştemilat	2000
KAZİMİYE ERKEK	60	İl Merkezi	7	6	2	Şahıs	Müştemilat	1997

Siirt medreseleri, yasal dayanaktan yoksun olduğu için çoğunlukla Diyanet çatısı altında Kur'an Kursu adı altında faaliyet göstermektedirler. Medreselerin büyük çoğunluğu vakıf yada şahıs mülkiyeti olup, Diyanet'e bağlanan medreselerin intifa hakkı da

²⁰⁹ Bilgiler Siirt İl Müftülüğü'nden alınmıştır

Diyanet'e verilmektedir. Kur'an Kursu adı altında faaliyet gösterdikleri için medreselerdeki resmi iş ve işlemler 2012'de yürürlüğe giren "Kur'an Eğitim ve Öğretimine Yönelik Kurslar İle Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönergesi" ne göre yapılmaktadır. Bütün Kur'an Kursları; yatılı ya da gündüzlü olma durumu, binanın fiziki yapısı, öğrenci sayısı, kapasitesi derslik sayısı ve eğitim durumu göz önünde bulundurularak A, B, C veya D grubu diye gruplandırılır.²¹⁰ Bu gruplandırmaya göre Tillo Erkek, Hüseyin Basreti ve Memduhiye Erkek Kur'an Kursları A, diğerlerinin tamamı ise B grubu Kur'an Kursları kabul edilmiştir. Bu kursların çoğu medrese eğitimiyle birlikte Kur'an okuma ve hafızlık eğitimi de vermektedir. Kuran eğitimi alan öğrencilerin bazıları yatılı bazıları gündüzlü eğitim almakta, medrese eğitimi alanların tamamı ise yatılı kalmaktadır.

Tüm bu kurumlar yasal olarak Kur'an Kursu olarak geçse de yöre halkı tarafından medrese olarak bilinmekte ve bu adla anılmaktadır. Bu medreselerde gönüllü ders veren mollaların yanı sıra kadrolu imam ya da Kur'an Kursu Öğreticisi unvanına sahip müderrisler bulunmaktadır.

Tablodan anlaşılabacağı gibi yukarıda adı geçen medreselerin çoğunun son yıllarda açıldığı görülmektedir. Aslında bu durum bu medreselerin daha önce var olmadığı anlamına gelmemelidir. Çünkü yasal olmasa bile birçok medrese kapatıldığı günden bu güne dek bölgede küçük ya da büyük imkânlar ölçüsünde dört duvarın bulunabildiği mekânlarda bugüne süregelmiştir. Örneğin kuruluş yılı 1997 görünen Tillo Molla Burhaneddin Medresesi daha önce de değindiğimiz gibi 1958'den beri medrese eğitimi faaliyetini sürdürmektedir.

Bu medreseler içerisinde özellikle Arifin Kur'an Kursuna değinmek istiyoruz. 27 Eylül 2010'da açılan bu medrese Siirt'in bilinen ilk kız medresesi olma özelliğine sahiptir. Klasik medreselerde sıra kitapları olarak bildiğimiz "Emsile", "Bina", "Maksut", "İzzi" gibi alet ilimleri ve hariç kitapları olarak bilinen Hadis, Tefsir, Akaid derslerinin dışında İslam Tarihi, Osmanlı Tarihi, Siyer dersleri de okutulmaktadır. Görüştüğümüz müderris Rabia O., tüm bu derslerin zorunlu olduğunu ifade etmiştir. Kızlara yönelik eğitim

²¹⁰ DİB Kur'an Eğitim ve Öğretimine Yönelik Kurslar İle Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönergesi, Ankara 2012

vermesi ve Osmanlı Tarihi, İslam Tarihi gibi dersleri de okutması yönüyle klasik medreselerden farklılık arz etmektedir.

Çoğunlukla Kürtçe fakat bazılarında da Arapça ve Türkçe diliyle eğitim verilen medreselerin maddi ihtiyaçlarının bazısı devlet tarafından karşılanmakta, bir çoğu da önceleri olduğu gibi yine hayırsever yöre halkı, hayır kuruluşları ve vakıflar tarafından giderilmektedir.

2. Medrese Öğrencilerinin Demografik Yapısı

2.1.Öğrencilerin Yaş ve Cinsiyet Dağılımı

2012’de değiştirilen Kur’an Kursları Yönergesiyle²¹¹ birlikte Kur’an kursuna kaydolabilmek için ilköğretimi bitirme şartı kaldırılmış olsa bile ilköğretimin zorunlu olmasından ötürü ilköğretim çağı olan 14 yaşın altındakiler fiili olarak medresede kaydolamamaktadırlar. Bazı medreselerde bu hususa özellikle dikkat edilerek kayıt esnasında diploma istendiği görülmektedir. Bunda medrese hocalarının denetim sonucu cezai bir yaptırımla karşı karşıya bulunma endişesinin etkisi de bulunmaktadır. Bunun sonucu olarak araştırmamıza katılan tüm öğrencilerin ilköğretim çağı sonrasındaki 14 ve üzeri yaşta olduğu görülmektedir.

²¹¹ DİB Yönergesi

Tablo3. Ankete Katılan Öğrencilerin Yaş ve Cinsiyet Dağılımı

	Cinsiyet		Toplam
	Erkek	Kız	
14-16 arası	55 29,7%	8 30,8%	63 29,9%
17-20 arası	104 56,2%	13 50,0%	117 55,5%
20-25 arası	23 12,4%	4 15,4%	27 12,8%
26 ve üstü	2 1,1%	1 3,8%	3 1,4%
Cevapsız	1 0,5%	0 0,0%	1 0,5%
Toplam	185 100,0%	26 100,0%	211 100,0%

Ankete katılanların % 98'i 25 yaşın altında görünüyor. Medrese öğrencilerinin büyük çoğunluğu ilköğretimi, bir kısmı da liseyi bitirdikten sonra medrese eğitimine kayıt yaptırıyor. Medreseye başlayan öğrenciler de yaklaşık olarak 7-8 yıl olan medrese eğitimini tamamladıktan sonra medreseden ayrılmaktadır. Bu durumda medreseye başlama yaşı olarak 15'i aldığımız zaman eğitimin 7-8 yıl sürmesi sonucu 15-23 yaşları çoğunluğunun dâhil olduğu medrese çağına tekabül ediyor.

2.2. Medreseye Katıldıkları İl

Tablo 4. Öğrencilerin Geldikleri İl

	f	%
Siirt ili dışından gelenler	114	54,0
Siirt ilinde ikamet edenler	96	45,5
Cevapsız	1	0,5
Toplam	211	100,0

Tablo 5. Öğrencilerin Geldikleri İlin Cinsiyet Değişkeni Açısından Dağılımı

	Cinsiyet		Toplam
	Erkek	Kız	
Siirt ili dışından gelenler	104 56,2%	10 40,0%	114 54,3%
Siirt ilinden gelenler	81 43,8%	15 60,0%	96 45,7%
Toplam	185 100,0%	25 100,0%	210 100,0%

Ankete katılan öğrencilerin % 54'ü Siirt ili dışından medrese eğitimi almaya gelmektedir. Siirt ili dışında gelenlerin yüzdelik oranı erkek öğrencilerde kız öğrencilere nazaran daha fazladır (erkeklerde % 56,2, kızlarda % 40). Gözlemlerimizde Siirt ili dışından gelen bu kişiler arasında tıpkı üniversitelerde olduğu gibi neredeyse Türkiye'nin her bölgesinden öğrenci bulunduğunu gördük. Bu durum Tillo ilindeki medreselerin Türkiye genelinde bilindiği şeklinde anlaşılabilir. Ancak yaptığımız görüşmelerde bu öğrencilerin de bir kısmının Siirt asıllı olup, Anadolu'nun değişik illerine yerleşenler oluşturmakta, bir kısmı da Siirt asıllı olmadığı halde Siirt'te kalan bir yakını vasıtasıyla Siirt'e yönelmiş kişiler oluşturmaktadır. Siirt'te gelenler arasında medreselerin yoğun bulunduğu diğer Doğu ve Güneydoğu illerinden de öğrencilerin bulunduğu görülmektedir. Bu da Siirt ilindeki medreselerin bölgede ön planda olduğunu göstermektedir. Diğer illerden Siirt'e gelen öğrencilere neden Siirt'i tercih ettiklerini sordüğümüzda aldığımız cevapların çoğu Siirt medreselerindeki eğitimin daha düzenli ve daha sıkı olduğu minvaldeki cevaplardır. Bunların da arasında medrese ayırımı yapmadan Siirt medreselerinde okumak için gelenler olduğu gibi, çoğu hususi olarak Tillo Medresesi gibi köklü medreseler için gelmektedir. Hatta bunların arasında belli bir mollanın yanında okumak için geldiğini söyleyenler de az değildir. Medrese eğitim geleneğinde yanında okunacak mollanın kim olduğu çok önemlidir. Çünkü bu molla aynı zamanda icazetnamesinde yer alacak kişi olduğu için mü'cazin referansını da oluşturacaktır.

2.3.Ailelerin İkamet Ettikleri Yerleşim Birimi

Tablo 6. Öğrenci Ailelerinin İkamet Ettiği Yerleşim Birimi

	f	%
Köy	96	45,7
Belde	11	5,2
İlçe Merkezi	41	19,5
İl Merkezi	62	29,5
Toplam	211	100,0

Tablo 7. Öğrencilerin İkamet Ettiği Yerleşim Biriminin Geldikleri İle Göre Dağılımı

	Yerleşim Birimi				Toplam
	Köy	Belde	İlçe Merkezi	İl Merkezi	
Siirt İli Dışından Gelenler	44	6	25	39	114
	38,6%	5,3%	21,9%	34,2%	100,0%
Siirt'ten Gelenler	52	5	16	23	96
	54,2%	5,2%	16,7%	24,0%	100,0%
Toplam	96	11	41	62	210
	45,7%	5,2%	19,5%	29,5%	100,0%

Öğrencilerin % 45,7'i köylerden gelmektedir. Mardin yöresinde yapılan benzer bir araştırmada²¹² bu oran % 54,3'tür. Araştırmamızda bu oranın daha düşük olması kanaatimizce daha önce dile getirdiğimiz gibi Tillo medreselerinin biliniyor olması ve bunun sonucunda Türkiye'nin her yerinden öğrenci gelmesiyle açıklanabilir. Nitekim 2. tablomuzdan da bu anlaşılmaktadır. Zira Siirt ilinden medreseye katılanların % 54,2'si köyden gelmişken Siirt ili dışından gelenlerde ise bu oran % 38,6'dır. Ancak yine de öğrencilerin % 70,4 gibi büyük bir kısmının köy, belde ve ilçelerden gelmesi medrese eğitiminin daha çok kırsal kesim tarafından tercih edildiği tezini kuvvetlendirmektedir.

²¹² Sabahattin Bala, "Bir Eğitim Kurumu Olarak Şark Medreseleri (Mardin Yöresi Örneği)", Dicle Üniversitesi SBE, Diyarbakır 2012 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.107)

Modernleşme ve kentleşmeyle birlikte geleneksel medrese eğitiminin zayıflaması gibi, şehirleşme oranı arttıkça da medrese eğitimine olan rağbet azalmaktadır.

3. Öğrencilerin Eğitim Durumu

3.1.Öğrenim Durumları

Medrese öğrencilerinin öğrenim durumlarını öğrenmek için ilk olarak ne mezunu olduklarını ve mezun oldukları okuldaki başarı durumlarını sorduk. Sonrasında ise okuyup okumadıkları ya da okuyorlarsa okudukları okul türünü sorduk. Böylelikle bu üç farklı soruyla öğrencilerin hem öğrenim durumları, hem mezun oldukları okuldaki başarı seviyeleri hem de medrese eğitimine paralel olarak eğitimlerini destekledikleri eğitimlerini öğrenmek istedik. Bu sorularımızla öğrencilerin örgün eğitimleri ile medreseye yönelme arasında bir ilişkinin olup olmadığını tespit etmeyi amaçladık. Çünkü cevap aramaya çalıştığımız sorulardan biri de medreseye yönelmiş öğrencilerin akademik düzeyi düşük kişilerden oluşup oluşmadığı şeklindeydi. Ayrıca medrese öğrencilerin şu an okuyup okumadığı ya da ne tür okul okuduğu da bu ilişkiyi anlamlandırmada önemli bir veri sağlayacaktır.

Tablo 8. Öğrencilerin Mezun Oldukları Okul Türü

	f	%
İlköğretim	172	81,5
Genel Lise	8	3,8
İmam Hatip Lisesi	26	12,3
İlahiyat	4	1,9
Cevapsız	1	0,5
Toplam	211	100,0

Tablodan araştırmamıza katılan medrese öğrencilerinden sorumuzu cevapsız bırakan bir öğrenci dışındaki öğrencilerin tamamının en az ilköğretim mezunu olduğu görülüyor. Bunların da % 16'sı lise mezunuyken, % 1,9'u ilahiyat mezunudur. Lise ve üniversite mezunlarının toplam oranının düşük olmasının sebebi öğrencilerin büyük çoğunluğunun

henüz lise çağında bulunmasıdır. Zira öğrencilerin % 92'si hali hazırda yaygın eğitim yoluyla en az lise düzeyinde öğrenimine devam etmektedir.

Tablo 9. Öğrencilerin Mezun Oldukları Okuldaki Başarı

Durumları		
	f	%
Çok İyi	32	15,2
İyi	115	54,5
Orta	54	25,6
Kötü	7	3,3
Çok Kötü	1	0,5
Cevapsız	2	0,9
Toplam	211	100,0

Ankete katılanların % 70'i önceki okulundaki başarı durumunu “çok iyi” ya da “iyi” olarak derecelendirmektedir. Başarı durumunu “kötü” ya da “çok kötü” olarak derecelendirenlerin toplam oranı ise sadece 8 kişi ile % 4 gibi çok düşük bir orandır. Bu durum medreseye gidenlerin çoğunlukla örgün eğitimde başarısız olduğu için mi medreseye yönelmiş olduğu sorusuna da yanıt vermiş görünmektedir. Ancak bu oranlar medrese öğrencilerinin kendi öz değerlendirmeleri olduğu için objektif bir veri sunmadığı unutulmamalı, medrese hocalarının görüşlerinede bakılmalıdır. Bu konuda görüştüğümüz molla ve müderrislerin farklı kanaatlere sahip olduğunu gördük. Çoğunlukla dile getirilen görüş öğrenci profilinin çok iyi olmadığı, bir şekilde okuyamamış öğrencilerin medrese öğrencilerinin büyük kısmını teşkil ettiği olmakla beraber, öğrencilerinin zeki ve öğrenme kabiliyeti üstün kişilerden oluştuğunu söyleyenler de oldu. Ancak bu ikinci görüşü dile getirenlerin de dayandığı kanıt öğrencilerinin çoğunun İlahiyat Açık Öğretim okumaları ya da medreseye çok ilginin olmasına bağlamaktadırlar. Doğrusu altı çizilmesi gereken husus görüştüğümüz bütün hocaların eskilerle kıyaslandığı zaman şimdiki öğrencilerin görece daha az başarılı olduğu şeklindeki kanaatlerinin olduğudur.

Tablo 10. Öğrencilerin Şu An Okuduğu Okul

	f	%
Okumuyor	2	0,9
Ortaokul	3	1,4
Genel Lise	36	17,1
İmam Hatip Lisesi	132	62,6
İlahiyat	25	11,8
Diğer	1	0,5
Cevapsız	12	5,7
Toplam	211	100,0

Ankete katılan öğrencilerden şu an herhangi bir okul okuyanların toplam oranı % 93,4'tür. Öğrencilerin büyük bir kısmının eğitimini resmi bir eğitimle desteklemesi olumlu bir gelişmedir. Bunların da büyük kısmını (% 80) İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat fakülteleri teşkil etmektedir. Oysa gerek anket verilerinde, gerekse yaptığımız görüşmelerde medreseyi seçme nedenleri olarak bu okulların eğitimlerini yetersiz gördükleri, bazı yönleriyle eleştirdiklerini görmüştük. Bu çelişkinin sebebini sorduğumuzda aldığımız cevap medrese eğitimi diplomasının (icazetname) resmi bir geçerliliği olmadığı için kamu kurumlarına istihdam edilmede etkisiz bir eleman olduğunu, bu eğitimleri şu an bu nedenle aldıkları görüşlerini iletiler. Medrese hocalarının da bu konuda öğrencileri teşvik ettiği, onlara engel çıkarmadığı görülmektedir. Örneğin medresede Cuma günü haricinde medrese dışına çıkma izni vermedikleri halde İmam Hatip Lisesi yüz yüze eğitimin olduğu haftasonları okula gitmek için engel olmadıklarına şahit olduk.

Bu hususta belirtmekte yarar gördüğümüz bir örnek Cumartesi, Pazar günleri Siirt İmam Hatip Lisesi; daha uzaktan gözümüze çarpan çoğunluğu başı siyah takkeli medrese öğrencilerinin okulun ezici çoğunluğunu oluşturduğu, ilin dört bir yanındaki değişik medreselerden gelen öğrencilerin bir araya geldiği manzarasıdır. Takımlar halinde gelen medrese öğrencileri derslerin bitimiyle birlikte akşama doğru tekrar medresenin yoluna koyulurlar.

3.2. Medrese Eğitimindeki Durumları

Modern eğitimdeki gibi yıllık müfredatın söz konusu olmadığı medrese eğitiminde eğitim süresi öğrencilerin bireysel özelliklerinden ötürü kişiden kişiye değişmekle birlikte görüştüğümüz tüm müderris ve mollalar bu sürenin istisnalar dışında 7 ile 8 yıl arasında değiştiğini söyledi. Medreseye başlayan öğrencilerin öncelikle Kuran-ı Kerim okuyabilme durumuna bakılır. Yetersiz görülürse Kur'an ve Tecvid eğitiminden geçirildikten sonra medrese eğitimine başlatılır. Kuran eğitimi, medrese hocalarınca medrese öncesi hazırlayıcı eğitim olarak görüldüğü için araştırmamıza sadece Kuran eğitimini tamamlamış öğrencileri dâhil ettik. Zaten birçok medrese Kur'an Kursu ve medrese eğitimini aynı çatı altında ve iç içe yürüttüğü için bu ayrımı ancak bu şekilde yapabiliydik.

Medrese eğitime geçildikten sonra öğrenciye sıra kitapları adı verilen Sarf, Nahiv, Mantık, İstiare, Vadı', İlm'ul Kelam derslerinden belli bir sırayla kitaplar okutulur. Bu kitapları okumak zorunlu olup medrese eğitiminin esasını oluşturur ve neredeyse ildeki tüm medreselerde aynıdır. Bunun dışında Tefsir, Hadis, Fıkıh, Siyer gibi kitaplara harici kitaplar adı verilip, bu kitapları okumak öğrenci ve müderrisin tercihinine kalır. Bu kitaplar medrese eğitiminin esasını oluşturmadığı için medreseden medreseye farklılık gösterebilir. Ayrıca belli bir program dâhilinde okutulmayan bu kitaplar serbest zamanlarda ve sıra kitapları bittikten sonraki zamanlarda okutulmaktadır. Bu nedenle sıra kitapları okuyan öğrencilerin bunu ayrıca bir süreç olarak belirtmeleri gereğini görmedik.

Tablo 11. Öğrencilerin Medresedeki Yılları

	f	%
1-3 yıl	141	66,8
4-6 yıl	56	26,5
7 ve üstü	12	5,7
Cevapsız	2	0,9
Toplam	211	100,0

Ankete katılan öğrencilerin % 66,8'ini son üç yılda başlayanlar teşkil etmektedir. 4-6 yıldır okuyanların oranı % 26,5 ile 56 kişi, 7 yıl ve daha önceden başlayanların ise oranı

%5,7 ile 12 kişidir. Öğrencilerin büyük çoğunluğunun medrese eğitiminde yeni olmalarında yeni açılan medreselerin fazlalığının etkisi bulunmaktadır. Zira son 5 yılda açılan medresedeki öğrenci sayısı araştırma evrenimizin yaklaşık 1/3'ünü oluşturmaktadır.

Tablo 12. Öğrencilerin Medresedeki Aşamaları

	f	%
Sıra kitapları okuyorum	201	95,3
İcazet aldım, İslami ilimler dersi alıyorum	7	3,3
İcazet aldım, İslami ilimler dersi alıyorum, ders veriyorum	2	0,9
Cevapsız	1	0,5
Toplam	211	100,0

Anketimize katılan öğrencilerin % 95'i sıra kitapları denilen zorunlu kitaplar okumaktadır. Anketimize katılanlardan 7 kişi icazet almış, 2 kişi ise icazet aldığı gibi, hem ders almakta hem ders vermektedir.

4. Öğrenci Ailelerinin Sosyo-Ekonomik Durumu

Öğrencilerin anne ve babalarıyla ilgili bilgileri öğrenmemiz onların hangi sosyolojik çevreden geldiklerini bilmemiz açısından önemlidir. Bu bizim için fevkalade önemlidir. Çünkü aile, toplum kurallarının öğretildiği ve toplumsallaşmanın aile üyeleri arası etkileşim yoluyla yaşanmaya başlandığı ilk kurumdur.²¹³

²¹³ Özkalp, *Sosyolojiye Giriş*, s.154

4.1. Anne-Baba sağlık durumları

Tablo 13. Öğrencilerin Anne-Baba Sağlık Durumu

	f	%
Her ikisi de sağ ve beraber yaşıyor	203	96,2
Anne sağ baba ölü	5	2,4
Baba sağ anne ölü	1	0,5
Her ikisi de ölü	2	0,9
Toplam	211	100,0

Ankete katılan öğrencilerin % 96'sının anne ve babası birlikte yaşamaktadır. % 2,4'ünün ise babası yaşamamaktadır. Anne ve babasının ayrı yaşadığı tek bir öğrencinin bile olmaması öğrencilerin geleneksel aile yapısına uygun olarak aile kurumunun önemsendiği boşanmaların az olduğu bir kesimden gelmiş olduklarını göstermektedir. Öğrencilerin babalarının kaç eşli olduğunun sorulması bu konuda daha iyi bir fikir verebilirdi.

4.2. Kardeş Sayıları

Tablo 14. Öğrencilerin Kardeş Sayıları

	f	%
1-3 arası	16	7,6
4-6 arası	80	37,9
7-9 arası	78	37,0
10 ve üstü	33	15,6
Cevapsız	4	1,9
Toplam	211	100,0

Öğrencilerin sadece % 7,6'sı çocuk sayısının 3'ten az olduğu aileden gelmektedir. Öğrencilerin % 90,5'i 4 ve daha fazla, % 52,6'sı 7 ve daha fazla çocuklu aileden gelmektedir. 10 çocuktan fazla çocuk sahibi ailenin bile % 15,6 olması öğrencilerin

oldukça kalabalık ailelerden geldiğini göstermektedir. Bala'nın araştırmasında 4 ve daha fazla çocuklu aileden gelen öğrenci oranı % 93,2'dir.²¹⁴

4.3.Ailelerin Aylık Ortalama Gelir Durumları

Siirt ili hayvancılık ve tarıma dayalı ekonomiye sahip bir ildir. Özellikle fıstıkcılık ilin en önemli gelir kaynağını oluşturur. Siirt merkezinde hizmet sektörü gelir kaynağını oluşturan sektör iken, ilçe ve köylerde ise hayvancılık ve çiftçilik en önemli geçim aracıdır. Konuyla ilgili sorumuza verilen cevaplar tablodaki gibidir.

Tablo 15. Öğrenci Ailelerinin Aylık Ortalama Gelirleri

	f	%
500 TL altı	48	22,7
500-1000 TL arası	81	38,4
1000-2000 TL arası	50	23,7
2000-4000 TL arası	20	9,5
4000 TL üstü	3	1,4
Cevapsız	9	4,3
Toplam	211	100,0

²¹⁴ Bala, “Bir Eğitim Kurumu Olarak Şark Medreseleri”, s.110

Tablo 16. Ailelerin İkamet Ettiği İl Değişkenine Göre Gelim Durumları

	Ailesinin ikamet ettiği yer		Toplam
	Siirt ili dışı	Siirt ili	
500 TL altı	22 19,3%	26 27,1%	48 22,9%
500-1000 TL arası	38 33,3%	42 43,8%	80 38,1%
1000-2000 TL arası	32 28,1%	18 18,8%	50 23,8%
2000-4000 TL arası	14 12,3%	6 6,3%	20 9,5%
4000 TL üstü	3 2,6%	0 ,0%	3 1,4%
Cevapsız	5 4,4%	4 4,2%	9 4,3%
Toplam	114 100,0%	96 100,0%	210 100,0%

Tablolardan anlaşılacağı gibi öğrencilerin % 70,1'i asgari ücret ve altında ücret alan aileden gelmektedir. Bala'nın araştırmasında bu oran % 75,3'tür.²¹⁵ Bu oranlar medreseye giden öğrencilerin çoğunlukla alt gelir grubundan geldiğini göstermektedir. Ancak bu oranlar yanıltıcı olabilir. Çünkü öğrenciler çoğunlukla kırsal kesimden geldiği için aileleri çiftçilik ve hayvancılık yapmaktadır. Bu meslek gruplarının geliri düzensiz olduğu ve yıldan yıla değiştiği için net rakamlar verilememektedir. Ayrıca öğrencilerin bir kısmı, ailesinin geliriyle ilgili çok fazla bilgi sahibi olmadığı için tahmini rakamlar verebilmektedir.

Tüm bu verilerin yanında medreseden medreseye öğrenci maddi profilinin değiştiğini gözlemledik. Genelde ilin تنها bölgelerindeki medrese öğrencilerinin çoğunlukla düşük gelirli ailelerden geldiği, il merkezi ve Tillo ilçesindeki medrese öğrencilerin ötekine nazaran maddi açıdan daha iyi ailelerden geldiğini gözlemledik. Bu dağılımın bu şekilde değişmesinde hem Siirt ili dışından gelenlerin oranı kadar tıpkı örgün eğitimlerde olduğu gibi iyi medreselere nüfuzlu ailelerin öğrenci kaydedebilmede daha etkili olması da belirleyicidir. Zira ikinci tabloda il dışından gelen öğrencilerin gelir durumu dağılımını etkilediği görülmektedir. Zira il dışından gelenlerde geliri asgari

²¹⁵ Bala, "Bir Eğitim Kurumu Olarak Şark Medreseleri", s.108

ücretin altında olanların oranı % 52,5 iken, Siirt ilinde ikamet edenlerde bu oran 70,9'dur.

4.4. Anne ve Babanın Eğitim Durumu

Tablo 17. Öğrenci Ailelerinin Eğitim Durumu

	Anne		Baba	
	f	%	f	%
Okul okumadı	124	58,8	45	21,3
İlkokul mezunu	68	32,2	102	48,3
Ortaokul mezunu	10	4,7	27	12,8
Lise mezunu	2	0,9	21	10,0
Üniversite mezunu	2	0,9	14	6,6
Cevapsız	5	2,4	2	0,9
Toplam	211	100,0	211	100,0

Anne ve babanın eğitim durumu ile ilgili sorduğumuz soruya araştırma grubunun verdiği cevaplarda öğrenci babalarında hiç okul okumayanların oranı % 21,3'tür. İlkokul ya da ortaokul mezunu olanların oranı % 69,9; lise ya da üniversite mezunu olanların oranı ise % 26,6'dır. Eğitim durumu açısından annelerde durum daha kötüdür. Annelerde hiçbir okul okumayanların oranı % 58,8 gibi büyük bir orandır. Ancak bölgedeki bilhassa kadınların okuma yazma oranının düşüklüğü düşünüldüğünde ve bu tablodaki öğrencilerin çoğunluğunu oluşturanların kırsal kesimden (% 70,6) geldiği göz önünde bulundurulduğunda oran makul karşılanabilir.

4.5. Anne ve Baba Mesleği

Tablo 18. Öğrencilerin Anne-Baba Meslekleri

	Anne		Baba	
	f	%	f	%
İşçi	1	0,5	48	22,7
Devlet Memuru	1	0,5	13	6,2
Din Görevlisi	-	-	14	6,6
Şoför	-	-	14	6,6
Çiftçi	9	4,3	47	22,3
Esnaf-Tüccar	-	-	22	10,4
Emekli	1	0,5	22	10,4
Yurt Dışında	-	-	1	0,5
Çalışmıyor	193	91,5	24	11,4
Cevapsız	6	2,8	6	2,8
Toplam	211	100,0	211	100,0

Araştırmamızda sorularımıza cevap veren öğrenci babalarının en fazla yaptıkları işler olarak işçilik (% 22,7), çiftçilik (% 22,3), esnaflık ve ticaret (% 10,4) gibi düşük gelirli meslek grupları olduğu görülüyor. Öğrencilerin babalarının % 10,4'ü emekliken, % 11,4'ü ise hiçbir işte çalışmamaktadır. Öğrencilerden 6'sı sorumuzu cevapsız bırakmış olup, bunlardan 5'ini babası ölmüş kişiler oluşturuyor. Annelerde ise durum tahmin edileceği gibi farklıdır. Verilen cevaplardan % 4,3 ile 9 kişi annesinin çiftçilik yaptığı şeklindedir. Kırsal alanda çiftçilik gündelik hayatın bir parçası olduğu için bu oran istisnai bir cevap olarak görülebilir. Bunun dışında 1 emekli, 1 memur, 1 işçi ve 6 cevapsız dışındaki cevapların tümünde öğrenci annelerinin çalışmadığı görülmekte olup, oran % 91,5'tir. Bu da erkeklerin ev geçimini sağladığı, annelerin ise ev işlerini yerine getirdiği geleneksel Türk aile yapısının göstergeleriyle örtüşmektedir. Ev hanımı olmak bölgede kadınların tabii bir durumudur.

4.6. Anne ve Babanın Dini Tutumu

Tablo 19. Öğrenci Anne-Babalarının Dini Tutumu

	Anne		Baba	
	f	%	f	%
İbadetlerini düzgün yapar	207	98,1	201	95,3
İbadetlerini yapar ama özensizdir	1	0,5	8	3,8
İbadetlere karşı ilgisizdir	2	0,9	2	0,9
Cevapsız	1	0,5	-	-
Toplam	211	100,0	211	100,0

Gözlemlerimiz esnasında medrese öğrencilerinin dini yaşantı konusunda titiz davrandıkları ve bunu gündelik yaşamın en önemli parçası olarak addettikleri görülmüştür. Sorumuza verdikleri cevaplardan ailelerinin de benzer hassasiyete sahip olduğu anlaşılmaktadır. Zira öğrencilerin % 98,1'i annelerinin ibadetlerini düzgün yaptığını belirtmiştir. Oran, babalarda biraz daha düşük olup % 95,3'tür. İbadetlere karşı ilgisiz olduğunu söyleyenler hem annede hem babada 2'ser kişidir. Bütün bu oranlar medrese öğrencilerinin büyük çoğunluğunun dindar ailelerden geldiği şeklindeki kanaati güçlendirmektedir.

4.7. Medrese Eğitimi Alan Akraba Sayısı

Tablo 20. Öğrenci Akrabalarından Medrese Eğitimi Alan Sayısı

	f	%
Hiç	52	24,6
1-5 arası	99	46,9
6 ve üstü	59	28,0
Cevapsız	1	0,5
Toplam	211	100,0

Sorularımıza verilen yanıtlara öğrencilerin toplamda % 74,9'unun akrabalarından en azından biri medrese eğitimi almış ya da hala eğitim almaktadır. Öğrencilerin sadece %

24,6'sı medrese eğitimi alan hiçbir yakınının olmadığı şeklinde yanıt vermiştir. Bu sonuçlardan öğrencilerin medrese eğitimine yönelmesinde akraba ve çevrelerinin de etkisinin olabileceği tezini güçlendirmektedir. Zira öğrencilerle yaptığımız görüşmeler de bu tezi desteklemektedir. Örneğin il dışından Siirt'e medrese eğitimi almaya gelen birçok öğrencinin medreseye geliş hikâyesinde bir şekilde bir yakınının yönlendirmesinin medrese tercihinde etkili olduğunu gördük.

5. Öğrencilerin Medrese Eğitimini Seçme Nedenleri

5.1. Medreseye Gitmede Etkili Olanlar

Tablo 21. Medrese Eğitimini Seçmede Etkili Olan Kişiler

	f	%
Anne-Baba	132	62,6
Yakın Akraba	40	19,0
Arkadaş	21	10,0
Öğretmen	8	3,8
İmam ya da Kuran Kursu Hocası	51	24,2
Medrese Eğitimi Alan Birinin Etkisi	25	11,8
Kendi İsteği	116	55,0
Diğer Nedenler	4	1,9

Sorularımıza cevap veren öğrencilerin % 62,6'sı medrese eğitimini seçmede anne ve babalarının etkili olduğunu belirtmiştir. Bala'nın araştırmasında ise bu oran % 72'dir.²¹⁶ Bu öğrencilerin aileleri tarafından medrese eğitimine zorlandıkları şeklindeki ihtimali akla getirse bile, aynı öğrencilerin % 55'inin kendi isteğiyle bu eğitimi seçtikleri verisi bu ihtimali azaltmaktadır. Tüm öğrencilerin içinde medrese eğitiminde “kendi isteğim etkili oldu” demeyenlerin % 45 gibi bir oranı teşkil etmesi de yabana atılmaması gereken bir veri olarak da durmaktadır. Altını çizmemiz gereken husus şu ki görüştüğümüz öğrencilerin ezici bir çoğunluğu aile ya da çevresinin medreseye

²¹⁶ Bala, “Bir Eğitim Kurumu Olarak Şark Medreseleri”, s.112

yönlenmesinde etkisi olsa bile bu kişilerin medreseye zorladığı iddiasını reddetmektedir.

5.2. Medreseyi Seçme Nedenleri

Öğrencilerin medreseyi tercih etmelerinin sebebiyle ilgili daha açık bilgiler elde etmek için benzer bir soruyu bu kez etkili olan sebepler bazında sorduk. Öğrencilerin birden fazla şık işaretleyebildiği sorumuza aldığımız cevaplar şu şekilde oldu.

Tablo 22. Öğrencilerin Medrese Eğitimini Seçmelerinde Etkili Olan Nedenler

	f	%
Okul okumadaki isteksizlik	24	11,4
İmam Hatip ya da İlahiyatların eğitimini yetersiz görme	41	19,4
Medrese eğitiminin daha sıkı ve düzenli oluşu	115	54,5
Medrese eğitiminde maneviyatın ağır basması	74	35,1
Medresede ders veren hocaların daha takvalı oluşu	90	42,7
Çevrenin İmam Hatip ya da İlahiyat mezunlarına itibar etmemesi	15	7,1
Ailenin isteği	55	26,1
İlim sahibi olarak Allah'ın âlime verdiği değere mazhar olma	121	57,3
Dine hizmet etme düşüncesi	131	62,1
Dünya ve ahirette mutlu olma düşüncesi	104	49,3
Daha kaliteli ve sağlıklı dini eğitim alma düşüncesi	78	37,0
Aile, akraba ve çevrenin baskısı ya da ısrarı	8	3,8
Medrese eğitimi sayesinde toplumda itibar kazanma düşüncesi	24	11,4
Medrese eğitimini bitirme suretiyle iş sahibi olma	18	8,5
Diğer nedenler	5	2,4

Bu tabloya göre öğrencileri söz konusu eğitime sevk eden en büyük nedenler sırasıyla % 62,1 ile “dine hizmet etme düşüncesi”; % 57,3 ile “Allah'ın âlime verdiği değere mazhar olma”; % 54,5 ile “medrese eğitiminin daha sıkı ve düzenli oluşu”; % 49,3; “dünya ve ahirette mutlu olma düşüncesi”; % 42,7 ile “medresede ders veren hocaların daha takvalı oluşu” gibi faktörlerdir. Bu maddelerden “dine hizmet etme düşüncesi” ile “Allah'ın alimeverdiği değere nail olma” gibi faktörler söz konusu eğitime dünyevi

kaygılarla değil, aksine dini kaygılarla gidildiğini gösterir. Ancak “eğitim daha sıkı ve düzenli oluşu” ile “medrese hocalarının daha takvalı oluşu” gibi faktörler ise medrese eğitiminin neden İmam Hatip ya da İlahiyatlara tercih edildiğine işaret eden bir ipucu olabilir. Tabloda dikkat çeken bir diğer husus aile, “akraba ve çevrenin baskısı” ile “okul okumadaki isteksizlik” gibi etkenleri belirtenlerin yüzdesinin az oluşudur. Davut Işıkdoğan’ın Mardin medreseleri ile ilgili kaleme aldığı makalesinde yer alan ankette “dini bilgi almak için medrese okuyorum” diyenlerin oranı % 52,5; “imam olmak için” diyenlerin % 37,7; “ailem istediği için” diyenlerin ise % 4,3’tür.²¹⁷ Görüştüğümüz öğrencilerden bize aktardıkları medreseye geliş sebepleri içerisinde “ilim öğrenmek”, “islam âlimi olmak”, “medrese hocası olmak” toplam cevaplar içerisinde önemli bir yekûn teşkil etmektedir. Sıklıkla duyduğumuz bir cevap da “medrese kurmak istiyorum” cevabıdır. “Medresede ders vermek istiyorum” diyenler kadar “medrese kurmak istiyorum” diyenlerin varlığı biraz da Cumhuriyet sonrası medrese süreci ile açıklanabilir. Zira medreselerin kapanması sonrasında tek partili iktidarın medreseye yönelik olumsuz tutumu karşısında yer altına inen medreseler, yakın zaman öncesine kadar çoğunlukla köyün ya da mahallenin imamı ile bulduğu birkaç öğrenci ile birlikte en güvenli bulunan dört duvar arasında faaliyet göstermişlerdir. Molla Sadrettin Öztoprak’ın konuyla ilgili anısı bu durumu iyi anlatmaktadır:

*İcazetnameyi alan bu mezun molla üstadının sözlü veya yazılı tavsiye tezkiyesiyle ve birkaç faki ile birlikte yeni medresenin temelini atmak üzere hocası ve medresesi bulunmayan civar köylerden birine gönderilirdi. Bu hocaefendi artık bu köyün hem imamı hem hatibi hem de müderrisi olarak kabul edilirdi. Gidilen köy çocuklarının ve zamanla çevre köy ve mezralardan gelen çocuk ve gençlerle yeni bir ilim irfan yuvası hizmete girmiş olurdu.*²¹⁸

²¹⁷ Davut Işıkdoğan, “Güneydoğu Medreselerinde Eğitim Öğretim Faaliyetleri: Mardin Örneği”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 53:2, 2012, s.67

²¹⁸ Öztoprak, *Şark Medreselerinde Bir Ömür*, s.45

5.3.Öğrencilerin Medreseye Gitmemeleri Durumunda Yapacakları

Tablo 23. Öğrencilerin Medreseyi Seçmeseydiniz Ne Yapardınız Sorusuna Verdikleri Cevaplar

	f	%
İlahiyat Fakültesi okuyacak	55	26,1
İlahiyat dışında üniversite okuyacak	25	11,8
Devlet memuru olmaya çalışacak	26	12,3
Esnaflık, ticaret gibi iş hayatına atılacak	33	15,6
Hiç düşünmedi	51	24,2
Diğer	17	8,1
Cevapsız	4	1,9
Toplam	211	100,0

Öğrencilere medrese eğitimini seçmemeleri varsayımında ne yapacakları ile ilgili sorduğumuz soruyu öğrencilerin % 26,1'i "ilahiyat okurdum" şeklinde cevaplamıştır. "İlahiyat dışında bir üniversite okurdum" diyenler % 11,8; "esnaflık, ticaret gibi işler yapardım" diyenler % 15,6; "diğer" diyenler % 8,1; "hiç düşünmedim" diyenlerin oranı ise % 24,2 gibi görece yüksek bir orana sahiptir. Görüşmelerimizde "hiç düşünmedim" diyen öğrencilerin büyük çoğunluğunun medrese dışında bir şey düşünmedikleri için bu şıkkı işaretlediklerini söylemiştir. Bu medreseye atfettikleri önemden kaynaklanmaktadır. Zira birçok öğrenci dini eğitim alanında medreseyi alternatifsiz kabul etmektedir.

5.4.Kız ve Erkek Çocuklarını Ne Okutmak İstedikleri

Tablo 24. İlerde Çocuklarını Ne Okutmak İstedikleri

	Kızım		Oğlum	
	f	%	f	%
Sadece medrese	57	27,0	40	19,0
Hem medrese hem İlahiyat	48	22,7	88	41,7
Hem İlahiyat hem medrese dışında bir üniversite	7	3,3	15	7,1
Sadece İlahiyat	4	1,9	4	1,9
Sadece İlahiyat dışında bir üniversite	2	,9		
Okul ya da medrese okutmam	18	8,5	1	,5
Onun tercihinine bırakırım	60	28,4	58	27,5
Cevapsız	15	7,1	5	2,4
Toplam	211	100,0	211	100,0

Tablo 25.Cinsiyet Değişkeni Açısından İlerde Çocuklarını Ne Okutmak İstedikleri

	Kızım			Oğlum		
	Cinsiyet		Toplam	Cinsiyet		Toplam
	Erkek	Kız		Erkek	Kız	
Sadece medrese	53 31,0%	4 16,0%	57 29,1%	39 21,5%	1 4,0%	40 19,4%
Hem medrese hem İlahiyat	32 18,7%	16 64,0%	48 24,5%	71 39,2%	17 68,0%	88 42,7%
Hem medrese hem İlahiyat dışında bir üniversite	7 4,1%	0 0,0%	7 3,6%	14 7,7%	1 4,0%	15 7,3%
Sadece İlahiyat	4 2,3%	0 0,0%	4 2,0%	4 2,2%	0 0,0%	4 1,9%
Sadece İlahiyat dışında bir üniversite	2 1,2%	0 0,0%	2 1,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
Okul ya da medrese okutmam	18 10,5%	0 0,0%	18 9,2%	1 ,6%	0 0,0%	1 0,5%
Onun tercihinine bırakırım	55 32,2%	5 20,0%	60 30,6%	52 28,7%	6 24,0%	58 28,2%
Toplam	171 100,0%	25 100,0%	196 100,0%	181 100,0%	25 100,0%	206 100,0%

“İlerde kız ve erkek çocuklarınız olursa ne okutmak istersiniz” sorusuna öğrencilerin en fazla cevapladıkları maddeler kız çocukları için % 28,4 “onun tercihinine bırakırım”; % 27,0 “sadece medrese okuturum”; % 22,7 “hem medrese hem ilahiyat okuturum” olmuştur. Erkek çocukları için ise % 41,7 “hem medrese hem ilahiyat okuturum”; % 27,5 “onun tercihinine bırakırım”; % 19 ise “sadece medrese okuturum” cevapları olmuştur. Hem erkek, hem kız çocukları için aldığımız cevap yüzdeleri birbirine yakındır. Ancak erkeklerde “hem medrese hem ilahiyat okuturum”, kızlarda ise “sadece medrese okuturum” cevabı daha fazla işaretlenmiştir. Veriler, araştırmaya katılanların cinsiyet değişkeni açısından incelendiğinde kızların daha çok “hem medrese hem ilahiyat” (% 64’ü kız çocuğu için, % 68 erkek çocukları için), erkeklerin ise bu cevabı daha çok erkek çocukları için (% 39,2) verdikleri; kız çocukları için ise “onun tercihinine bırakırım” (% 32,2) ve “sadece medrese okuturum” (% 31) cevaplarını verdikleri görülmektedir. Bu tabloda olumlu kabul edebileceğimiz veri, kızlar için okullaşma oranının düşük olduğu bölgede “kızımı hiçbir şekilde okutmam” diyenlerin % 8,5’te kalmasıdır. Ve bu cevabı veren 18 kişinin tamamı da erkektir.

6. Öğrencilerin Medrese Eğitimiyle İlgili Düşünceleri

6.1. Medrese Eğitiminden Memnuniyet Düzeyleri

Tablo 26. Medrese Eğitiminden Memnuniyet Durumu

	f	%
Çok memnun	137	64,9
Memnun	60	28,4
Biraz memnun	13	6,2
Hiç memnun değil	1	0,5
Toplam	211	100,0

Öğrencilerin medrese eğitimi ile ilgili memnuniyet düzeylerini ölçmek istedik. Aldığımız sonuç son derece net. Ankete katılan öğrencilerin toplamda % 93,3’ü medreseden memnun olduğunu belirtmiştir. Bunların içinde önceki tablolarda görüldüğü gibi aile baskısı gibi değişik nedenlerle medrese eğitimine yönelenler de

vardır. Ancak netice itibariyle değişik nedenlerle medreseye yönelenlerin de şu an pişmanlık duygusunu yaşamadıkları, aksine bir şekilde buraya yönlendirilmekten memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Birebir görüşmelerimizde medreseye karşı başta olumsuz duygu besleyerek medrese eğitime başlayanların olduğuna şahit olduk. Ancak bunların çoğu baştaki olumsuz duyguyu şu an taşımadıkları, onun yerini mutluluk ve memnuniyetin aldığını ifade ettiler. Bu örnekler medresenin öğrenciyi ikna edebildiğini göstermesi açısından önemlidir.

Kendilerine yönelttiğimiz aynı soruya tüm molla ve müderrisler de memnun olduğunu söyledi. Bunlardan Molla Numan şu çarpıcı ifadeleri dile getirdi.

“Ben müteahhitlik dâhil birçok işle meşgul oldum. Çok para da kazanıyordum. Ancak hiçbir şeyden bugünkü işim kadar mutlu olmadım. Şu içinde bulunduğumuz medreseyi kendi imkânlarımla inşa ettim. Bunun karşılığında şu an bırakın ücret almayı üzerine emeklilik maaşımdan da katmaktayım. Ancak ilim öğretmekle rızayı ilahiyi kazanacaksam bu bana yeter.”

6.2. Medreselerle İlgili Düşünceleri

Öğrencilerin medrese ile ilgili tutumlarını anlayabilmek için medrese eğitimi ile ilgili bazı önermeleri sorarak cevaplarını almak istedik. Sorumuza verilen yanıtlar aşağıdaki tablodaki gibidir.

Tablo 27. Öğrencilerin Medreselerle İlgili Önermelere Katılıp Katılmama Durumu

	Katılıyor		Katılmıyor		Cevapsız	
	f	%	f	%	f	%
İyi bir Arapça eğitimi verilmektedir	182	86,3	25	11,8	4	1,9
Öğrenciler maneviyat açısından iyi yetiştirilmektedir	164	77,7	39	18,5	8	3,8
Öğrenciler Temel İslami İlimlerde iyi yetiştirilmektedir	170	80,6	32	15,2	9	4,3
Medreselerin toplumdaki itibarları yüksektir	164	77,7	27	12,8	20	9,5
Medreselerde verilen eğitim yetersizdir	41	19,4	154	73,0	16	7,6
Medrese öğrencilerinin geleceği belirsizdir	43	20,4	148	70,1	20	9,5
Gelecekte medreselerin önemi artacaktır	154	73,0	38	18,0	19	9,0
Medrese eğitimi almak bir iftihar vesilesidir	164	77,7	26	12,3	21	10,0

Bu tabloya göre öğrencilerin en fazla katıldıkları husus % 86,3 ile iyi bir Arapça eğitiminin verildiğidir. Bu önermeyi “öğrencilerin Temel İslami İlimlerde iyi yetiştirildikleri” önermesi izlemektedir (% 80,6). “öğrencilerin maneviyat açısından iyi yetiştirildikleri”, “medreselerin toplumdaki itibarlarının yüksek oldukları” ve “medrese eğitimi almanın bir iftihar vesilesi olduğu” şeklindeki önermeler de % 77,7 ile eşit derecede doğru bulunmuştur. Öğrencilerin % 73’ü “medresede verilen eğitimin yetersiz” olduğuna, % 70,1’i de “medrese öğrencilerinin geleceğinin belirsizliği” iddialarına katılmıyor.

Kanaatimizce de günümüz medreselerinin en iyi olduğu alan Arapça dilini öğretmedeki çabasıdır. Çünkü 7-8 yıl medrese eğitiminin büyük çoğunluğunu “alet ilimleri” adı verilen Temel İslam Bilimlerini anlamaya yönelik Arapça ilimleri oluşturur. molla ve müderrislere Arapça dersine neden müfredat programında bu kadar ağırlık verildiğini, bunun abartılı olup olmadığını sorduk. Aldığımız cevaplarda molla ve müderrislerin medrese eğitiminde Arapça derslerini çok önemli bir yere oturttuklarını gördük. Örneğin 12 yıldır müderrislik yapan Alaattin G. bize şu örneği verdi: *“İmam Şafii Arap olmasına rağmen Arap diline iyi hâkim olmak için uzun yıllar Bedevi Araplar arasında yaşamıştır. Bizler Arap olmadığımıza göre dile hâkim olmak için ne kadar çaba göstermemiz gerektiğini siz düşünün”*. Medrese hocalarının Arapçaya hayati önem

vermeleri yine aynı müderrisin ifadesiyle “*Arapça ilminin İslam ilimlerinin tahlil kabiliyetini arttırdığı*” gerekçesiyle savunulmaktadır. Uzun yıllar medrese eğitimi veren aynı zamanda şahsına ait medresesi bulunan Molla Numan bu gerekçeyi “*Dile çok ağırlık vermemizin sebebi dilin bütün ilimlerin başını oluşturuyor olması. Çünkü dili iyi öğrenenler, bütün ilimleri kendi kendine araştırabilir. Yani biz ilimleri öğrenmeleri için en önemli şeyi veriyoruz onlara*” sözleriyle ifade etmektedir. Hatta mollalar bu sürenin de yetersiz olduğunu, çünkü müfredattaki derslerle öğrencilerin okuduklarını anladıkları, konuşabilme gibi pratiklerinin gerçekleşebilmesi için ek çalışmaların da yapılması gerektiğini dile getirmektedirler.

Müfredattaki ağırlığı dil bilimlerine nazaran az olan İslami ilimlerin de medresede yeterli düzeyde iyi öğretildiğine inanılmaktadır. Ancak zaman kısıtlılığından dolayı bunun biraz da öğrencinin kişisel gayretlerine kaldığı ilave edilmektedir. Çünkü onlara göre medresede her dersin okunma imkânı bulunmamakta zaten öğrenciye kazandırılan araştırmacı ruhuyla bunun kolaylıkla elde edilebileceği dile getirilmektedir.

6.3. Medreseler İçin Eksiklik Gördükleri

Günümüze değin asırlardır medreselerin eksiklikleriyle ilgili tartışmalar süregelmiştir. Günümüzde de bu eleştiriler devam etmekte olup, bu eleştirilerden bir kısmı aşağıdaki tabloda listelenen eleştirilerdir. Öğrencilere bu eleştirilerin hangisine katıldıklarını öğrenmek için birden fazla maddeyi işaretleyebilecekleri bu soruyu sorduk. Aldığımız yanıtlar tablodaki gibidir.

Tablo 28. Öğrencilerin Medrese Eğitiminde Eksik Buldukları Hususlar

	f	%
Fen, Sosyal ve benzeri ilimlerin okutulmaması	73	34,6
Okutulan kitapların yetersiz kalışı	36	17,1
Ders veren hocaların yetersiz oluşu	61	28,9
Sosyal faaliyetlerin olmayışı	67	31,8
Teknolojinin kullanılmaması	53	25,1

Araştırmamıza katılan öğrencilerin büyük çoğunluğu medrese eğitiminden memnun görünmektedir. Bununla beraber eksikliklerinin olduğunu kabul edenler de önemli bir

oran teşkil etmektedir. Örneğin % 34,6'sı “pozitif bilimlerin okutulmayışını”, % 31,8'i “sosyal faaliyetlerin olmayışını”, % 28,9'u ders veren “hocaların yetersizliğini”, % 25,1'i de “teknolojinin kullanılmayışını” bir eksiklik kabul etmektedir. Bu noktada eksikliğine en az inanılan “okutulan kitapların yetersiz oluşudur” (%17,1). Pozitif bilimlerinin okutulmayışının bir eksiklik olduğunu kabul eden 1/3 lük kesimin yanı sıra bunun bir eksiklik olmadığını düşünenler çoğunluktadır. Bu derslerin okutulmayışını eksiklik görmeyenlerin büyük çoğu medreselerin sadece İslami ilimler veren kurumlar olduğunu düşünmektedir. Yani aslında bir kısım kimselerin medreseye biçtiği devasa role karşılık medrese öğrencileri de bugünkü medreselerin Osmanlı dönemi medreseleri ya da Nizamiye medreselerinin dört yanı mamur medreselerinden farklı olduğunun, şu an ki medrese eğitiminin İslami ilimler ve Arapça dersleriyle mahdut olduğunun bilincindedir.

Medreselerle ilgili eksikliğin içerikten değil, diplomalarının resmi bir geçerliliğinin olmaması gibi yapısal sorunlar olduğu anlaşılmaktadır. Bütün görüşmelerimizde sıklıkla yakınılan husus medreselerin yasal statüsünün bulunmaması oldu. Örneğin 20 yaşından beri medrese eğitimi verdiğini söyleyen meşhur âlim Molla Halil'in torunlarından Molla Sıbğatullah, yasal statünün olmayışını medreselerle ilgili neredeyse tüm sorunların esas sebebi olduğunu, yasal statü tanınırsa medreseye gelen öğrenci profili dâhil birçok sorunun kendiliğinden hal olunacağını ifade etti. Yasal statüyle ilgili ciddi itirazları bulunan hocalar, bunun medreseler için hayati bir öneme sahip olduğunu, medreselerin ise İslam âlemindeki dini yozlaşmanın ıslahı noktasında ise son şans olduğu kanısına sahipler.

Görüşmelerimiz esnasında okutulan kitapların yetersiz olduğu iddialarına gerek öğrencilerin, gerekse de medrese hocalarının katılmadığını müşahade ettik. Hâlihazırda okunan kitapların aynen okutulmaya devam etmesi gerektiği noktasında ihtilaf görülmedi. Ancak müfredata yataylamasına kitapların eklenebileceği yani mevcut müfredatın aynı türden kitaplar açısından zenginleştirilebileceğini söyleyen hocalar oldu.

Sosyal faaliyetlerle ilgili sorumuzla ilgili aldığımız tepkilerden sosyal faaliyet algısının kişiden kişiye değişiklik arz etmesinden dolayı aldığımız yanıtlar da değişik oldu. Aldığımız cevapları kısaca zikretmek gerekirse çoğunluğun böyle bir eksikliğin

olduğunu inkâr etmedikleridir. Ancak bunu kimi imkânların kısıtlılığına bağlarken kimi ise medrese eğitiminin ruhuna uygun yaşamının gereği görmektedir.

7. Öğrencilerin Geleceğe Yönelik Beklenti ve Tutumları

7.1. Ne Zamana Kadar Medrese Eğitimi Almayı Düşündükleri

Araştırma yaptığımız medreselerde medrese eğitimine başlayan öğrencilerin çoğunluğu eğitimi tamamlayıp icazet almak gibi değişik nedenlerle eğitimini yarıda bırakanların da olduğu görülmüştür. Öğrencilerin ne zamana kadar eğitime devam ettikleriyle ilgili veriler onların medrese eğitimiyle neyi amaçladıkları hakkında da ipucu verebilir. Bu nedenle onlara “ne zamana kadar medrese eğitimi almayı düşünüyorsunuz” sorusunu sorduk.

Tablo 29. Öğrencilerin Ne Zamana Kadar Medrese Eğitimi Almayı Düşündükleri

	f	%
Kendisini yeterli görene kadar	87	41,2
İcazet alana kadar	46	21,8
Meslek sahibi olana kadar	36	17,1
Medreseden hiç ayrılmayı düşünmüyor	39	18,5
Medrese eğitiminden memnun değil, ayrılmayı düşünüyor	1	0,5
Cevapsız	2	0,9
Toplam	211	100,0

Öğrencilerin ne zaman kadar medrese eğitimi almayı düşündüklerini sorduğumuzda % 41’i “kendimi yeterli görene kadar”, % 21,8’i “icazet alana kadar”, % 17,1’i ise “meslek sahibi olana kadar” cevabını vermiştir. Medreseden hiç ayrılmayı düşünmeyenlerin ise toplam sayıdaki oranı % 18,5’tir. Medrese eğitimini tamamladıktan sonra ayrılmayanlar hem Hadis, Tefsir gibi İslami ilimler dersi almakta hem de sıra kitapları denilen zorunlu dersleri okuyanlara ders vermektedirler. Bu son maddenin bunun ışığında anlaşılması gerekir.

7.2. Medrese Eğitiminden Sonraki Okuma İstekleri

Öğrencilere medrese eğitimini desteklemeyi düşündükleri üniversitenin olup olmadığını, düşünüyorlarsa hangi bölümü okumayı düşündüklerini sorduk. Aldığımız yanıtlar tablodaki gibidir.

Tablo 30. Medreseden Sonra Üniversite Okumak İsteyip İstemedikleri

	f	%
İlahiyat	176	83,4
Kamu-Hukuk	3	1,4
İşletme	3	1,4
Fen Fakültesi	2	,9
Edebiyat Fakültesi	5	2,4
Üniversite okumayı düşünmüyor	22	10,4
Toplam	211	100,0

Araştırmamıza katılan öğrencilerin % 83,4 gibi büyük çoğunluğu İlahiyat Fakültesi okumayı düşünürken, okumayı düşünmeyenlerin oranı ise % 10,4'tür. Bu arada öğrencilerin zaten % 1,9'u ilahiyat mezunu iken, % 11,8'i de hali hazırda ilahiyat fakültesi okumaktadır. Bu açıdan üniversite okumayı düşünmeyen % 10,4'ün bu iki veri dikkate alınarak değerlendirilmesi gerekir. Tüm bu verilerden bölgedeki medrese eğitiminin ilahiyat eğitimiyle desteklendiği anlaşılmaktadır. Bunun sebebi ilahiyatın daha iyi eğitim verdiği inanisından çok alınan dini eğitimin belgelendirilmesi düşüncesine bağlanabilir. Çünkü medreseden alınan icazetnamenin hiçbir resmi niteliği olmadığı gibi uzun zamandan beri kamu kurumlarında istihdam edilebilmek için ilahiyat ya da imam hatip mezunu olma koşulu aranmaktadır. Bu nedenle medrese eğitimini bitirmek medrese eğitimi almış kişiye toplum nezdinde itibar ya da referans kazandırır bile kamu istihdamında herhangi bir fayda sağlamamaktadır. Bunun bilincinde olan medrese hocaları öğrencileri ilahiyat fakültelerine teşvik etmekte, hatta kendileri bile okumaya çalışmaktadır. Bu konuda Açık öğretim yoluyla İlahiyat okuma fırsatı sunan “İLİTAM” programlarının hayli işe yaradığı anlaşılmaktadır. Bu programlar sayesinde medrese öğrencilerinin büyük çoğunluğunun ilahiyata yöneldiği bir eğilim oluşmuştur. Şu an Siirt medreselerinde birçok müderris medreseyle eş

zamanlı olarak Yüksek Lisans dâhil olmak üzere ilahiyat eğitimi görmektedir. Bu olgu medrese camiasının ilahiyatlara eskiye nazaran müspet yaklaşması sonucunu da doğurmuştur. Zira görüştüğümüz birçok hoca ilahiyata olumlu yaklaştığı, okunması gerektiği görüşünü iletmiştir. Oysa geride bıraktığımız süre zarfında medrese mezunu olmayanların din görevliliğinde ehil olmadığı inancı hüküm sürmüştür.

7.3. Medrese Eğitiminde Edindikleri Bilgi ve Tecrübeleri Kullanmayı Düşündükleri Alanlar

Öğrencilerin medrese eğitimiyle birlikte dini alanda yüklenecekleri misyonla ilgili algılarını öğrenmek istedik. Bu nedenle onlara medrese eğitiminden sonra eğitimde kazandıkları bilgi ve deneyimi hangi alanlarda kullanmayı düşündüklerini sorduk.

Tablo 31. Öğrencilerin Medrese Eğitiminden Sonra Bilgi ve Deneyimlerini Kullanmak İstedikleri Alanlar

	f	%
Halkı din konusunda eğitmek ve bilinçlendirmek	170	80,6
Nikâh, ibadet, cenaze gibi dini vecibelerin yerine getirilmesi konusunda vazife almak	75	35,5
Aileler arasında küskünlük, dargınlık gibi sosyal konularda katkı sağlamak	70	33,2
Her türlü diyanet hizmetini yapmak	101	47,9
Hiçbir şey düşünmüyor	3	1,4

Yakın zaman öncesine kadar medreseler bölgede ihtiyaç duyulan diyanet personelini yetiştirmiş, toplumu eğitmiş, medrese-tarikat işbirliğiyle devletin bölgedeki zafiyetini aratmamış, toplumsal birçok soruna çare üretmiştir. Ancak kentleşmenin artması ve bir takım toplumsal değişimlerin yaşanması sonucu medreselerin etkinliği azalmış, medreseler toplumsal birçok fonksiyonunu yitirmiştir. Tablodaki verilere bakıldığında öğrencilerin eğitimden sonraki hizmet düşüncelerinde aileler arasındaki küskünlük, dargınlık gibi toplumsal konuların görece düşük oranı bu tezi desteklemektedir. Görüştüğümüz mollalar da bu hususu dile getirmektedirler. Onlar toplumda eskisi kadar sözlerinin geçmemesini dünyevileşmenin artması, dini değerlerin önemini yitirmesine

bağlamaktadır. Bununla beraber medreselerin insanların dini anlamda eğitilmesini içeren irşat misyonunu öğrencilere kazandırmaya devam ettiği söylenebilir. Zira öğrencilerin % 80,6'ı medrese eğitimindeki bilgi ve deneyimini medrese eğitiminden sonra halkı din konusunda eğitmek ve bilinçlendirmek için kullanacağını belirtmiştir. Medreselerin bu misyonu yıllarca icra ettikleri çok rahatlıkla söylenebilir. Özellikle devlet okullarının bölgeye ulaşamadığı yıllarda medreseler toplumu eğitimde önemli rol oynamıştır.

7.4. Medrese Eğitiminden Sonraki İş Planları

Öğrencilerin medrese eğitimiyle ilgili neyi amaçladıklarıyla ilgili fikir vermesi açısından yararlı olabilecek bir diğer şey öğrencilerin eğitimden sonraki iş planları ilgili soruya verdikleri cevaplar olabilir. Sorumuzla ilgili verilen cevapların yüzdelik dağılımı şu şekildedir.

Tablo 32. Öğrencilerin Medrese Eğitiminden Sonra Yapmak İstedikleri İş

	f	%
Ticaret, esnafılık gibi iş hayatına atılmayı	3	1,4
İlahiyat okuyup üniversitede hocalık yapmayı	25	11,8
İlahiyat okuyup Din Kültürü Ahlak Bilgisi öğretmenliği yapmayı	24	11,4
İlahiyat dışında üniversite okumayı	2	0,9
Diyanete bağlı imamlık yapmayı	57	27,0
Medresede müderrislik yapmayı	87	41,2
Herhangi bir devlet dairesinde memur olmayı	2	0,9
Kuran Kursu öğreticisi olmayı	4	1,9
Diğer	5	2,4
Cevapsız	2	0,9
Toplam	211	100,0

Öğrencilerin medrese eğitiminden sonra yapmayı düşündükleri iş sorusuna verdikleri cevaplardan toplamda sadece % 5,6'sı kendi alanı dışında çalışmayı düşündüğü anlaşılmaktadır. Bunun dışındakilerin tamamı ya ilahiyat okumayı (% 23,2), ya imamlık

yapmayı (% 27), ya medresede müderris olmayı (% 41,2) ya da Kur'an Kursu hocası olmayı (% 1,9) düşünmektedir. Bu medreselerin öğrenciyi dini eğitim konusunda memnun etmesi açısından kendi içinde olumlu bir veridir. Çünkü küçük bir istisna dışında öğrenciler yine kendi alanlarında çalışmayı düşünmektedirler. Işıkdogan'ın konuyla ilgili anketinde ticaret yapmayı düşünenlerin oranı % 0,6; imamlık yapmayı düşünenlerin % 50, medrese kurmayı düşünenlerin oranı ise % 31,5'tir.²¹⁹

8. Öğrencilerin Sosyal Yaşantıları ve Medrese Eğitiminin Bu Yaşantıya Yansıması

Medrese eğitiminde birincil ilişkilerin ön planda olduğu, öğrenciler arasında sevgi ve saygıya dayalı bir arkadaşlık ilişkinin var olup olmadığı, araştırmada cevap aramaya çalıştığımız sorulardan biriydi. Aşağıdaki soruyu bunu ölçmeye yönelik sorulardan bir tanesidir.

8.1. Medresedeki Arkadaşlarla İlişkileri

Tablo 33. Öğrencilerin Medresedeki Arkadaşlarıyla İlişkisi

	f	%
Samimi olduğu birkaç arkadaşı var	69	32,7
Arkadaşlığı çoğunlukla yüzeysel ve mesafeli	30	14,2
Arkadaşlarıyla çok iyi vakit geçiriyor	94	44,5
Kendini yalnız hissediyor	15	7,1
Cevapsız	3	1,4
Toplam	211	100,0

Medreseler geleneksel yapılarından dolayı samimi arkadaşlıkların, hasbi dostlukların kurulduğu yapılardır. Bilhassa devletin husumet bakışlarıyla yaklaştığı ve her türlü maddi varlıktan mahrum bırakıldıkları yıllarda dayanışma ruhu had safhada olmuş, halkın da desteğiyle varlık mücadelesini kenetlenerek vermişlerdir. Ancak günümüzde devlet baskısının devlet desteğine dönüştüğü, maddi imkansızlıkların eskiye nazaran

²¹⁹ Işıkdogan, "Güneydoğu Medreselerinde Eğitim Öğretim Faaliyetleri: Mardin Örneği", s.67

hayli azaldığı söylenebilir. Anketimize cevap veren öğrencilerin % 44,5'i medresedeki arkadaşlarıyla çok iyi vakit geçirdiğini, % 32,7'si ise samimi arkadaşlıklarının olduğunu belirtmiştir. Bunun dışında % 7,1'i kendini medresede yalnız hissettiğini, % 14,2'si de arkadaşlıklarının yüzeysel ve mesafeli olduğunu belirtmiş.

8.2. Medrese Hocaları İle İlgili Düşünceleri

Öğrencilerin medrese hocalarıyla ilgili kanaatlerini öğrenmek istedik. Bu nedenle öğrencilere genel olarak “medrese hocalarınızla ilgili hangi özelliklere katılıyorsunuz?” sorusunu sorduk. Altını çizmemiz gereken husus buradaki hocalarla medreselerin baş müderrisi olan “Seydalar” değil, derece olarak onların altındaki hocaları kastettiğimizdir. Zaten bütün öğrenciler de “hoca” denince sözünü ettiğimiz müderrisleri anlamaktadır. Öğrencilerin baş müderris diyebileceğimiz seydalara atfettikleri manevi konumdan ötürü besledikleri saygı, “müderris” adı verilen hocaları için olağan bir tutuma dönüşüyor. Ancak bu tutumun da hocalara gösterilmesi gereken derin saygı esasına dayandığı gözlenmiştir. Konuyu bir de soru olarak sorduk onlara. Aldığımız yanıtlar şu şekildedir.

Tablo 34. Öğrencilerin Medrese Hocalarıyla İlgili Algıları

	f	%
Sevecen ve babacan	118	55,9
Ciddi ve ağırbaşlı	119	56,4
Güzel huylu	125	59,2
Takvalı	126	59,7
Anlayışsız	17	8,1
Kaba	15	7,1
Sert yapılı	15	7,1
Baskıcı	24	11,4
Huysuz ve geçimsiz	7	3,3
Çekingen ve insani ilişkileri yetersiz	9	4,3

Anket sorusuna verilen cevaplardan öğrencilerin hocalarıyla ilgili olumlu kanaatler taşıdıkları anlaşılmaktadır. Öğrencilerin % 59,7'si hocalarının “takvalı”, % 59,2'si

“güzel huylu”, % 56,4’i ciddi ve “ağırbaşlı”, % 55,9’u ise “sevecen ve babacan” olduklarını düşünüyor. Hocalarıyla ilgili olumsuz kanaatlerde en büyük oran %11,4 ile “baskıcı” olduklarıdır. Öğrencilerin kimi hocalarıyla ilgili kimi kişisel kaynaklı tutumlarının sonuçlara etki etmiş olma ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır.

8.3.ÖğrencilerinBoş Zamanlarını Değerlendirme Şekilleri

Öğrencilerin hem medrese hem medrese dışındaki yaşamlarında boş zamanlarını değerlendirme yollarını öğrenme, böylelikle bunun mukayesesini yapma yoluyla bir fikir sahibi olmayı amaçladık. Her iki soruya verdikleri cevaplar şu şekildedir.

Tablo 35. Öğrencilerin Medresede Boş Vakitlerini Değerlendirme Yolları

	Çok Sık		Ara sıra		Hiç	
	f	%	f	%	f	%
Kuran okur, ya da vird ve zikirlerini yapar	78	37,0	108	51,2	7	3,3
Kuran, ilahi, kaside dinler	34	16,1	117	55,5	37	17,5
Kitap okur	58	27,5	118	55,9	23	10,9
Arkadaşlarıyla beraber vakit geçirir	45	21,3	132	62,6	13	6,2
Arkadaşlarıyla ilmi tartışmalar yapar	65	30,8	112	53,1	18	8,5
Müzik dinler	7	3,3	54	25,6	126	59,7

Tablodan anlaşılacağı üzere öğrencilerin en sık yaptıkları faaliyet % 37 ile “Kuran, vird okuma”; % 30,8 ile “arkadaşlarıyla ilmi tartışmalar yapma”; % 27,5 ile “kitap okuma” gelmektedir. En az yapılan ise % 59,7 ile “müzik dinleme” gelmektedir. Bu durumun sebebi olarak bazı medreselerde her türlü müziği dinlemenin yasak olması gösterilebilir.

Tablo 36. Öğrencilerin Medrese Dışındaki Yaşamlarında Boş Vakitlerini Değerlendirme Yolları

	Çok Sık		Arasıra		Hiç	
	f	%	f	%	f	%
Kuran okur, ya da vird ve zikirlerini yapar	50	23,7	125	59,2	20	9,5
Kuran, ilahi, kaside dinler	53	25,1	116	55,0	25	11,8
Kitap okur	43	20,4	115	54,5	35	16,6
TV-film izler	36	17,1	100	47,4	54	25,6
Arkadaşlarıyla vakit geçirir	52	24,6	118	55,9	22	10,4
Arkadaşlarla ilmi tartışmalar yapar	38	18,0	92	43,6	57	27,0
İnternette vakit geçirir	9	4,3	65	30,8	114	54,0
Gezer	51	24,2	118	55,9	26	12,3
Spor yapar	39	18,5	80	37,9	68	32,2
Müzik dinler	21	10,0	60	28,4	105	49,8

Öğrencilerin medrese dışındaki yaşamlarıyla ilgili verdikleri cevaplar ile medrese yaşamlarıyla ilgili verdikleri cevaplar arasında benzerlik bulunmaktadır. Örneğin medrese dışında da öğrencilerin % 23,7'si Kur'an okuduğunu, % 24,6 arkadaşlarıyla vakit geçirdiğini, % 20,4'ü kitap okuduğunu belirtmiştir. Burada da öğrencilerin % 49,8'i hiç müzik dinlemediği yönünde cevap vermiştir. TV izleme, gezme, spor yapma gibi medrese yaşamında olmayan etkinlikler dışında medrese yaşamı ile medrese dışındaki yaşamda yapılan etkinliklerin benzer sıklıkta oluşu öğrencilerin medrese yaşantısını özümledikleri ve bunu gündelik hayata taşımaya çalıştıklarını gösterir. Medrese dışında bile internette vakit geçirme sıklığının az olması da internet erişimin sınırlı olmasıyla açıklanabilir.

8.4.Dersler Dışındaki Araştırma ve Öğrenme Faaliyetlerini Yapma Sıklıkları

Öğrencilerin ne tür araştırma etkinliklerini tercih ettikleri medresenin öğrenciye kazandırdığı araştırma alışkanlıklarını bilme açısından önemlidir. Bu nedenle onlara dersler dışında hangi araştırma faaliyetini ve ne sıklıkta yaptıklarını sorduk.

Tablo 37. Öğrencilerin Dersler Dışında Araştırma Faaliyetlerini Yapma Sıklığı

	Çok Sık		Arasıra		Hiç	
	f	%	f	%	f	%
Kitap okur	71	33,6	112	53,1	18	8,5
Gazete okur	9	4,3	45	21,3	135	64,0
İlmi dergi ve benzeri yayınlar okur	36	17,1	102	48,3	58	27,5
Belgesel ya da video izler	10	4,7	74	35,1	104	49,3
İnternette araştırma yapar	27	12,8	70	33,2	94	44,5

Öğrencilerin aldıkları dersler dışında ne gibi araştırma ve öğrenme yollarına başvurdukları ile ilgili bilgi edinmek istedik. Bu nedenle onlara değişik faaliyetleri ne sıklıkta yaptıklarını sorduk. Verdikleri cevapların sonucu olarak en sık başvuru alan öğrenme yolunun % 33,6 ile “kitap okuma” olduğu anlaşılmaktadır. Öğrencilerin % 53,1’i de bu yola “ara sıra” başvurduğunu belirtmiştir. Kitap okumanın ardından “ilmi dergi ve benzeri yayınları okuma” gelmektedir. Öğrencilerin % 17,1’i bu yola “sık” başvurduğunu, % 48,3’ü de “ara sıra” başvurduğunu belirtmiştir. En az başvuru alan etkinlik ise sırasıyla “gazete okuma”, “belgesel ya da video izleme” ve “internette araştırma yapma” gelmektedir. Örneğin “çok sık gazete izliyorum” diyenlerin oranı % 9 iken “hiç okumam” diyenlerin oranı ise % 64’tür. Benzer şekilde “çok sık belgesel ya da video izlerim” diyenlerin oranı % 10 iken, “bunu hiç yapmam” diyenlerin oranı % 49,3’tür. Bu veriler medrese öğrencilerinin yetiştirilme tarzıyla açıklanabilir. Çünkü medrese eğitiminin örgün eğitim kurumlarından en büyük farkı öğrencinin mümkün olduğunca dış çevreden korunarak eğitilmesi böylece derslerini hem daha iyi kavrayacağı hem de haramlardan korunarak manevi olarak daha iyi yetiştirileceği şeklindeki inançtır. Örneğin bu tedbiri öğrencilerin izni konusunda da görüyoruz. Perşembe günü ikindi vaktinden sonra ve Cuma günü ikindi vaktine kadar ki ders tatili aralıkları dışında öğrencilerin mazeretsiz sokağa çıkmasına izin verilmemektedir. Memlekete gitme izni ise yılda bir ya da iki defadır. Medreselerin bu prensipleri ışığında düşünüldüğünde medrese öğrencileri açısından gazete ve TV gibi iletişim araçlarının hem içerdiği bilgilerin güvenilirliği, hem de içeriği açısından olumsuz bir çağrışıma sahiptir. Bu açıdan bunlardan mümkün olduğunca uzak durulmakta, bir çok medresede hiçbir şekilde gazete alınması ve okunmasına izin verilmemektedir.

8.5.Kitap Okuma Sıklıkları

Tablo 38. Öğrencilerin Okudukları Kitap Türleri

	Çok Sık		Arasıra		Hiç	
	f	%	f	%	f	%
Siyer, İslam Tarihi	100	47,4	89	42,2	7	3,3
Tefsir, Fıkıh, Hadis, Akaid gibi İslami İlimler	102	48,3	83	39,3	11	5,2
Tarih, Coğrafya, Sosyoloji, Siyaset gibi Beşeri İlimler	12	5,7	52	24,6	123	58,3
Roman-hikâye türünde dini kitaplar	21	10,0	86	40,8	77	36,5
Roman-hikâye türünde çağdaş kitaplar	12	5,7	57	27,0	107	50,7
Kaside-Menkıbe gibi eserler	35	16,6	96	45,5	53	25,1

Öğrencilerin okudukları kitap türünü sorduğumuzda verdikleri cevaplardan dini alandaki eserlerin tercih edildiği anlaşılmakta, beşeri ilimlere rağbetin ise az olduğu görülmektedir. Örneğin öğrencilerin % 48,3 İslami ilimleri “çok sık”, % 39,3’ü ise “ara sıra” okuduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde öğrencilerin % 47,4’ü Siyer, İslam Tarihi’ni “çok sık”, % 42,2’si ise “ara sıra” okuduğunu belirtmiştir. Dikkat çeken oran olarak öğrencilerin % 58,3’ü “beşeri ilimleri”, % 50,7’si “çağdaş edebi metinleri” hiç okumadığını belirtmiştir. “dini edebi metinlerin” “çok sık” okunma oranı % 10 olup, “ara sıra” okuyorum diyenlerin oranı ise % 40’tır. Bu verilerden anlaşılabileceği gibi öğrenciler kendi ifadeleriyle “faydalı” dedikleri İslami ilimlerle ilgili okumayı daha çok tercih etmektedirler.

8.6. Medya Organlarını Takip Etme Sıklıkları

Tablo 39. Öğrencilerin Takip Ettikleri Medya

	Çok Sık		Arasıra		Hiç	
	f	%	f	%	f	%
Televizyon	23	10,9	87	41,2	86	40,8
Radyo	8	3,8	33	15,6	149	70,6
Gazete	5	2,4	54	25,6	129	61,1
İnternet haber siteleri	19	9,0	79	37,4	98	46,4
Facebook, Twitter gibi sosyal medya	22	10,4	47	22,3	125	59,2

Tablodaki veriler incelendiğinde iletişim araçlarının nadiren takip edildiği anlaşılmaktadır. Öğrencilerin % 70,6'sı hiç radyo dinlemediğini, % 61,1'i hiç gazete okumadığını, % 59,2'si Facebook, Twitter gibi sosyal iletişim kanallarını hiç takip etmediğini belirtmiştir. En fazla takip edilen medya organı ise % 10,9 ile “çok sık”, % 41,2 ile “ara sıra” izliyorum dedikleri televizyondur. Öğrenciler televizyonu daha çok haber seyretmek için izlediklerini ifade etmiştir.

Konuyla ilgili olarak şunu belirtmekte yarar var. Medreselerde genel olarak kitle iletişim araçları ve sosyal medyaya yönelik olumsuz bir duygunun beslendiği görüldü. Bu tutumun sebebi ile ilgili olarak gerek öğrencilerin gerek hocaların şu görüşte kesiştiklerini gördük: *“Öğrencinin öğrenmesi gereken çok şey olduğu için zamanı çok kısıtlıdır. Bu nedenle zamanını mâlayani yani boş ve faydasız şeylerle meşgul etmemesi gerekir.”* Bu görüşe dayalı olarak maç izlemek, oynamak, TV seyretmek, gezmek hatta kimilerine göre gazete okumanın bile insanın zamanını zayi eden mâlayani bir uğraştan öte bir şeye yaramadığı görüşleri hakimdir.

Adı geçen iletişim araçlarına olumsuz yaklaşımın bir sebebi de onların ifadeleriyle “günaha sebep olan”, “dini açıdan gayri ahlaki” içerikleri barındırmasıdır. Buna göre söz konusu yayınları takip etmek hem dini yasağı çiğnemeye neden olacak, hem de ilim öğrenmesi gereken “berrak zihinlerin” bulanmasına neden olacaktır.

8.7. Medreseye başladıktan sonra çevreden aldıkları tepkiler

Medresenin toplumdaki yansımaları hakkında fikir sahibi olmak için onlara medrese eğitimine başladıktan sonra çevre ve akrabalarının onlara nasıl tepki verdikleri konusundaki algılarını sorduk. Öğrencilerin sübjektif algılarından ibaret olan bu veriler en azından bize ipucu elde etmek için faydalı olabilir.

Tablo 40. Çevrenin Medreseye Başladıktan Sonra Öğrenciye Olan Tepkisi

	f	%
Daha çok değer vermeye başladılar	185	87,7
Görüşlerini daha çok önemsemeye başladılar	151	71,6
Başkalarına iyi örnek göstermeye başladılar	163	77,3
Daha çok övmeye başladılar	134	63,5
Daha alaycı davranmaya başladılar	16	7,6
Davranışları daha çok gözlemlemeye başladılar	84	39,8

Medrese eğitiminin öğrencilerin sosyal yaşantısında ne gibi yansımaları olduğunu öğrenmek için medrese başladıktan sonra çevrenin kendilerine yönelik geliştirdiği tepkileri sorduk. Öğrencilerin % 87,7'si çevrenin kendilerine daha fazla değer vermeye başladığını belirtmiştir. % 77,3'ü örnek gösterilmeye başladığını, % 71,6'sı görüşlerinin daha fazla önemsenmeye başladığını, % 63,5'ü ise daha çok övülmeye başladığı yönünde görüş belirtmiştir. Tüm bu veriler medrese eğitimi almanın toplum nezdinde hala önemli bir prestij kaynağı olduğunu işaret etmektedir.

Medrese molla ve müderrislerinden toplumdaki prestijleriyle ilgili sorduğumuz soruya farklı cevaplar aldık. Kimileri prestijlerinin hala en üst düzeyde olduğunu ifade ederken, kimileri ise bunun eskisi kadar olmadığı doğrultusunda görüş belirtmiştir. Bazı molla ve müderrisler ise Molla Şerif'nin ifadesiyle “*Halk bize hürmet etmektedir. Ancak bunun nedeni sahip olduğumuz itibardan çok geleneksel olarak hocalara duyulan saygının bir sonucudur. Yani halk bize çok büyük önem veriyor gibi görünüyor; ancak aslında sadece dini eğitim alanındaki mesleğimize saygı gösteriyor.*” görüşlerini dile getirmektedir.

8.8. Medrese eğitiminin yaşantılarına olan etkisi

Medresenin öğrencilerin yaşantısına ne gibi etkileri olduğunu öğrenmek için öğrencilere medresenin davranışlarında ne gibi sonuçlarının olduğu sorusu sorduk. Aldığımız cevaplar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 41. Medrese Öğrencilerin Davranışlarına Etkisi

	Arttı		Azaldı		Etkisi Olmadı	
	f	%	f	%	f	%
Sorumluluk duygusu	189	89,6	7	3,3	6	2,8
Dini hassasiyet	191	90,5	6	2,8	3	1,4
Hoşgörü ve anlayış	196	92,9	3	1,4	5	2,4
Disiplinli ve planlı çalışma	177	83,9	11	5,2	9	4,3
İnsani ilişkilerde uyum	150	71,1	21	10,0	20	9,5
İçine kapanma ve sessizlik	62	29,4	84	39,8	42	19,9
Sinirlilik ve asabiyet	31	14,7	113	53,6	38	18,0
Ağırbaşlılık ve ciddiyet	144	68,2	29	13,7	20	9,5
Karamsarlık	22	10,4	110	52,1	44	20,9
Neşe ve mutluluk	145	68,7	27	12,8	20	9,5
Hitabet kabiliyeti	141	66,8	17	8,1	25	11,8
Muhakeme kabiliyeti	115	54,5	25	11,8	31	14,7
Öğrenme isteği	188	89,1	8	3,8	6	2,8
Utangaçlık	61	28,9	99	46,9	27	12,8

Bu soruya verilen cevaplara göre medrese eğitiminin öğrencilerin yaşantılarına % 92,9 ile “hoşgörü ve anlayış”, % 90,5 ile “dini hassasiyet”, % 89,6 ile “sorumluluk duygusu”, % 89,1 ile “öğrenme isteği” ve % 83,9 ile “disiplinli ve planlı çalışmaya” olumlu etkisi olmaktadır. Yine aynı öğrencilerin % 53,6’sı medrese eğitimiyle birlikte “sinirlilik ve asabiyet hallerinin”, % 52,1’i “karamsarlık duygusunun”, % 46,9’u “utangaçlık duygusunun” azaldığı yönünde cevap vermişlerdir. Şüphe taşımayan bir gerçek medresenin iyi Arapçanın yanısıra saygı, sevgi, dini hassasiyet ve sorumluluk sahibi olma anlamında iyi davranışlar kazandırdığıdır. Zaten medrese misyonları ile ilgili her fırsatta tekrar ettikleri şey “peygamberin yolundan giden ahlâklı insanlar yetiştirmek”tir. Yani ahlâk onlar için en az ilim kadar önemli görünmektedir. Nitekim araştırma

yaptığımız medreselerdeki gözlemlerimiz bunu göstermiştir. Gözlem yaptığımız medreselerde dini ibadet ve yaşantısının gündelik hayatın en önemli parçası olduğu görülür. Örneğin gözlemlediğimiz bir medresede namaz vakti gelir gelmez önceden belirlenmiş bir öğrenci tüm medresede sesi duyulacak bir noktadan kendiliğinden ezan okumuş, buna karşılık olarak o an medresede bulunan bütün öğrenci ve hocalar yine kendiliğinden namazın kılınacağı bölüme gelmiştir. Namaz ve tesbihat sonrasında yine herkes bıraktığı işine geri dönmüştür. Dini yaşantısının bir sonucu olarak “güzel ahlak” diye tarif edilen saygı, sevgi, edep, hoşgörü gibi meziyetler öğrencilerin olmazsa olmaz hasletlerinden biri olarak kabul edilmekte, küfür, kavga, yüz kızartıcı hareketlere müsamaha gösterilmemekte, medrese ile ilişkisi kesilmektedir. Tillo Medresesinin baş müderrisi olan Molla Burhaneddin, medreselerinin konuyla ilgili bu hassasiyetlerine dair olarak birkaç defa şu örneği vermiştir:

“Bir defasında Medine’den buraya benim bir misafirim geldi. Bizde birkaç gün misafir oldu. Daha sonra Medine’ye geri döndü ve benim de bir gün orda olduğum sırada, bir sohbet meclisinde bizi örnek göstererek şunu söyledi; ‘Türkiye’de bulundum, oradayken Tillo medreselerini gördüm, orada ilimden önce edebın öğretildiğine şahit oldum.’”²²⁰

Ahlak unsurunun bu kadar öncelenmesinin altında tarikat faktörü yatmaktadır. Zira medreselerin başında bulunan birçok molla aynı zamanda genellikle tarikatın kazandırdığı şeyh statüsüne de sahiptir. Siirt medreseleri İbrahim Hakkı’dan Molla Halil’e, ondan bu yana böyle bir gelenek ile var ola gelmiştir. Örneğin az önce ifadesine yer verdiğimiz Molla Burhaneddin, Nurşin şeyhi Şeyh Maşuk tarafından medrese açmakla görevlendirilmiştir. Bu geleneğin bir yansıması olarak tasavvuf medreselerde önemli bir yere sahiptir. Medreselerin birçoğunda hatmeler-Nakşi tarikatında yapılan halka zikri- yapılmaktadır. Molla Sıbğatullah, ilmin tasavvufla uyumlu birlikteliğinin önemini İmam Şafii’ye isnat ettiği şu sözleriyle açıklamaktadır: *“Fakih ve Sufi ol. İkisinden yalnız biri olma. Vallahi sana nasihat ediyorum. Sufi olmayan âlimin kalbi serttir. İlmi olmayan sufi ise cahildir. Cahil nasıl ıslah edecek.”* Medreselerde Nakşi tarikatı baskın olmakla birlikte Kadiriliğin de kimi medreselerde yaşandığı görülmektedir.

²²⁰ Bayram, “Klasik Medreselerin Kurumsal Yapısı: Tillo Medresesi Örneği”, s.113

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada Siirt ilindeki medreselerin sosyolojik konumuna ışık tutmaya matuf olarak medreseye giden öğrencilerin hangi sosyolojik çevreden geldiklerini, bu medreselerin ne tür toplumsal fonksiyonlara sahip olduğunu ve medreselerin toplumsal dinamiklerini irdelemeye çalıştık. Siirt il sınırlarında bulunan 19 medresede 185 erkek, 26 kız olmak üzere toplam 211 öğrenci, 6 müderris ve 4 müderrisle yaptığımız araştırma sonuçları şu şekilde sıralanabilir:

Siirt, medreselerin kurumsal anlamda önemli aşama kaydettiği illerden olup, bilhassa Tillo ilçesi Türkiye'nin hemen her yerinden öğrenci çekmektedir.

Medrese öğrencileri çoğunlukla ortaokul ve lise çağındaki öğrencilerden oluşmakta olup, öğrencilerinin tamamı ilkokul ya da ilköğretim mezunu olup büyük çoğunluğu medrese eğitimiyle birlikte yaygın eğitim yoluyla ortaöğretim ya da yükseköğretim de okumaktadır.

Medreselerin kapanmasıyla bölgede zor şartlar altında varlığını sürdürmeye çalışan, ancak 1980 sonrası bölgeyi etkisi altına alan bölgeye özgü değişim, yoğun göçler ve kentleşme sonucu giderek eski prestijini kaybeden medreselere son yıllarda ilgi ve rağbetin arttığı doğru olsa bile bu ilginin medreselerin sahip olduğu itibardan ziyade son birkaç yılda devlet desteğinin artması sonucu maddi açıdan rahatlamalarından ve medrese kesiminin kazandığı eğitim ve istihdam fırsatlarından kaynaklanmaktadır. Bu; hem ankete katılan öğrencilerin geldiği sosyolojik çevreden, hem de molla ve müderrislerin ifadelerinden anlaşılmaktadır.

Anket verilerimize göre medrese öğrencilerinin önemli bir kısmı kırsal kesim dediğimiz köy, belde ve ilçelerden gelmektedir. Bu medreseye olan ilginin kentleşmenin az olduğu kırsal alanlarda daha fazla olduğunu gösterir. Bu durum hem medreselerin tek parti yönetimi baskılarından dolayı şehirlerden kırsala göçmenin hem de yakın zaman öncesine kadar modern eğitim veren devlet okullarının kırsala ulaşamamasının sonucudur.

Anket sorularına verdikleri cevaplara göre öğrencilerin çoğunlukla akademik olarak başarısız kişilerden oluştuğu sonucu çıkmamaktadır. Ancak medrese hocalarının bu konuda görüş birliğinde olmadığı görülmüştür. Öğrencilerinin genel olarak nitelikli fertlerden oluştuğunu dile getirenlerin yanı sıra öğrencilerinin örgün eğitimde başarılı olamamış öğrencilerden oluştuğunu da dile getirenler olmuştur. Üzerinde hem fikir olunan nokta eski öğrencilerin şimdikilere nazaran daha azimli olduklarıdır.

Öğrencilerin büyük çoğunlukla dini yaşantıya önem veren ailelerden geldiği anlaşılmaktadır. Medreselerde dini yaşantıya özen gösterildiği, tarikat yaşayışının önemli yer teşkil etmenin sonucu olarak ahlaki yaşantının esas alınması bu ailelerin medreselere daha fazla yönelmesine sebep olmuştur.

Öğrenciler, genellikle dar gelirli, çok çocuklu, geleneksel aile yaşantısını benimseyen ailelerden gelmektedir.

Araştırma yaptığımız öğrencilerin çoğunun aile ve akrabasından en az 1 kişi medrese eğitimi almıştır. Bu da medrese eğitiminin medrese geleneği olan aileler arasında daha yaygın olduğu sonucunu ortaya koymaktadır.

Araştırmamız neticesinde medrese öğrencilerinin çoğunlukla aile ve çevresinin baskısıyla değil, bizzat kendi isteğiyle medrese eğitimini tercih ettiği anlaşılmaktadır. Araştırma verileri ailelerin medrese eğitimine yönelmede zorlayıcı ve belirleyici değil, teşvik edici konumda olduğu anlaşılmaktadır.

Medrese öğrencilerinin çoğunlukla dünyevi kaygılarla değil aksine ilim öğrenmek ve dine hizmet gibi dini motivasyonlarla medreseye yöneldiği görülmektedir.

Eğitiminin Sünni/Şafii itikadı üzerine inşa edildiği Siirt medreselerinin gerek hocaları gerekse de medrese öğrencileri bu inancın yaşanması ve yaşatılmasını en önemli görev

bilmektedirler. Hatta kendilerini Sünni inancının en önemli koruyucusu ve savunucusu gördüklerinden dolayı devletin ve halkın kendilerine sahip çıkmasını beklemektedirler.

Medreselerin teknolojiye yer vermelerine rağmen kitle iletişim araçları ve sosyal medya unsurlarına karşı mesafeli oldukları görülmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri bu araçların gayri ahlaki unsurlar içerdiğine inanılması, diğer nedeni ise insanın vaktini harcayan gereksiz ve faydasız görülmesidir.

Mevcut medreseler klasik Osmanlı Medreselerinde olduğu gibi pozitif derslerin de yer aldığı bir eğitim değil, İslami ilimlerin okutulduğu, ama daha çok bu ilimlerin anlaşılmasına yarayan Arap dil bilgisi ve grameri derslerinin okutulduğu bir eğitim vermektedir. Bu yönüyle günümüz bölge medreseleri klasik Osmanlı medreselerinden ayrılmaktadır.

Medrese mollalarının tarikatla yakın ilişkisi hem halkın medreseye bakışında, hem de öğrenci-hoca, öğrenci-öğrenci ilişkisinde farklı yansımaları olmaktadır. Öğrenciler arasında saygı, sevgiye dayalı samimi arkadaşlıklar hâkimken, öğrenci hoca ilişkisinde ise medrese mollasına manevi bir konumun atfedildiği saygı esası hâkimdir.

Medreselerin en önemli sorunlarından biri yasal zeminden yoksun olduğu statü sorunudur. Bu hem medreselerin kurumsallaşıp gelişmesini engellemekte hem de öğrencileri için bir takım sıkıntılara neden olmaktadır. Medreseden mezun olan öğrenciler, hiçbir belgeye sahip olmadığından dolayı istihdamda sıkıntı çekmektedir. Ancak bu sorun Açık İmam Hatip Lisesi ve İlahiyat İLİTAM programlarıyla aşmaya çalışılmış, medresede ders alan, ders veren birçok kişinin Lisans ve Yüksek Lisans yapmasının önünü açmıştır.

Bu sonuçlardan hareketle medreselerin Selçuklu ya da Osmanlı medreseleri gibi her alanda dönemin üniversite eğitimini veren kurumlardan farklı olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle medreseyi ıslah çalışmalarında bu farklılık dikkate alınabilir.

Medreselerin statüsü ile ilgili medrese kesimi tarafından bir takım beklentiler bulunmaktadır. Bu beklentilere yönelik çözüm yolları aranabilir. Medreselerin Arapça öğretimiyle ilgili tecrübelerinden yararlanılabilir.

Medresedeki öğrencilere örgün eğitimdeki genel kültür derslerini verenlere İmam Hatip Liselerine denk düşecek bir diploma verilebilir, ya da eğitim gören öğrencilere mağdur

olmamaları için İLİTAM benzeri programlar geliştirilebilir, karşılıklı iş birliğiyle medresede görülen derslerden muafiyet tanınabilir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Akgündüz, Murat, *19. Asır Osmanlı Medreseleri*, Beyan Yayınları, İstanbul 2012.

Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Akademi Yayınevi, Ankara 2011.

Atay, Hüseyin, *Osmanlılar'da Yüksek Din Eğitimi*, Dergah Yayınları, İstanbul 1983.

Aziz, Aysel, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*, Nobel Yayınları, Ankara 2013.

Balcı, Ali, *Sosyal Bilimlerde Araştırma, Yöntem, Teknik ve İlkeler*, Pegem Yayıncılık, Ankara 2004.

Bolay, Süleyman Hayri, *Felsefî Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.

Bruinessen, Martin Van, *Ağa, Şeyh ve Devlet*, (Çev. Banu Yalkut), İletişim Yayınları, İstanbul 2013.

Cebeci, Suat, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1996.

Çelebi, Ahmet, *İslamda Eğitim-Öğretim Tarihi*, Damla Yayınevi, İstanbul 2013.

Çiçek, M. Halil, *Şark Medreselerinin Serencamı*, Beyan Yayınları, İstanbul 2009.

Ertürk, Selahattin, *Eğitimde Program Geliştirme*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 1994.

Giddens, Anthony, *Modernliğin Sonuçları*, (Çev. Ersin Kuşdil), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2004.

Günay, Ünver, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul 2014.

Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, (Çev. Mehmet Yazgan), Beyan Yayınları, İstanbul 2014.

Hughes, Thomas Patrick, *Dictionary of Islam*, WaterlooPlace, London 1895.

- Kayaoğlu, İsmet, *İslam Kurumları Tarihi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1985.
- Kazıcı, Ziya, *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2014.
- , *İslami ve Sosyal Açısından Vakıflar*, Marifet Yayınları, İstanbul 1985.
- Kızılçelik, Sezgin, *Sosyoloji Teorileri 2*, Yunus Emre Yayınları, Konya 1994.
- Nasr, Seyyid Hüseyin, *Modern Dünyada Geleneksel İslam*, (Çev. Sara Büyükduru), İnsan Yayınları, İstanbul 2012.
- Okumuş, Ejder, *Türkiye'nin Laikleşme Serüveninde Tanzimat*, İnsan Yayınları, İstanbul 1999.
- Özkalp, Enver, *Sosyolojiye Giriş*, Ekin Yayınevi, Bursa 2009.
- Öztoprak, Sadrettin, *Şark Medreselerinde Bir Ömür*, Beyan Yayınları, İstanbul 2003.
- Punch, Keith F., *Sosyal Araştırmalara Giriş, (Nicel ve Nitel Yaklaşımlar)*, (Çev. Dursun Bayrak, H. Bader Arslan ve Zeynep Akyüz), Siyasal Kitabevi, Ankara 2011.
- Subaşı, Necdet, *Öteki Türkiye'de Din ve Modernleşme*, Vadi Yayınları, Ankara 2003
- Şeşen, Ramazan, *Salahaddin Eyyubi ve Devri*, İsar Vakfı Yayınları, İstanbul 2000
- Talas, Mustafa, Mehmet Özbaş, Asiye Toker Gökçe, Cengiz Yanıklar, Cüneyt Birkök, Fatih Özbay, H. Yaprak Civelek, Mehmet Karataş, Ömer Beyhan, Esra Köten, Gökhan Özarslan ve Hakan Arslan, *Eğitim Sosyolojisi*, Lisans Yayıncılık, İstanbul 2013.
- Taylan, Necip, *İlim-Din*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1979.
- Tezcan, Mahmut, *Eğitim Sosyolojisi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1985.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Çağdaş Düşünce Tarihi*, Kültür Yayınları, İstanbul 2013.
- Yüksel, Müfid, *Kürdistan'da Değişim Süreci*, Sor Yayıncılık, Ankara 1993.

Zengin, Zeki Salih, *2.Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002.

Bildiriler

Akot, Bülent, “Nurşin Medresesinin Yetiştirdiği Mutasavvıflar”, *B.Ü. Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslami İlimler Uluslararası Sempozyumu Tebliğleri*, Cilt 2, Bingöl 2013, s. 206-207

Civelek, Yakup, “Klasik Bir Kurumun Modern Dünyada Var Olabilirliği”, *A.Ü. Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Sempozyum Tebliğleri*, Cilt 1, Muş 2012, s. 167-184.

Çağmar, Edip, “Siirt ve Çevresindeki Medreselerde Eğitim”, *Uluslararası Siirt Sempozyumu Bildirileri*, Birleşik Matbaa, İzmir 2007, s. 668-681.

Çelik, İmran, “Geleneği Olan Medreseler ve Tarihi Kökenleri(Tillo ve Nurşin Örnekleri)”, *A.Ü. Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Sempozyum Tebliğleri*, Cilt 2, Muş 2012, s. 105-125.

Çiçek, M. Halil, “Yakın Dönemde Cizre Medreseleri”, *Hız. Nuh’tan Günümüze Cizre Sempozyumu Tebliğleri*, İstanbul 1999, s. 125-134.

Gözütok, Şakir, “Medreselerin Ortaya Çıkışı ve İlk Medreseler”, *A.Ü. Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Sempozyum Tebliğleri*, Cilt 1, Muş 2012, s. 199-216.

Hamidi, Muhammed Sadık, ”Doğu ve Güneydoğu Medreseleri’nin Mahiyeti ve Ders Müfredatı’nın Islah Önerisi”, *A.Ü. Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Sempozyum Tebliğleri*, Cilt 1, Muş 2012 s. 313-328.

İmamoğlu, İbrahim Hakkı, “Medreselerden Mekteplere: Hedef-İçerik ve Paradigma Sorgulamaları”, *A.Ü. Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Sempozyum Tebliğleri*, Cilt 1, Muş 2012, s. 185-198.

- İnan, Ahmet, “Modernleşme Sürecinde Medrese Epistemolojisindeki Dönüşümün İcazetlere Yansıması”, *A.Ü. Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Sempozyum Tebliğleri*, Cilt 2, Muş 2012, s. 17-66.
- Karadaş, Cağfer, “Nizamiye Medreseleri ve Gazzâlî”, *A.Ü. Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Sempozyum Tebliğleri*, Cilt 1, Muş 2012, s. 545-555.
- Memduhoğlu, Adnan, “Geçmişten Günümüze Tillo Medreseleri”, *A.Ü. Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Sempozyum Tebliğleri*, Cilt 2, Muş 2012, s. 135-149.
- Pilatin, Übeydullah, “Medreselerin Muhafazakârlık ve Modernizm Bağlamında Değerlendirilmesi”, *B.Ü. Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslami İlimler Uluslararası Sempozyumu Tebliğleri*, Cilt 2, Bingöl 2013, s. 694-699
- Yalar, Mehmet, “Seyda, Mela ve Feqilerin Bölgenin Dini ve Kültürel Hayatındaki Yeri”, *A.Ü. Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Sempozyum Tebliğleri*, Cilt 1, Muş 2012, s. 459-470.
- , “Şark Medreselerine Analitik ve Eleştirel Bir Bakış”, *B.Ü. Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslami İlimler Uluslararası Sempozyumu Tebliğleri*, Cilt 1, Bingöl 2013, s. 89-207
- Yaşar, Mehmet Ali, “19. Yüzyılda Siirt’te Eğitim”, *İbrahim Hakkı ve Siirt Uleması Sempozyumu Bildirileri*, Beyan Yayınları, İstanbul 2008, s. 39-51.
- Yüksel, Müfid, “Medresetü’z-Zehra Projesini Bugünden Okumak: Bölge/Kürt Medreselerini Din Eğitimi Merkezli Olarak Islah ve Geliştirme İmkânı ve Bunun Toplumsal Barışa Katkısı”, *A.Ü. Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Sempozyum Tebliğleri*, Cilt 2, Muş 2012, s. 189-213.

Makaleler

- Aslan, A.Kadir, “Eğitimin Toplumsal Temelleri”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 5, 2001, s. 16-30.

Hızlı, Mefail, “Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler”, *U.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 17, Sayı 1, 2008, s. 25-46.

Işıkdoğan, Davut, “Güneydoğu Medreselerinde Eğitim Öğretim Faaliyetleri: Mardin Örneği”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 53:2, 2012, s. 43-83.

Sarıkaya, Yaşar, “Osmanlı Medreselerinin Gerilemesi Meselesi: Eleştirel Bir Değerlendirme Denemesi”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3, 1999, s. 23-39.

Sırım, Veli, “Selçuklular ve Osmanlı Döneminde Medreselerin Mali Kaynakları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 7, Sayı 31, s. 394-402.

Şanal, Mustafa, “Osmanlı Devleti’nde Medreselere Ders Programları, Öğretim Metodu, Ölçme ve Değerlendirme, Öğretimde İhtisaslaşma Bakımından Genel Bir Bakış”, *ERÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 14, 2003, s. 149-168.

Taşdemirci, Ersoy, “Medreselerin Doğuş Kaynakları ve İlk Zamanları”, *ERÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 2, 1989, s. 269-278.

Zengin, Zeki Salih, “Osmanlı Medreselerindeki Gerilemenin Sebep ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı 26, 1997, s. 401-409.

Tezler

Bala, Sabahattin, *Bir Eğitim Kurumu Olarak Şark Medreseleri* (Mardin Yöresi Örneği), Dicle Üniversitesi SBE, Diyarbakır 2012 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Bayram, Kayhan, *Klasik Medreselerin Kurumsal Yapısı: Tillo Medresesi Örneği*, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, Isparta 2014 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Köroğlu, Mehmet, *Nizamiye Medreselerinin İcra Ettiği Fonksiyon ve Etkilediği Coğrafya*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Pilatin, Übeydullah, *Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Faaliyet Gösteren Geleneksel Eğitim Kurumları (Medreseler) Üzerine Bir Araştırma* (Batman Diyarbakır ve

Siirt Örneği), Fırat Üniversitesi SBE, Elazığ 2011(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Sevgili, Abid, *Şeyh Mahmud Ez-Zokaydi ve Ed-Da' ve Ed-Deva' Adlı Eseri*, Dicle Üniversitesi SBE, Diyarbakır 2011 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Ansiklopediler

Bozkurt, Nebi, “Medrese”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt 28, 2003.

Devellioğlu, Ferit, “Medrese”, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2013.

El Hibri, Tayep, “Harun Al-Rashid and the Narrative of The Abbasid Caliphate”, Einterpreting Islamic Historiography, Cambridge University Press, Melbourne 1999.

İhsanoğlu, Ekmeleddin, “Kuruluş Döneminde Osmanlılar’da Medrese Eğitimi”, Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, IRCICA Yayınları, Cilt 2, İstanbul 1998.

Önkal, Ahmet ve Nebi Bozkurt, “Cami”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt 7, 1993.

Yıldız, Hakkı Dursun, “Abbasiler”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt 1, 1988.

Mevzuat

DİB Kur'an Eğitim ve Öğretimine Yönelik Kurslar İle Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönergesi, Ankara 2012.

EKLER

Ek 1: Anket Formu

Sayın katılımcı;

“Siirt İlinde Medrese Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım” konulu Yüksek Lisans tezi çalışmamızda yararlanmak üzere görüşlerinizden istifade etmek istedik. Vereceğiniz bilgiler sadece bu araştırmada kullanılacaktır. Bu nedenle sorularımıza doğru cevaplar vermeniz sağlıklı bir çalışma olması açısından önemlidir.

Sorularda katıldığınız ifadeleri (X) işaretiyle işaretleyin. Noktalı yerlere sizinle ilgili bilgileri yazın. Sizinle ilgili cevap şıklar arasında yoksa “**Diğer**” şikkını işaretleyerek yanındaki boşluğa yazın.

Anketimize samimi cevaplar vererek katılacağınız için teşekkür ederiz.

Mehmet Halit AKDEMİR
Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Din Sosyolojisi Öğrencisi

1. Kaç yaşındasınız? (.....)
2. Cinsiyetiniz? () Erkek () Kız
3. En son bitirdiğiniz okul?
(.....)
4. Hala okuyorsanız hangi okulda okuyorsunuz?
(.....)
5. En son mezun olduğunuz okuldaki başarı durumunuz nasıldı?
 - a. () Çok iyi
 - b. () İyi
 - c. () Orta
 - d. () Kötü
 - e. () Çok Kötü

6. Medrese eğitiminde kaçınıcı yılınızdır? (.....)
7. Medrese eğitiminde hangi aşamadasınız?
- a. () Sıra kitapları okuyorum
 - b. () İcazet aldım, İslami ilimler dersleri alıyorum
 - c. () İcazet aldım, ders veriyorum
 - d. () İcazet aldım, İslami ilimler dersleri alıyorum, ders veriyorum
8. Aşağıdakilerden hangisi anne-babanızın durumunu yansıtır?
Anne	a. () Sağ	b. () Ölü
Baba	a. () Sağ	b. () Ölü
9. Anne ve babanız sağ ise beraber mi yaşıyor?
- a. () Evet
 - b. () Hayır, ayrı yaşıyorlar
10. Medreseye Siirt ili dışından mı katılıyorsunuz?
- a. () Evet
 - b. () Hayır
11. Ailenizin ikamet ettiği yerleşim yeri?
- a. () Köy
 - b. () Belde
 - c. () İlçe merkezi
 - d. () İl merkezi
12. Kaç kardeşiniz? (.....)
13. Ailenizin aylık ortalama gelir durumu nedir?
- a. () 500 TL'nin altında
 - b. () 500-1000 TL
 - c. () 1000-2000 TL
 - d. () 2000-4000 TL
 - e. () 4000 TL'nin üstünde
14. Anne ve babanızın eğitim durumu nedir?
<u>Anne</u>	<u>Baba</u>
a. ()	() Okul okumadı
b. ()	() İlkokul mezunu
c. ()	() Ortaokul mezunu
d. ()	() Lise mezunu
e. ()	() Üniversite mezunu

15. Anne ve babanızın mesleği nedir?

Anne Baba

- a. () () İşçi
- b. () () Devlet memuru
- c. () () Din Görevlisi
- d. () () Şoför
- e. () () Çiftçi
- f. () () Esnaf-tüccar
- g. () () Emekli
- h. () () Yurt dışında
- i. () () Çalışmıyor

16. Anne ve babanızın dini tutumu nasıldır?

Anne Baba

- a. () () İbadetlerini düzgün yapar
- b. () () İbadetlerini yapar ama özensizdir
- c. () () İbadetlere karşı ilgisizdir

17. Ailenizde sizden başka(anne, baba, kardeş, dede, nine, amca, dayı, teyze, hala veya bunların çocukları) medrese eğitimi almış ya da şu alan var mı? Cevabınız evet ise kişi sayısını yazınız.

- a. Evet () kişi
- b. Hayır ()

18. Medreseye gitmeniz kimleretkili oldu?

- a. () Anne-babam
- b. () Yakın akrabam
- c. () Arkadaşım
- d. () Öğretmenim
- e. () İmam ya da Kuran kursu hocam
- f. () Medrese eğitimi almış bir tanıdığımdan etkilendim
- g. () Kendim istedim
- h. () Diğer (.....)

19. Medrese eğitimini seçmeseydiniz ne yapardınız?

- a. () İlahiyat fakültesi okurdum
- b. () İlahiyat dışında üniversite okurdum
- c. () Devlet memuru olmaya çalışırdım
- d. () Esnaflık, ticaret gibi iş hayatına atılırdım
- e. () Hiç düşünmedim
- f. () Diğer (.....)

20. İmam Hatip Lisesi ya da İlahiyat Fakülteleri gibi dini eğitim kurumlarına rağmen medrese eğitimi seçmenize hangi nedenler etkili oldu?

- a. () Okul okumadaki isteksizliğim
- b. () İmam Hatip ya da İlahiyatların eğitimini yetersiz görmem
- c. () Medrese eğitiminin daha sıkı ve düzenli oluşu
- d. () Medrese eğitiminde maneviyatın ağır basması
- e. () Medrese eğitiminde ders veren hocaların daha takvalı oluşu
- f. () Çevremın İmam Hatip ya da İlahiyat mezunlarına itibar etmemesi
- g. () Ailemin öyle istemesi
- h. () İlim sahibi olarak Allah'ın âlime verdiği değere layık olma
- i. () Dine hizmet etme düşüncesi
- j. () Dünya ve ahirette mutlu olma düşüncesi
- k. () Daha kaliteli ve sağlıklı dini eğitim alma düşüncesi
- l. () Aile, akraba, çevremın baskısı ya da ısrarı
- m. () Medrese eğitimi sayesinde toplumda itibar kazanma düşüncesi
- n. () Medrese eğitimi bitirmek suretiyle iş sahibi olma
- o. () Okul okumadaki isteksizliğim
- p. () Diğer(.....)

21. İlerde çocuğunuz olursa ne okutmak istersiniz?

Kızım Oğlum

- a. () () Sadece medrese
- b. () () Hem medrese hem ilahiyat
- c. () () Hem medrese hem İlahiyat dışında bir üniversite
- d. () () Sadece İlahiyat
- e. () () Sadece İlahiyat dışında bir üniversite
- f. () () Okul ya da medrese okutmam
- g. () () Onun tercihine bırakırım

22. Genel olarak medrese eğitiminden memnun musunuz?

- a. () Çok memnunum
- b. () Memnunum
- c. () Biraz memnunum
- d. () Hiç memnun değilim

23. Medreselerle ilgili aşağıda yazılı ifadelere katılıp katılmadığınızı belirtiniz.

	<u>Katılıyorum</u>	<u>Katılmıyorum</u>
a. İyi bir Arapça eğitimi verilmektedir	()	()
b. Öğrenciler maneviyat açısından iyi yetiştirilmektedir	()	()
c. Öğrenciler Temel İslami İlimlerde iyi yetiştirilmektedir	()	()
d. Medreselerin toplumdaki itibarları yüksektir	()	()
e. Medreselerde verilen eğitim yetersizdir	()	()
f. Medrese öğrencilerinin geleceği belirsizdir	()	()
g. Gelecekte medreselerin önemi artacaktır	()	()
h. Medrese eğitimi almak bir iftihar vesilesidir	()	()

24. Medreselerdeki eğitimle ilgili aşağıdaki durumlardan hangilerinin iyi bir eğitim açısından önemli bir eksiklik olduğunu düşünüyorsunuz?

- a. () Fen, Sosyal ve benzeri ilimlerin okutulmaması
- b. () Okutulan kitapların yetersiz kalışı
- c. () Ders veren hocaların yetersiz oluşu
- d. () Sosyal faaliyetlerin olmayışı
- e. () Teknolojinin kullanılmaması

25. Ne zamana kadar medrese eğitimi almayı düşünüyorsunuz?

- a. () Kendimi yeterli görene kadar
- b. () İcazet alana kadar
- c. () Meslek sahibi olana kadar
- d. () Medreseden hiç ayrılmayı düşünmüyorum
- e. () Medrese eğitiminden memnun değilim bir an önce bırakmayı düşünüyorum

26. Medrese eğitiminden sonra üniversite okumayı düşünüyor musunuz?

- a. () Evet düşünüyorum
- b. () Hayır düşünmüyorum

27. Yukarıdaki soruya cevabınız evet ise hangi bölümü okumayı düşünüyorsunuz?

- a. () İlahiyat
- b. () Kamu-Hukuk
- c. () İşletme Fakültesi
- d. () İletişim Fakültesi
- e. () Fen Fakültesi
- f. () Edebiyat Fakültesi
- g. () Diğer (.....)

28. Medrese eğitimini tamamladıktan sonra medresede edindiğiniz bilgi ve tecrübenizihangialanlardakullanarakhizmet vermeyi istersiniz?

- a. () Halkı din konusunda eğitmek ve bilinçlendirmek
- b. () Nikâh, ibadet, cenaze gibi dini vecibelerin yerine getirilmesi konusunda vazife almak
- c. () Aileler arasında küskünlük, dargınlık gibisosyal konularda katkı sağlamak
- d. () Her türlü diyanet hizmetini yapmak
- e. () Hiçbir şey düşünmüyorum

29. Medrese eğitiminden sonra ne iş yapmayı düşünüyorsunuz?

- a. () Ticaret, esnafılık gibi iş hayatına atılmayı
- b. () İlahiyat okuyup üniversitede hocalık yapmayı
- c. () İlahiyat okuyup Din Kültürü Ahlak Bilgisi öğretmenliği yapmayı
- d. () İlahiyat dışında üniversite okumayı
- e. () Diyanete bağlı imamlık yapmayı
- f. () Medresede müderrislik yapmayı
- g. () Herhangibir devlet dairesinde memur olmayı
- h. () Kuran Kursu öğreticisi olmayı
- i. () Diğer (.....)

30. Medresedeki arkadaşlarınızla ilişkiniz nasıldır?

- a. () Samimi olduğum bir kaç arkadaşım var
- b. () Arkadaşlıklarım çoğunlukla yüzeysel ve mesafeli
- c. () Medresedeki arkadaşlarımla çok iyi vakit geçiriyorum
- d. () Medresede kendimi yalnız hissediyorum

31. Genel olarak medresedeki hocalarınızın aşağıdaki özelliklerden hangilerine sahip olduğunu düşünüyorsunuz?

- a. () Sevecen ve babacan
- b. () Ciddi ve ağırbaşlı
- c. () Güzel huylu
- d. () Takvalı
- e. () Anlayışsız
- f. () Kaba
- g. () Sert yapılı
- h. () Baskıcı
- i. () Huysuz ve geçimsiz
- j. () Çekingen ve insani ilişkileri yetersiz

32. Medresede boş zamanınızda aşağıdaki faaliyetleri ne sıklıkta yaparsınız?

	<u>Çok sık</u>	<u>Arasıra</u>	<u>Hiç</u>
a. Kuran okur, ya da vird ve zikirlerimi yaparım	()	()	()
b. Kuran, ilahi ya da kaside dinlerim	()	()	()
c. Kitap okurum	()	()	()
d. Arkadaşlarımla beraber vakit geçiririm	()	()	()
e. Arkadaşlarla ilmi tartışmalar yaparım	()	()	()
f. Müzik dinlerim	()	()	()

33. Medrese dışındaki hayatınızda(mesela tatilde)aşağıdaki faaliyetleri ne sıklıkta yaparsınız?

	<u>Çok sık</u>	<u>Arasıra</u>	<u>Hiç</u>
a. Kuran okur, ya da vird ve zikirlerimi yaparım	()	()	()
b. Kuran, ilahi ya da kaside dinlerim	()	()	()
c. Kitap okurum	()	()	()
d. TV-Film izlerim	()	()	()
e. Arkadaşlarımla beraber vakit geçiririm	()	()	()
f. Arkadaşlarla ilmi tartışmalar yaparım	()	()	()
g. İnternette vakit geçiririm	()	()	()
h. Gezerim	()	()	()
i. Spor yaparım	()	()	()
j. Müzik dinlerim	()	()	()

34. Dersleriniz dışında aşağıdaki öğrenme ve araştırma faaliyetlerini ne sıklıkta yaparsınız?

	<u>Çok sık</u>	<u>Arasıra</u>	<u>Hiç</u>
a. Kitap okurum	()	()	()
b. Gazete okurum	()	()	()
c. İlmi dergi ve benzeri yayınlar okurum	()	()	()
d. Belgesel ya da video izlerim	()	()	()
e. İnternette araştırma yaparım	()	()	()

35. Aşağıdaki kitap türlerini ne sıklıkta okursunuz?

	<u>Çok sık</u>	<u>Arasıra</u>	<u>Hiç</u>
a. Siyer, İslam Tarihi	()	()	()
b. Tefsir, Fıkıh, Hadis, Akaid gibi İslami ilimler	()	()	()
c. Tarih, Coğrafya, Sosyoloji, Siyaset gibi beşeri ilimler	()	()	()
d. Roman-hikâye türünde dini kitaplar	()	()	()
e. Roman-hikâye türünde çağdaş kitaplar	()	()	()
f. Kaside, Menkıbe gibi eserler	()	()	()

36. Aşağıdaki medya türlerini ne sıklıkta takip edersiniz?

	<u>Çok sık</u>	<u>Arasıra</u>	<u>Hiç</u>
a. Televizyon	()	()	()
b. Radyo	()	()	()
c. Gazete	()	()	()
d. İnternet haber siteleri	()	()	()
e. Facebook, Twitter gibi sosyal medya	()	()	()

37. Medrese eğitimi almaya başladıktan sonra çevrenizin (yakın akraba, arkadaş ve komşular) size olan tepkileri ile ilgili aşağıdaki ifadelerden size uygun olanları işaretleyiniz.

- a. () Bana daha çok değer vermeye başladılar
- b. () Görüşlerimi daha çok önemsemeye başladılar
- c. () Beni başkalarına iyi örnek göstermeye başladılar
- d. () Beni daha çok övmeye başladılar
- e. () Bana karşı alaycı davranmaya başladılar
- f. () Davranışlarımı daha çok gözlemlemeye başladılar

38. Medrese eğitiminin aşağıdakidurumlarla ilgili olarak sizde ne gibi etkisi oldu?

	<u>Arttı</u>	<u>Azaldı</u>	<u>Etkisi olmadı</u>
a. Sorumluluk duygusu	()	()	()
b. Dini hassasiyet	()	()	()
c. Hoşgörü ve anlayış	()	()	()
d. Disiplinli ve planlı çalışma	()	()	()
e. İnsani ilişkilerde uyum	()	()	()
f. İçine kapanma ve sessizlik	()	()	()
g. Sinirlilik ve asabiyet	()	()	()
h. Ağırbaşlılık ve ciddiyet	()	()	()
i. Karamsarlık	()	()	()
j. Neşe ve mutluluk	()	()	()
k. Hitabet kabiliyeti	()	()	()
l. Muhakeme kabiliyeti	()	()	()
m. Öğrenme isteği	()	()	()
n. Utangaçlık	()	()	()

Ek 2: Molla ve Müderrislere Sorulan Mülakat Soruları

1. Kaç yıldır medrese eğitimi veriyorsunuz?
2. Amacınız nedir? Ulaşıyor musunuz?
3. Nasıl bir öğrenci yetiştirmeye çalışıyorsunuz?
4. Aldığınız öğrenciler istediğiniz gibi midir?
5. Medresenin tarihsel seyrine ne diyorsunuz? Eski ile şimdinin kıyasını yapabilir misiniz?
6. Arapça ilimleri abartılı değil mi? Ve neden?
7. İslami ilimler yeterli midir?
8. Okutulan kitapların hep aynı kaldığı eleştirisi yapılıyor? Neden değişmiyor?
9. Sizce beşeri ilimleri okutma gereği var mıdır?
10. Öğrenciler çağın gereksinimlerine uygun yetişiyor mu?
11. İlahiyatla ilgili düşünceleriniz nelerdir?
12. Toplumdaki konumuz nedir?
13. Gelecekte umutlu musunuz?
14. En büyük sorunlarınız neler? Çözüm önerileriniz var mı?
15. Dilekler

Ek: 3 Öğrencilere Sorulan Mülakat Soruları

1. Kaç yıldır eğitim alıyorsunuz?
2. Medreseye yönelten sebepler nedir?
3. Geliş amacınız ne? Aldığınız eğitim beklentilerinizle örtüşüyor mu?
4. Siirt ili dışından geliyorsanız neden Siirt'i tercih ettiniz?
5. Dersleri ağır buluyor musunuz? Artı ve eksi yönleri neler?
6. Genel olarak memnun musunuz? Eksik bulduğunuz noktalar neler?
7. İHL ya da İlahiyat okuyorsanız mukayesesini yapar mısınız?
8. Sosyal etkinlikleri yeterli buluyor musunuz?
9. Kitle iletişim ve Sosyal medyayla aranız nasıl?
10. Seyda ve müderrislerle ilgili düşünceleriniz neler?
11. Medrese içi iletişiminiz nasıldır?
12. Medresenin size kazandırdığı en önemli şey nedir? Medrese öncesi yaşam ile şimdiki arasındaki mukayesemiz nedir?
13. Gelecekle ilgili planlarınız nelerdir?
14. Dilekler

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı: Mehmet Halit AKDEMİR
 Uyuğu: Türkiye (TC)
 Doğum Tarihi ve Yeri: 1 Haziran 1982, Siirt
 Medeni Durumu: Evli
 Tel: +90 5534434212
 email: mhakdemir@hotmail.com
 Yazışma Adresi: Siirt Atlas Jet Mesleki Eğitim Merkezi Merkez/SİİRT

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Lisans	Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	2003
Lise	Siirt İmam Hatip Lisesi, Siirt	1999

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev
2010- Halen	Atlas Jet Mesleki Eğitim Merkezi Merkez/Siirt	Müdür Yardımcısı
2010–2010	Atatürk Anadolu Lisesi Merkez/Siirt	Öğretmen
2006–2010	Selami Değer Lisesi Merkez/Siirt	Öğretmen
2005–2006	Mehmet Akif Ersoy İÖO Merkez/Siirt	Öğretmen
2003–2005	Sirvan YİBO Şirvan/Siirt	Öğretmen

YABANCI DİL

İngilizce: 75